

Gaute Larsson

"De kommer hit og tigger om arbeide, mat og hus"

En analyse av fremmedarbeiderproblemet i
media

Masteroppgave i Historie - Femårig lektorutdanning

Veileder: Monica Miscali

Mai 2022

Gaute Larsson

"De kommer hit og tigger om arbeide, mat og hus"

En analyse av fremmedarbeiderproblemet i media

Masteroppgave i Historie - Femårig lektorutdanning
Veileder: Monica Miscali
Mai 2022

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske og klassiske studier

Sammendrag

Denne oppgaven arbeider med «fremmedarbeiderproblemet» på 1960- og 1970-tallet. Spesifikt fokuserer den på hvordan dette problemet kom frem i norske aviser i samtiden. Gjennom et utvalg artikler, leserinnlegg og kronikker som omhandler arbeidsinnvandring undersøker oppgaven hva som egentlig var fremmedarbeiderproblemet. Hvilke ord ble brukt for å omtale innvandrerne og innvandring? Hvordan grupperes arbeidsinnvandrerne i avisene? Hva påvirket fremstillingen, og hvilke konsekvenser kan fremstillingene ha?

Disse spørsmålene blir besvart etter analyse av kildemateriale hentet fra *Arbeiderbladet* og *Aftenposten* i perioden 1960-1979. Avisene ga nordmenn flere vinklinger av hvordan den moderne arbeidsinnvandringen hadde påvirket, og kunne komme til å påvirke Norge. Moderne arbeidsinnvandring var et nytt fenomen i samtiden, og det medførte debatt på en serie ulike arenaer. Særlig omfattende var debatten i tilknytning hvorvidt arbeidsinnvandrerne ville medføre sosiale problemer, om det ville oppstå forverring av boligproblemene med flere arbeidsinnvandrere, og om arbeidsinnvandrerne ville medføre uønsket konkurranse for norske arbeidere.

Gjennom diskursanalyse, og i lys av teori og tidligere forskning på samme område, undersøker oppgaven hvordan fremmedarbeiderproblemet er mulig å spore og definere i avisartikler fra samtiden. Ved fortløpende sammenlikning av resultatene, både temporalt og mellom de to avisene har jeg også kartlagt hvordan oppfatningen av fremmedarbeiderproblemet har utviklet seg i perioden. Undersøkelsene i oppgaven viser at argumentasjonen i de to avisene ofte var farget av deres politiske ståsted, og at det var varierende grad av konvergens mellom avisenes argumentasjon. Felles for begge var imidlertid at fremmedarbeidernes «annerledeshet» var en stor del av problemet, og at fremmedarbeiderne ble oppfattet til å *skulle* være et problem.

Abstract

This thesis examines the «foreign worker problem» as it appeared in 1960's and 70's Norway. More specifically, it focuses on how this problem appeared in contemporary newspapers. Through a selection of articles, reader letters and essays about labor migration, the thesis examines what constituted the foreign worker problem. Which words were used when talking about immigrants and immigration? How were the immigrants labelled in the newspapers? What affected these representations and which consequences could such representations have?

These questions will be answered through an analysis of material from *Arbeiderbladet* and *Aftenposten* between 1960 and 1979. These newspapers presented different angles on how modern labor immigration had affected and would affect Norway. Modern labor immigration was a novel phenomenon which sparked debate on several levels. Especially comprehensive debates revolved around whether the immigrants would cause social issues, whether they might aggravate the housing problems or would be unwanted competition for the Norwegian workforce.

Through discourse analysis, existing theories and previous research on immigration, the thesis examines how it is possible to track the foreign worker problem in 1960's and 70's newspapers. By consecutively comparing the results, both temporally and between the newspapers, the thesis maps how the perception of the foreign worker problem developed. The thesis demonstrates that the argumentation often was colored by the political affiliation of the newspapers, and that there was a varying degree of convergence between their arguments. However, both had in common that the «differentness» of the foreign workers was considered a big part of the problem, and that the foreign workers were perceived to be *supposed* to be a problem.

Forord

Denne masteroppgaven markerer slutten på den femårige lektorutdanningen i historie, et lærerikt studieløp som nå kulminerer i et stykke arbeid det er vemodig å ferdigstille. Tida ved NTNU har vært opplevelsesrik, og vil absolutt bli husket. Erfaringene fra både disiplin- og profesjonsfag vil komme godt med videre i livet.

Arbeidet med masteren har vært utfordrende, men svært motiverende. Jeg har lært mye, både om temaet, om historisk metode og om meg selv. Til tross for at dette ikke er en oppgave skrevet med pedagogisk fokus er mye av det som presenteres overførbart også til en karriere i skoleverket. Migrasjon, kultur-møter og historiske fremstillinger er alle elementer man kan finne i læreplanverket for historie. De metodologiske ferdighetene jeg har tilegnet meg underveis i prosessen har også vært med på å gi meg en god erfaringsplattform å stå på videre.

Blikket skal nå vendes mot fremtida og nye utfordringer. Hvor veien tar meg vet jeg ikke, men jeg vil benytte denne muligheten til å takke for støtten og bistanden jeg har fått underveis i arbeidet med masteren. Først og fremst går en stor takk til veileder Monica Miscali for kyndig rådgivning gjennom hele prosessen. Takk til min søster Hedda for henting av utdatert lovverk fra baksiden av lukkede dører. Takk til gutta på lesesalen for konstante distraksjoner og sidespor som har bidratt til å holde stemninga oppe, og ikke minst en stor takk til korrekturleserne mine for deres uvurderlige bidrag.

Gaute Larsson

Trondheim, 16. mai 2022.

Innholdsfortegnelse

SAMMENDRAG.....	I
ABSTRACT	II
FORORD	III
FIGURLISTE.....	V
1: INNLEDNING	1
1.1: BLIKKET RETTES MOT ANNERLEDESHET	1
1.2: ET GAMMELT, MEN DAGSAKTUELT FENOMEN.....	3
1.3: PROBLEMSTILLING OG FORSKNINGSSPØRSMÅL	5
2: TEORI OG TIDLIGERE FORSKNING.....	10
2.1: INNVANDRING	10
2.2: MODERNE ARBEIDSINNVANDRING	15
2.3: TIDLIGERE FORSKNING PÅ TEMAET	17
3: METODE	24
3.1: OM DISKURSANALYSE	24
3.2: KVALITATIVE STUDIER.....	29
3.3: KOMPARATIVE ASPEKTER OG BLANDING AV METODER.....	30
4: HISTORISK KONTEKST.....	31
4.1: GREPET STRAMMES OM INNVANDRING	31
4.2: KRIG OG ETTERKRIGSTID.....	33
4.3: INNVANDRINGSTALLENE ØKER	36
4.4: INNVANDRINGEN OG INNVANDRERNE.....	40
5: 1960-TALLET	43
5.1: SOSIALE PROBLEMER.....	46
5.2: BOLIGPROBLEMATIKKEN	53
5.3: KONKURRANSE MED HJEMMEHØRENDE ARBEIDERE	60
5.4: RESULTATER	65
6: 1970-TALLET	68
6.1: SOSIALE PROBLEMER.....	72
6.2: BOLIGPROBLEMATIKKEN	80
6.3: KONKURRANSE MED HJEMMEHØRENDE ARBEIDERE	87
6.4: RESULTATER	97
7: KONKLUSJON	99
KILDER OG LITTERATUR.....	104
BØKER OG ARTIKLER.....	104
AVHANDLINGER OG NETTRESSURSER	109
KILDER	112

Figurliste

Figur 1: Tabell som viser totalt antall innvandrere fra utvalgte land i 1920, 1930, 1950, 1960, 1970 og 1980	41
Figur 2: Tabell som viser totalt antall innvandrere fra Europa, Asia og Amerika i 1960 og 1970.....	43
Figur 3: Tabell som viser gjennomsnittlig konsumprisindeks, generell og for bolig/lys/brensel i 1960-1969	44
Figur 4: Tabell som viser antall innvandrere fra Europa, Afrika, Asia og Amerika i 1970 og 1980.....	69
Figur 5: Tabell som viser gjennomsnittlig konsumprisindeks, generell og for bolig/lys/brensel 1970-1979	70

1: Innledning

1.1: Blikket rettes mot annerledeshet

I et intervju med Aftenposten fra 2005 uttalte Carl I. Hagen at «innvandringen må begrenses, og da først og fremst den fremmedkulturelle».¹ Fremskrittspartiet var forkjempere for en streng innvandringspolitikk i Stortingsvalget 2021, og motstandere av fellespolitikk på dette området i europeisk sammenheng.² Senterpartiet peker også på problemer relatert til innvandring, med fokus på arbeidsinnvandring og medfølgende utfordringer for norsk næringsliv.³ Tankegangen er ikke et nytt fenomen; det finnes lovregulering av innvandring fra Dansketiden.⁴ Det kan trekkes frem at Håkon Håkonsson allerede på 1200-tallet åpnet opp for en gruppe flyktningers adgang til riket.⁵ Innvandring har foregått til Norge lenge, og som Hagen-sitatet illustrerer er det et tema som blir omtalt i harde ordelag. Temaet for denne oppgaven er innvandring til Norge, og den skal arbeide med hvordan innvandrere ble omtalt og fremstilt. Oppgaven vil arbeide med en periode som strekker seg fra rundt 1960 til rundt 1980. Denne perioden er valgt ut med bakgrunn i utviklingen i norsk innvandringshistorie, da vi innenfor disse 20 årene finner starten på moderne arbeidsinnvandring. Samtidig var det i denne perioden Norge og

¹ Ole Mathismoen. «Koranen gjelder ikke i Norge». *Aftenposten*, 13. november 2005.

<https://www.aftenposten.no/norge/politikk/i/4oOaG/koranen-gjelder-ikke-i-norge>.

Hentet 27. september 2021.

² Fremskrittspartiet. *Fremskrittspartiets partiprogram 2021-2025*. <https://www.frp.no/files/Partiprogram/2021-2025/Partiprogram-2021-2025-web.pdf>. Hentet 27. september 2021. Side 3; 19.

³ Senterpartiet. *Senterpartiets prinsipp- og handlingsprogram 2021-2025*. Hentet fra <https://www.senterpartiet.no/politikk/vedtatt-politikk/program/program>, 27. september 2021. Side 79; 113.

⁴ Chr. Vs Norske Lov: Tredie Bog. 22 Cap. Art. 1-3. Hentet fra https://www.hf.uio.no/iakh/tjenester/kunnskap/samlinger/tingbok/kilder/chr5web/chr5_03_22.html, 27. september 2021.

⁵ Knut Kjeldstadli. «Innvandring i fortid og framtid», i *På vandring og på flukt – Migrasjon i historisk perspektiv*, red. Berit Eide Johnsen. Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 2017. Side 25.

andre europeiske land tok en helomvending fra liberaliseringen av innvandringslovgivningen etter andre verdenskrig.

Mennesker har migrert til dagens Norge i århundrer, men innvandring slik vi kjenner det i dag er et moderne konsept. Knyttet til utviklingen finner man også omfattende debatt. Dette gjelder ikke bare politikere, andre samfunnsaktører og samtaler omhandler fenomenet. Etter drapet på Benjamin Hermansen i 2001, terrorangrepet på World Trade Center samme år, terrorangrepene 22. juli 2011 og moskéangrepet i Bærum i 2019 har debatten kretset rundt innvandring til Norge. Debattene viser temaets aktualitet, og en del av motivasjonen bak å skrive denne oppgaven er å bidra med nye perspektiver. En annen motivasjonsfaktor har vært Covid-19-pandemien, med debattene rundt importsmitte og krysning av landegrenser. Språket vi, politikere, journalister og aviser bruker har betydning utover ordenes enkleste fortolkning. Analyse av språket vi bruker, og har brukt, kan være et steg på veien til større forståelse for dette.

Perioden oppgaven arbeider med faller under den kalde krigen. Interessefeltet for arbeidet vil ikke være internasjonal sikkerhetspolitikk og militære utfordringer fra den kalde krigen, selv om dette også kan ha påvirket innvandringen til Norge. Dette er imidlertid definerende trekk ved perioden, det er altså nødvendig å inkludere internasjonal storpolitikk for å etablere historisk kontekst. Av interesse for oppgaven er de sosiale konsekvensene relatert til innvandring til Norge, særlig hvordan innvandrere og innvandring ble omtalt. Fokuset vil ikke ligge på spesifikke hendelser, og konsekvensene de hadde. Det vil rettes mot diskusjonene i media rundt arbeidsinnvandring generelt. Noen viktige hendelser må imidlertid trekkes frem, for å kunne navigere gjennom perioden som undersøkes.

1.2: Et gammelt, men dagsaktuelt fenomen

Innvandring og innvandringsdebatt er altså svært aktuelle temaer. Stortingsvalget 13. september 2021 demonstrerte at der fortsatt er mye igjen å undersøke, og hvorfor det er viktig å undersøke dette nå. Elleve representanter med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn kom inn på Stortinget, som er rekordhøyt.⁶ Nyhetsdekningen av utfallet ga gnist til en debatt om nettopp omtalen av personer med ikke-vestlig bakgrunn, hvilke ord man kan og bør bruke, og hva bruk av slike ord fører til. Kultur- og likestillingsminister Abid Raja (V) poengterte raskt dette da VG publiserte en sak, hvor han følte seg fremmedgjort av VGs ordlegging.⁷ Aftenposten plukket opp stafettpinnen, og viser at dette er en viktig og dagsaktuell debatt. Det kanskje viktigste ved dette er at ingen involverte i debatten presenterer en løsning uten fallgruver, som demonstrerer hvor viktig forskning på dette temaet er.⁸

I vårt heldigitale samfunn er det flere muligheter til ytring, og vi blir eksponert for meninger fra større deler av samfunnet enn før. Sosiale medier og interaksjonsformer hvor alle får et talerør har etablert en ny debattarena. Heller ikke denne er uten kontrovers, for eksempel måtte redaktøren i iFinnmark stenge kommentarfeltet etter rasistiske kommentarer. Også redaktøren i Dagbladet peker på at det er mange grove utsagn i åpne nettfora. Han trekker frem relevansen av å sammenlikne med fortiden, når han nevner at «nå er det

⁶ Amna Iqbal, Caisa Linea Hagfors, Øyvind Engan og Kristoffer Solberg. «Dobbelt så mange med innvandrerbakgrunn valgt inn: - Ikke lenger et hinder». *Verdens Gang*, 15. september 2021. https://www.vg.no/nyheter/i/V94QPV/dobbelt-saa-mange-med-innvandrerbakgrunn-valgt-inn-ikke-lenger-et-hinder?fbclid=IwARIMVSQTvABQVcA_m_cQcfGXw8hwqh1Q5rlonGdJTTxzXMvD6WXgxVWfPew. Hentet 27. september 2021.

⁷ Abid Raja. «Er en liten hake ved Verdens Gang sin sak». Facebook-innlegg, 16. september 2021. <https://www.facebook.com/abid.raja/posts/4317453491623305>. Hentet 27. september 2021.

⁸ Morten Schwencke og Jacob Semb Aasmundsen. «Uenige om hva vi skal kalle politikere med røtter i utlandet: - Jeg er ikke valgt som innvandrer.» *Aftenposten*, 22. september 2021. <https://www.aftenposten.no/kultur/i/eE54ly/uenige-om-hva-vi-skal-kalle-politikere-med-roetter-i-utlandet-jeg-er>. Hentet 27. september 2021.

slik at vi ikke vet hvordan det var før fordi det ikke fantes en plass for folk å kommentere saker og innholdet».⁹ Disse nyhetssakene er bare noen aspekter som viser hvorfor tiden er inne for å undersøke historisk innvandringsdiskurs. Selv om avisene som undersøkes i denne oppgaven ikke åpnet for interaksjon med publikum som i dag illustrerer kommentaren fra Dagbladet-redaktøren noe viktig. Åpningen for å diskutere nyhetssaker med andre fra hele verden demonstrerer hvordan mediene konstruerer diskursen rundt bestemte temaer, om enn annerledes nå enn for 60 år siden.

Også utover nyhetsbildet og politikken finnes eksempler på at innvandringsdebatt er relevant å undersøke. Senere vil jeg redegjøre for forskningsprosjekter som viser at akademia har åpnet øynene for dette. Ellers i samfunnet ser man at dette er viktig. Integreringsbarometeret for 2020 viser at det fortsatt er knyttet negativitet til innvandrere og innvandring, både arbeidsinnvandrere og flyktninger.¹⁰ Oppslutning mot innvandring og innvandrere, mennesker med annen etnisitet, språk eller kultur, er ikke i tråd med et moderne menneskesyn. En undersøkelse av tidligere omtale av disse gruppene, i de formative årene til den moderne norske staten som vokste frem etter andre verdenskrig, er derfor riktig. Dette bidrar til kartlegging av hvor disse holdningene kommer fra, og hvordan vi som fellesskap kan arbeide for å minimere dem i vårt samtidige samfunn.

⁹ Tor Kjetil Kristoffersen og Julie Arntsen. «Redaktør måtte stenge av kommentarfelt: - Reinspikka rasisme!». *iFinnmark.no*, 22. september 2017. <https://www.ifinnmark.no/finnmark/nyheter/ifinnmark/redaktor-matte-stenge-av-kommentarfelt-reinspikka-rasisme/s/5-81-589763>. Hentet 27. september 2021.

¹⁰ Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (c). *Integreringsbarometeret 2020*. Publisert juni 2020. <https://www.imdi.no/om-imdi/rapporter/2020/integreringsbarometeret-2020/>. Hentet 30. september 2021.

1.3: Problemstilling og forskningsspørsmål

Temaet «innvandring» er bredt, og en innsnevring til «arbeidsinnvandring» vil fremdeles være for omfattende til å undersøke i denne oppgaven. For å undersøke omtalen av innvandrere har jeg fokusert på spesifikke elementer. Kildene jeg har benyttet er aviser fra undersøkelsesperioden. Valget falt på nasjonale aviser, med politisk tilknytning fra den moderate høyre- og venstresiden. Dette gir bredde i nedslagsfeltet, da aviser med ulike ståsteder vil kunne presentere de samme nyhetene på ulike måter. Jeg har valgt avisene *Aftenposten* og *Arbeiderbladet*. Førstnevnte er partipolitisk uavhengig, men er nærmere den konservative høyresiden enn nøytralitet.¹¹ Sistnevnte er tilknyttet Arbeiderpartiet.¹² Avismaterialet er hentet fra Nasjonalbiblioteket, hvor jeg har søkt på to nøkkelord i begge avisene gjennom undersøkelsesperioden. Søkene på «Innvandring» og «Fremmedarbeider» ga 1349 treff. Derfor har jeg vært avhengig av å begrense meg til et lite utvalg kilder. Etter gjennomgang av treffene er de blitt vurdert etter relevans.¹³ Materialmengden har vært grunnen til at jeg ikke har tatt i bruk flere aviser. Blant annet kunne *Klassekampen*

¹¹ Tom Arbo Høeg, red. *Norske Aviser 1763-1969: En Bibliografi. 1. Alfabetisk fortegnelse*. Oslo: Universitetsbiblioteket i Oslo, 1973: Side 12.

¹² Ibid: Side 36.

¹³ Kildene er blitt valgt ut på bakgrunn av gitte kriterier. De skal gi et balansert bilde av avisens meninger, leserinnlegg, kronikker og liknende. I tillegg har det vært ønskelig å inkludere tilsynelatende «objektive» artikler hvor jeg har hatt muligheten til å spore mer subtile tegn på hva fremmedarbeiderproblemet dreide seg om. Videre kan *A-magasinet*s omfattende artikkelserie nevnes som en mulig kilde, men dette har jeg vurdert til å være et så stort kildemateriale at det ikke vil være rom for en verdig undersøkelse i denne oppgaven. Spalteplassen og ressursene som er viet til denne serien illustrerer imidlertid hvor mye oppmerksomhet som ble rettet mot arbeidsinnvandring i samtiden, og hvor viktig dette var for befolkningen. De innledende undersøkelsene jeg foretok i forbindelse med denne oppgaven viste at debatten rundt innvandring foregikk i mange aviser, noe som resulterte i et så omfattende kildemateriale at jeg har vært helt avhengig av å foreta en streng avgrensning av hva som kan undersøkes her. Det dette illustrerer er imidlertid at det fortsatt er mye forskning som gjenstår på dette området. Innvandringsdebatten har selvsagt flere sider enn hva som fremkommer i denne oppgaven. Intensjonen til denne oppgaven er ikke å undersøke debatten, men å finne ut av hva fremmedarbeiderproblemet var. Av den grunn er det valgt ut artikler som kan hjelpe meg med å finne svaret på dette, fortrinnsvis de som omtaler innvandrere med negativt fortegn.

bidratt med verdifulle perspektiver, men da denne er mer venstreorientert enn *Arbeiderbladet* er min oppfatning at de som avis tar et tydeligere standpunkt overfor innvandringsproblematikken.¹⁴

Klassekampen kunne vært til nytte for å illustrere innvandringsdebatten i et nyansert spekter fra den norske politikken. Perioden oppgaven undersøker er svært interessant i norsk politikk utover innvandringspolitiske aspekter, særlig med tanke på Arbeiderpartiet og arbeiderbevegelsen. Man kan i denne perioden se splittelser innad i bevegelsen, hvor ulike retninger arbeidet for ulike mål.¹⁵ *Klassekampen*, som etter min mening stiller seg på politisk linje med Sosialistisk Venstreparti, kunne her bidratt med utfyllende perspektiver. Imidlertid er intensjonen med denne oppgaven ikke å undersøke den helhetlige bredden av innvandringsdebatten, men å kaste lys over en bit av denne gjennom en komparativ undersøkelse av to aviser.¹⁶ Avisene jeg har valgt, *Aftenposten* og *Arbeiderbladet*, er moderate representanter fra de to hovedsidene i politikken, og utgjør gode eksempler for undersøkelsen.

Til sist var en viktig del av valget om å undersøke *Aftenposten* og *Arbeiderbladet* at begge disse to var relativt store aviser, med brede

¹⁴ Se for eksempel: *Klassekampen*. «LO bryt samarbeidsavtale med fremmedarbeiderforeninga». 21. august 1974; *Klassekampen*. «Staten skaffar meir arbeidskraft inn bakdøra – 600 framamdarbeidarar til Rafnes». 21. august 1974; *Klassekampen*. «Statlig rasisme». 30. desember 1977.

En del av artiklene fra både *Arbeiderbladet* og *Aftenposten* gir også uttrykk for liknende holdninger, men de legger seg på et mer moderat nivå enn hva *Klassekampen* gjør. *Klassekampen* gir heller ikke den samme bredden i treff som hva man kan hente fra *Arbeiderbladet* eller *Aftenposten*, og mister dermed noe av sin verdi som mulig kilde for denne oppgaven. Den har imidlertid potensiale som verdifull kilde til andre prosjekter innenfor samme tema.

¹⁵ Peder Martin Lysestøl. *Arbeiderklassen – Visjoner om en annen verden*. Oslo: Solum Bokvennen, 2021. Side 221-233.

¹⁶ Innvandringsdebatten, også den som foregår i avisene, er blitt tatt opp av flere andre forskere, og denne har fått mye oppmerksomhet både innenfor historisk forskning og forskning på samtiden. Intensjonen med denne oppgaven er som nevnt ikke å undersøke innvandringsdebatten per definisjon, men å kaste lys over hva som utgjorde fremmedarbeiderproblemet i avisene på 1960- og 1970-tallet.

nedslagsfelt. Dette vil si at de gir et annet bilde av situasjonen, da de får impulser fra en større del av befolkningen. De vil naturligvis også nå ut til en større del av befolkningen, og slik ha en annen innflytelseskraft enn aviser som har større begrensninger i lesertallene. Det er også viktig for det komparative ved undersøkelsen at avisene faktisk er sammenliknbare, gjennom hele perioden. Dette vil si at avisene må ha blitt grunnlagt og ha en etablert leserbase før 1960, et krav som fører til at enkelte aviser naturlig uteblir fra undersøkelsen.

Undersøkellesperioden for oppgaven er lang, og har mye kildemateriale. Avgrensningen i tid er gjort for å se på utviklingen fra før arbeidsinnvandringen virkelig begynte, gjennom økningen i antallet arbeidsinnvandrere og frem til etter innvandringsstoppen var innført. Moderne arbeidsinnvandring til Norge begynte i 1967, rundt samtidig som Sverige og Danmark.¹⁷ Disse lå på flere måter et steg foran Norge i forhold til innvandringsutviklingen, og var land samtidskildene vil vise at Norge ofte så til for kunnskap og erfaring. Som i Norge var det der økonomisk vekst og økende arbeidskraftbehov.¹⁸ Samtidig var det bekymring for hvilke innvandrere som ville komme også til Danmark og Sverige, noe oppgaven belyser.

¹⁷ Statistisk Sentralbyrå. «Arbeidsinnvandrere – Fra hovedstadsfenomen til vanlig syn i hele landet». Samfunnsspeilet 3/2017. Publisert 18. september 2017. <https://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/arbeidsinnvandrere-fra-hovedstadsfenomen-til-vanlig-syn-i-hele-landet>. Sist besøkt 17. september 2021.; Paul T. Levin og Bahar Başer. «The 50th Anniversary of the Beginning of Migration From Turkey to Sweden: Lessons Concerning Integration, Cohesion and Inclusion», i *Migration From Turkey to Sweden – Integration, Belonging and Transnational Community*, redigert av Bahar Başer og Paul T. Levin. London: Bloomsbury Publishing, 2017. Side 3; Thomas Liebig. «The Labour Market Integration of Immigrants in Denmark», *OECD Social, Employment and Migration Working Papers* 50, 2007. Side 13-14.

¹⁸ Ibid.

Til sist er et fellestrekk ved de skandinaviske landene at de innførte restriksjoner mot innvandring i tilknyttede tidsrom, hvor særlig den internasjonale oljekrisa i 1973, med påfølgende økonomisk lavkonjunktur, var en del av avgjørelsen.¹⁹ I perioden med økende innvandring i Norge dukket «integrering» opp som et viktig fokuspunkt for politikerne. Integreerte innvandrere vil være en mindre byrde for storsamfunnet enn de som ikke er det, og holdninger som demonstrerer denne oppfatningen kommer til uttrykk i samtidskildene. Dette gjelder bekymring for integreringsproblemer både i Norge og i utlandet. Integrasjonsdebatten kommer i varierende grad frem i kildematerialet, men begrepet «integrering» må uansett tas opp. Når det i denne oppgaven snakkes om integrasjon og integrering vil det være med utgangspunkt i samfunnsmessig integrasjon, hvor samhold og fellesskap dannes på tvers av ulikheter som for eksempel nasjonalitet eller religion.²⁰

Temaet for oppgaven er som nevnt innvandring, og problemstillingen den skal arbeide med er: Hva var egentlig «fremmedarbeiderproblemet»? For å besvare problemstillingen må en serie utfordringer gripes an. Jeg må undersøke ordene som ble brukt for å omtale og fortelle om innvandrere, og hvordan innvandrerne grupperes i avisene. Det er i tillegg viktig å studere hva som påvirket fremstillingen av innvandrere, og konsekvensene denne fremstillingen kan ha. Til sammen gir det et tydeligere helhetsbilde, og bistår meg i å kartlegge hva som utgjorde fremmedarbeiderproblemet. Da det er flere aspekter som undersøkes over en lang periode er det nødvendig å undersøke den generelle utviklingen, og se på hva som endrer seg.

Jeg har delt opp innvandringsproblematikken i tre kategorier; sosiale problemer, boligproblemer og konkurranse med hjemmehørende arbeidere.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Grete Brochmann. «Integrering.» I *Store Norske Leksikon*, sist oppdatert 13. juli 2020. <http://www.snl.no/diskursanalyse>. Hentet 30. april 2022.

Tredelingen er gjennomført for å sortere utfordringene knyttet til arbeidsinnvandring og eventuelt kartlegge om deler av problematikken ble oppfattet som mindre prekær, og dermed ikke en del av fremmedarbeiderproblemet. Denne tredelingen er også kjent fra annen forskning på emnet, og i bakgrunnen for innføring av innvandringsstopp i 1975.²¹ Andre deler av debatten kunne også vært av interesse, men det er disse tre som står frem. Blant disse finnes for eksempel debatten om integrering, hva som er formålstjenlig, og hvem som skal integreres.²² Imidlertid vil disse overordnede innfallsvinklene kaste lys over en større del av debatten som helhet, som er bakgrunnen for at de er blitt valgt ut.

For å kunne gjennomføre undersøkelsen vil jeg legge til grunn noen teoretiske perspektiver på innvandring, og presentere tidligere forskning innenfor liknende tematikk som oppgaven arbeider med. Deretter vil jeg redegjøre for diskursanalytisk teori og metodologisk tilnærming til problemstillingen. Før analysen vil jeg legge frem relevante elementer ved samfunnet på 60- og 70-tallet som har hatt påvirkning på innvandring, og gjøre rede for innvandringen som faktisk foregikk. Gjennom denne historiske linsen skal samtidskildene presenteres, analyseres og diskuteres. Avslutningsvis vil resultatene sammenfattes før en konklusjon kan trekkes.

²¹ Grete Brochmann og Knut Kjeldstadli. *Innvandringen til Norge – 900-2010*. Oslo: Pax Forlag, 2014. Side 230-231.

²² Ibid.

2: Teori og tidligere forskning

2.1: Innvandring

Skillelinjene mellom migrasjonstyper er ofte knyttet til insentivene som forårsaket migrasjonen, og hvem som har vært i bevegelse. Innenfor norsk innvandringsforskning har Knut Kjeldstadli vært en foregangsmann, som har arbeidet med å trekke disse skillelinjene. I tillegg har han definert fire hovedområder innenfor innvandring; innvandrerne selv, staten innvandrerne møtte, befolkningen og dens reaksjoner, samt innvandrerne som innvånere.²³ Kjeldstadli trekker frem grunndistinksjoner som er viktige for oppgaven. Den første gruppen innvandrere er *karrieremigrantene*. Disse var ofte velstående menn, med kompetanse innenfor et fagfelt som ble hentet til et nytt land av arbeidsgiveren. Vedkommende fikk godt betalt for flyttingen, i tillegg til en prominent plass i samfunnet han reiste til. Karrieremigranten var dominerende fra tidlig i vikingtiden til 1800-tallet, da han ble avløst av *arbeidsmigranten*. Denne dro på eget initiativ, i søken etter arbeidsmuligheter. Den siste migrantgruppen er *flyktninger*. Eksempler på flyktninger og lovregulering av disse finnes allerede i Håkon Håkonssons regjeringstid, og det var denne gruppen som kom i store tall etter arbeidsmigrantene.²⁴

Jeg nevnte også fire viktige fokuspunkt innen innvandringsforskning hvor det første (innvandrerne selv) er redegjort for gjennom grunndistinksjonene. Staten innvandrerne møtte er viktig, og innebefatter politikken Norge har ført overfor innvandrerne, blant annet i hvilke innvandrergrupper den helst tar imot. Det kan diskuteres når Norge offisielt ble en egen «stat», og siden da har landet vært gjennom ulike statsorganiseringer og statstyper. For denne

²³ Knut Kjeldstadli, «Innvandring til Norge», i *Kulturforskning*, red. Bjarne Hodne og Randi Sæbøe. Oslo: Universitetsforlaget, 2003. Side 149.

²⁴ Ibid: Side 150-151.

oppgaven er velferdsstaten mest relevant. Noen elementer fra den liberale og intervensjonistiske staten vil også være relevante.²⁵ Oppgaven vil ta utgangspunkt i Integrerings- og mangfoldsdirektoratets definisjon på «velferdsstat»:

«Dette betyr at det offentlige, stat og kommuner, har et hovedansvar for å sikre alle innbyggerne noen grunnleggende goder, som skoler, helsevesen og en inntekt i form av trygd eller sosialstøtte, dersom man ikke kan arbeide.»²⁶

Befolkningen har også utviklet seg. Konsekvensen er at vi ikke kan peke på konkrete svar på hvordan nordmenn har tatt imot de som kommer til landet, uavhengig av kontekst og migrasjonsårsak. Det er imidlertid eksempler å finne som gjør det mulig å etablere en trend, hvor det blir etablert forskjell mellom nordmenn og «de andre». Innvandrerne blir klassifisert som «andre» på ulike områder, alt ettersom hvor det faller seg naturlig. Kultur, religion, sosial klasse og rase er vanlige. Parallelt med overgangen fra høytstående karrieremigranter, via arbeidsmigranter til flyktninger har det vært økning i hvor høyt nordmennene rangerer seg selv sett opp mot migrantene.²⁷

Personene som kommer fra andre land og kulturer har hatt ulik påvirkning på Norge og befolkningen, avhengig av ærendet de kom i. Karrieremigrantene brakte med seg kompetanse innenfor virke og statsorganisering. Arbeidsmigrantene bidro i landbruket og industrien, i tillegg til å erstatte en del av nordmennene som emigrerte til USA. Gruppene har hatt spesifikke roller de skal påta seg, da Norge har manglet noe migrantene kan tilby. Den siste innvandrergruppen, flyktningene, er det vanskeligere å plassere. Kjeldstadli har pekt på hvordan de har bidratt positivt ved å rette nordmenns

²⁵ Ibid: Side 154.

²⁶ Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (a). «Velferdsstat». Ny i Norge. <http://www.nyinorge.no/no/Familiiegjenforening/Ny-i-Norge/Om-Norge/Norsk-historie-og-samfunn/Velferdsstat/>. Hentet 17. september 2021.

²⁷ Kjeldstadli 2003: Side 155.

oppmerksomhet mot de faktiske forhold ute i verden, utenfor det isolerte Norge.²⁸ For oppgaven del er de ulike begrepene som knyttes til migrantene viktige for å holde oversikt. Begrepet «innvandrere» forstås som et generelt begrep om en person som flytter til Norge fra utlandet. En «flyktning» tolkes her som en person som er drevet på flukt fra hjemlandet grunnet krig eller politisk forfølgelse. Begrepene «arbeidsinnvandrere» og «fremmedarbeider» vil benyttes om dem som kom fra utlandet til Norge med mål om å ta arbeid. Erfaring fra kildearbeidet har vist at disse distinksjonene ikke kommer tydelig frem i mediene, noe som er påpekt også av andre.²⁹ Mangelen på bevissthet rundt årsaken til at innvandrere kom til Norge kan prege holdningene befolkningen har overfor dem.

Det er et siste relevant teoretisk perspektiv som må tas med i forhold til insentivene som fører til migrasjon. Innen migrasjonsforskning snakker man om push- og pull-faktorer. En pushfaktor er et aspekt ved hjemstedet som motiverer migrantene til å forlate det. Eksempler kan være krig, sult, eller en annen form for nød. Pullfaktorer er det motsatte, en motiverende faktor ved mottakerlandet som får vedkommende til å migrere.³⁰ Den viktige balansegangen å bemerke seg i denne oppgaven er hvilken faktor som veide tyngst når en migrant tok avgjørelsen om å reise til Norge. Selv om Norge ikke hadde organisert import av arbeidskraft forekom arbeidsinnvandring, gjennom individuell innvandring og nettverksinnvandring.³¹ Altså hadde Norge

²⁸ Ibid: Side 156-157.

²⁹ Carly Elizabeth Schall. *The Rise and Fall of the Miraculous Welfare Machine: Immigration and Social Democracy in Twentieth-Century Sweden*. Ithaca: ILR Press, 2016. Side 104-105.

³⁰ Guido Dorigo og Waldo Tobler, «Push-Pull Migration Laws», *Annals of the Association of American Geographers* 73(1), 1983. Side 1-3.

³¹ Brochmann og Kjeldstadli 2014: Side 228-229.

pullfaktorer i undersøkelsesperioden, selv om de ikke var like åpenbare som i Sverige og Danmark, som hadde importavtaler for fremmedarbeidere.³²

Hva som trakk utenlandsk arbeidskraft til Norge varierer gjennom undersøkelsesperioden, noe det er viktig å ta med seg videre. Oftest er det en kombinasjon av push- og pullfaktorer som forklarer migrasjon. For oppgaven vil motivasjonen til å flytte til Norge være viktig. Det er grunn til å anta at det kan medføre mindre misnøye i den tilstedeværende befolkningen om innvandrerne dro til Norge fra en uutholdelig situasjon i hjemlandet. Unntak finnes imidlertid, som for eksempel diskusjonen om «lykkejegere» i nyere diskurs om asylsøkere.³³ Push- og pullfaktorer er en forenkling, men konseptet er uansett verdt å ta med seg.³⁴ Dette kommer av at det må ligge en drivkraft bak migrasjonen, altså baserer den seg på migrantens nyttevurdering ved migrasjonen.³⁵ Nyttelvurdering ved migrasjon kan for eksempel være bedre arbeids- eller levevilkår. Faktorer som «bremser» kan være tilhørighet til hjemsted, ønske om samvær med likesinnede, sosiale nettverk og komforten med kjente praksiser.³⁶

Et aspekt det er viktig å forstå er hvordan balansen mellom push- og pullfaktorer kan påvirke opinionen rundt innvandrere. Dersom innvandrerer reiser til Norge fra en i utgangspunktet levelig situasjon i hjemlandet, kun for bedre arbeidsmuligheter, kan man anta at vedkommende ikke blir tatt godt imot. Dette er særlig aktuelt blant de som tilhører den samme yrkesgruppen,

³² Baser og Levin 2017: Side 33; Deborah Roseveare og Martin Jorgensen. «Migration and Integration of Immigrants in Denmark», *OECD Economics Department Working Papers* 386, 2005. Side 11.

³³ Katja Busuttil. «Det er ikke bare asylsøkere som er lykkejegere.» *Aftenposten*. 2. april 2018. <https://www.aftenposten.no/meninger/sid/i/Ql3evJ/det-er-ikke-bare-asylsoekere-som-er-lykkejegere-katja-busuttil>. Hentet 9. mai 2022.

³⁴ Grete Brochmann. *Hva er innvandring*. Oslo: Universitetsforlaget, 2006. Side 22.

³⁵ Paul Boyle, Keith Halfacree og Vaughan Robinson. *Exploring Contemporary Migration*. Essex: Addison Wesley Longman Ltd., 1998. Side 62.

³⁶ Ibid: Side 155.

og nå får konkurranse. Eksempler på disse innvandrerne finnes blant møtene Korbøl og Midtbøen gjennomførte på 1970-tallet. Blant annet snakket forfatterne med unggutten Ali, som kom i søken om en lysere fremtid enn i Pakistan. Nå var han i fare for å bli deportert på grunn av manglende arbeidstillatelse.³⁷ Det samme var tilfellet for voksne Khan, som reiste til Norge for lønnsarbeid som ga overskudd til å sende penger hjem.³⁸

Migrasjon hvor pushfaktoren har vært sterkest, for eksempel flyktninger, kan oppnå mer medfølelse. Det er lettere for mediene å konstruere et omsorgsbasert bilde av dem som må flykte. Ifølge Brochmann og Kjeldstadli kan det være vanskelig å få status som «flyktning». Avgjørelsen ligger hos det enkelte lands myndigheter.³⁹ Konsekvensen er at det er skrevet mindre teori om flyktnings påvirkning på arbeidsmarkedet. Forskjellen mellom arbeidsinnvandrere og flyktninger må uansett tas med, særlig i kildearbeidet. Dette må ligge til grunn da oppgaven undersøker media, diskurs og menneskelige uttrykk. Uttrykk i media former opinionen om innvandrere. Om det allerede eksisterer et forenklet og negativt inntrykk av innvandrere i befolkningen forsterkes dette av bekreftende saker i mediene.⁴⁰ Flyktninger er ikke fokusområde for oppgaven, men på grunn av mangelen på bevissthet om distinksjonsforskjellene i samtidskildene ønsker jeg å etablere et tydelig skille. At samtidskildene ikke skiller mellom disse typene innvandrere, har konsekvenser for etableringen av innvandringsdiskurs i mediene og samfunnet.

³⁷ Aud Korbøl og Arnfinn H. Midtbøen. *Den kritiske fase – Innvandring til Norge fra Pakistan 1970-1973*. Oslo: Universitetsforlaget, 2018. Side 137.

³⁸ Ibid: Side 148-149.

³⁹ Brochmann og Kjeldstadli 2014: Side 269-270.

⁴⁰ Christopher Hart. «Argumentation Meets Adapted Cognition: Manipulation in Media Discourse on Immigration: Biases and Constraints in Communication: Argumentation, Persuasion and Manipulation», *Journal of Pragmatics* 59(12), 2013. Side 204.

2.2: Moderne arbeidsinnvandring

Begrepet «arbeidsmigrant» ble tatt opp ovenfor, med henvisning til en gruppe som kan spores fra 1800-tallet. Det må nevnes at Kjeldstadli etablerer distinksjonene etter hvilken migranttype som dominerte, altså finner vi alle gruppene samtidig. I 1967 begynte det vi kaller «moderne arbeidsinnvandring» til Norge, med et oppsving i innvandringstallene som resulterte i en overgang til nettoinnvandring.⁴¹ En arbeidsinnvandrer er en innvandrer som har «lovlig opphold i Norge for å jobbe».⁴² Det kritiske for undersøkelsesperioden er at innvandrerne fra 1960-tallet av kom fra fjernere strøk enn tidligere. Disse innvandrerne ble kalt for *fremmedarbeidere*. Flere årsaker finnes til at disse dukket opp i Norge fra 1960-tallet, blant annet innførte andre mottakerland strengere reguleringer. Videre var det større behov for ufaglært arbeidskraft i Norge enn i sammenliknbare stater. Innvandring ble slik tema i offentlig debatt, og årsak til økende misnøye i befolkningen.⁴³

Som følge av økonomisk vekst etter andre verdenskrig kom arbeidsinnvandrere til hele Europa, noe som reflekteres i analysen av kildene. Imidlertid var det forskjeller mellom Norge og andre europeiske land. Forskjeller mellom ulike arbeidsinnvandrere i Norge må også diskuteres. Tyskland var blant mottakerlandene, og førte en gjestearbeiderpolitikk hvor arbeidsinnvandrerne kunne komme til landet i en kort periode med få rettigheter og lite velferdsstøtte.⁴⁴ Storbritannia åpnet for immigrasjon fra tidligere kolonier, hvor mengden håpefulle som siktet på en bedre fremtid førte til raseopptøyer.⁴⁵ Flere land drev også rekruttering av utenlandsk arbeidskraft,

⁴¹ Statistisk Sentralbyrå 2017.

⁴² Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (b). «Ord og begreper». Oppdatert 7. desember 2015. <https://www.imdi.no/om-integrering-i-norge/ord-og-begreper/>. Hentet 17. september 2021.

⁴³ Statistisk Sentralbyrå 2017.

⁴⁴ Boyle, Halfacree og Robinson 1998: Side 26.

⁴⁵ Ibid: Side 158-159.

hvor jeg allerede har trukket frem Sverige og Danmark. Arbeidet med kildeanalysen demonstrerer hvordan norske myndigheter så til disse landene for erfaring. Gjennom undersøkelsesperioden var det endring i hva slags arbeidere som ankom Norge, fra en ufaglært majoritet i begynnelsen til en høyt kvalifisert gruppe i forbindelse med oljeindustrien. Det er et kjent fenomen at ved industriutvikling mangler ekspertisen lokalt, og bedriftene må flytte kompetanse til nye land.⁴⁶ Oljearbeiderne som kom til Norge var nærmere karrieremigranter enn arbeidsmigranter, noe som vil ha påvirkning på oppfatningen av dem som et problem.

⁴⁶ Ibid: Side 85.

2.3: Tidligere forskning på temaet

Forskning på innvandring til Norge er et nytt historisk fagfelt som har fått fotfeste fra 1990-tallet.⁴⁷ Historien viser at Norge har vært et de facto innvandringsland det siste årtusenet, hvor ulike innvandrer kategorier har dominert. Trass i at forskningsfeltet er nytt har det blitt utført omfattende forskningsarbeider innenfor innvandring. Dette delkapittelet redegjør for et utvalg av innvandringsforskningen, både norsk og internasjonal, som har hatt betydning for oppgaven.

2.3.1: Tidligere forskning

Innenfor historisk innvandringsforskning har Knut Kjeldstadli med Grete Brochmann banet vei i Norge. Trebindsverket *Norsk Innvandringshistorie* har vært av stor verdi for oppgaven.⁴⁸ Dette er kondensert ned til ett bind, et verk som gir forteller om innvandringen til Norge over 1000 år. Verket kartlegger faktorer som innvandringspolitikk, innvandringens påvirkning på samfunnet og skaper ny innvandringsteori. Det etablerer et master narrative for innvandringen til Norge, som det er opp til oss å både innrette oss etter og stille spørsmål ved.⁴⁹ Spesifikke aspekter ved innvandringshistorien er også undersøkt. Aud Korbøl har undersøkt endringen i arbeidsinnvandringen til Norge som denne oppgaven også arbeider med. Sammen med Arnfinn Midtbøen fokuserte hun på pakistanske fremmedarbeidere, et fenomen med særegen plassering i det norske folkeminnet. De undersøker hvordan det er å etablere seg i et nytt land, hvordan det har blitt etablert et «pakistansk miljø»,

⁴⁷ Brochmann og Kjeldstadli 2014: Side 11.

⁴⁸ Knut Kjeldstadli, red. *Norsk Innvandringshistorie*. 3 bind. Oslo: Pax Forlag, 2003.

⁴⁹ Brochmann og Kjeldstadli 2014.

og bruker casestudier for å kaste lys over det å komme til Norge som pakistaner.⁵⁰

Arbeid har blitt gjennomført for å kartlegge hva konseptet «innvandring» egentlig går ut på, og Grete Brochmann ser på innvandring i lys av påvirkende faktorer globalt og nasjonalt. I tillegg ser hun på nasjonalstaten, og hvem innvandrerne egentlig er, i lys av utfordringene som oppsto da en ny kultur kom til Norge.⁵¹ Liknende tematikk er blitt tatt opp internasjonalt, hvor det finnes forskning som undersøker hvordan innvandring påvirker boligmarkedet i England og Wales.⁵² Dette arbeidet har stor betydning for min forskning. Videre demonstrerer dette at noen problemer relatert til arbeidsinnvandring vil finnes på tvers av landegrensene. Kommer det frem i norske kilder at problemene var liknende i utlandet? Dette er blant punktene denne oppgaven undersøker, med en diskusjon av hvordan bekymringene i ulike land fortonet seg.

I England har det blitt undersøkt hvordan innvandring har påvirket subjektiv trivsel hos lokalbefolkningen.⁵³ Hallvard Tjelmeland undersøker hvordan de pakistanske innvandrerne endret det norske samfunnet og det norske selvbildet, og hvordan de farget opplevelsen av arbeidsinnvandring frem mot innvandringsstoppen. Dette presenteres som del av et europeisk samarbeidsprosjekt innenfor migrasjonsforskning.⁵⁴ For å etablere best mulig forståelse

⁵⁰ Korbøl og Midtbøen 2018.

⁵¹ Brochmann 2006.

⁵² Nils Braakmann. «Immigration and the Property Market: Evidence from England and Wales», *Real Estate Economics* 47(2), 2019.

⁵³ Peter Howley, Muhammad Waqas, Mirko Moro, Liam Delaney og Tony Heron. «It's Not All About the Economy Stupid! Immigration and Subjective Well-Being in England», *Work, Employment and Society* 34(5), 2020.

⁵⁴ Hallvard Tjelmeland. «The Norwegian Encounter with Pakistanis: Diversities and Paradoxes on the Road to Norway's Immigration Stop», i *European Encounters – Migrants, migration and European societies since 1945*, red. Rainer Ohliger, Karen Schönwälder og Triadafilos Triadafilopoulos. Aldershot: Ashgate, 2003.

for innvandring har det vært viktig å undersøke teoretiske perspektiver, blant annet på hvordan internasjonal migrasjon utviklet seg til 1990-tallet.⁵⁵ I tillegg har det vært nødvendig å studere dette sett opp mot politikk og økonomisk utvikling.⁵⁶

Arbeidsinnvandring har siden 1970-tallet stått for en stor del av innvandringen, og har derfor vært tema for forskning. På 1990-tallet utarbeidet NIBR en rapport som undersøkte innvandreres bidrag til norsk verdiskapning. Der brukes statistikk fra en periode utenfor den oppgaven undersøker. Imidlertid presenteres teorier som er overførbare.⁵⁷ Arbeidsinnvandringsrelaterte utfordringer er grepet an direkte, av Bente Puntervold Bø.⁵⁸ Relatert til arbeidsinnvandring ses ofte Norge og sammenliknbare land under ett. I Sverige er det undersøkt hvordan tyrkiske fremmedarbeidere har blitt integrert og opprettholder nasjonalfelleskap. Der utredes også hvilke rettigheter innvandrerne skal ha i Sverige.⁵⁹ Mye utvikling i arbeidsinnvandring og politikk er sammenliknbart i Norge og Sverige, og utviklingen av den svenske velferdsstaten må tas med i betraktningen for å forstå hvorfor Norge ofte så til sin nabo.⁶⁰ Fra Danmark kommer viktige data. OECD- rapporter dokumenterer utviklingen i arbeidsinnvandringen dit.⁶¹ Det er også undersøkt hvordan media forsterker eksisterende negative holdninger til innvandring i Danmark.⁶²

⁵⁵ Boyle, Halfacree og Robinson 1998.

⁵⁶ Çağlar Özden og Maurice Stiff, red. *International Migration, Economic Development and Policy*. Herndon: World Bank Publications, 2007.

⁵⁷ Jan Olav Pettersen og Jan Mønnesland. *Innvandreres bidrag til norsk verdiskapning*. Oslo, NIBR Rapport 1996:21.

⁵⁸ Bente Puntervold Bø. *Innvandring eller utestengning?* Oslo: Tano, 1987.

⁵⁹ Bahar Baser og Paul T. Levin, red. *Migration from Turkey to Sweden: Integration, Belonging and Transnational Community*. London: Bloomsbury Publishing, 2017.

⁶⁰ Schall 2016.

⁶¹ Roseveare og Jorgensen 2005; Liebig 2007.

⁶² Marijn van Klingere, Hajo G. Boomgaarden, Rens Vliegenthart og Claes H. De Vreese. «Real World is Not Enough – The Media as an Additional Source of Negative Attitudes Toward Immigration, Comparing Denmark and the Netherlands», *European Sociological Review* 31(3), 2015.

I Norge er en mye omtalt utfordring norsk kapasitet til å produsere nok arbeidskraft. En løsning er å importere denne fra utlandet, og hvorvidt dette har positive økonomiske konsekvenser for Norge er også blitt undersøkt i nyere tid.⁶³ Marit Tjomsland har undersøkt hvordan Norge baserte arbeidstillatelser etter behovet for kompetanse etter innvandringsstoppen i 1975, og hvordan Norge i vår tid må ha bredere perspektiver enn geografiske og kulturelle nærområder. Hun tar også opp hvordan enkelte nasjonaliteter har blitt viet plass i våre kollektive minner.⁶⁴ Anders Gram Giskemo har undersøkt innvandringens påvirkning på lønnsutviklingen, og konkluderte med at innvandrere har negativ innvirkning på lønnsveksten til enkelte arbeidsgrupper, avhengig av kompetansenivået som kreves.⁶⁵

Dagens medier har en liknende rolle som de hadde i perioden jeg undersøker, i form av etablering av dagsorden og diskursive rammer. Martin Engebretsen peker på at dette kan gi et flatt bilde av innvandring. Viktig er det også at vårt samtidige nyhetsbilde ofte prioriterer problemer, utfordringer og negative konsekvenser. Sosiale medier gir i dag minoritetene et talerør de ikke hadde på 1960- og 1970-tallet, og de kan presentere et alternativt bilde av seg selv.⁶⁶ Lie og Aalberg har undersøkt mediefremstilling av minoriteter. De diskuterer hvordan diskursen utvikler seg i takt med samfunnet gjennom 1900-tallet, og ser på innflytelsen til «den diskursive makt» i samfunnet.⁶⁷ Gunnar Bergseth

⁶³ Marianne Røed, Bernt Bratsberg og Pål Schøne, «Bidrar innvandring til å smøre hjulene i arbeidsmarkedet?», *Søkelys på arbeidslivet* 28(3), 2011.

⁶⁴ Marit Tjomsland, «Arbeidsinnvandringssituasjonen i Norge etter 1975» (Working paper, Stein Rokkan Centre for Social Studies, 2002).

⁶⁵ Anders Gram Giskemo. «Påvirker innvandring Lønnsveksten i Norge? En flernivåanalyse av innvandringens effekt på lønnsvekst i Norge fra 2005-2010» (Masteroppgave i Statsvitenskap, NTNU, 2013).

⁶⁶ Martin Engebretsen, «Transkulturelle erfaringer i sosiale medier», *Norsk Medietidsskrift* 22(4), 2015.

⁶⁷ Malene Paulsen Lie og Torill Aalberg, «Fra biologidiskurs til miljødiskurs? – Pressedekningen av minoriteter i norske aviser fra 1902-2010», *Norsk Medietidsskrift* 21(1), 2014.

har undersøkt norsk innvandringsdebatt i lys av normativ teori, med utgangspunkt i partienes tilnærming til adgangsspørsmålet.⁶⁸ EØS og europeisk integrasjon har blitt tatt opp, og Joacim Sture undersøkte hvordan ulike fagforbunds diskurs tilknyttet dette endret seg mellom 2004 og 2018. Han dokumenterer at argumentasjonen er blitt mer helhetlig, og at fagforbundene har blitt tydeligere i EØS-motstanden.⁶⁹ Aslak Sverre Fjælberg studerte hvordan meninger om flyktninger kom frem i mediene i samme periode. Han nevner at omkringliggende kontekst former debatten, og viser til overgang fra å diskutere integrering til å diskutere flyktninger ettersom antallet begynte å stige.⁷⁰

⁶⁸ Gunnar Bergseth. «Norske stortingspartier og adgangsspørsmålet: En studie av endringer i norsk innvandringsdebatt mellom 2001 og 2013 i lys av normativ teori» (Masteroppgave i Statsvitenskap, NTNU, 2014).

⁶⁹ Joacim Sture. «Ny euroskepsis i norsk fagbevegelse – En analyse av diskursen i forbund som sier nei til EØS» (Masteroppgave i Europastudier, NTNU, 2018). Side 65-66.

⁷⁰ Aslak Sverre Fjælberg. «Meninger i media om flyktning- og innvandrings spørsmål, 2005-2006» (Masteroppgave i Historie, NTNU, 2017). Side 57-59.

2.3.2: Trender i forskningen

Historieforskning er et felt i stadig endring, som vises gjennom det Kjeldstadli omtaler som «nybrottsarbeid» i forbindelse med innvandringsforskning.⁷¹ Innvandring til Norge er et ferskt historisk forskningsfelt. I fagene som arbeider med liknende utvikling i vår samtid er forskningen av større omfang. En årsak kan være at moderne arbeidsinnvandring er et såpass nytt fenomen at det ikke har fanget historikernes interesse. Konsekvensen er at forskning relatert til innvandring i Norge foregår i upløyde mark. Selv om omfanget er begrenset, kan man peke på noen viktige trender i utviklingen. Den første er at økonomi gjerne går igjen som en faktor. Økonomi finner man både fra samfunns-, bedrifts-, og enkeltpersonsperspektivene.⁷² Det fiskale aspektet er ofte et element i historieskriving, og innenfor innvandringsforskning ser man at det gjerne tas opp parallelt med distinksjonen mellom «oss» og «dem».⁷³

Gjennom historien har det vært et ønske om å beskytte norske interesser, som økonomiske midler. I videre forstand vil dette si at vi ønsker å beskytte norske jobber, i tillegg til å unngå at «ikke-norske» blir en utgiftspost. Ved siden av dette kan man trekke frem grunnleggende fremmedfrykt og frykten for

⁷¹ Brochmann og Kjeldstadli 2014: Side 11.

⁷² For videre lesing, se for eksempel: Jan Olav Pettersen og Jan Mønnesland. *Innvandrerens bidrag til norsk verdiskapning*. Oslo, NIBR Rapport 1996:21; Marianne Røed, Bernt Bratsberg og Pål Schøne, «Bidrar innvandring til å smøre hjulene i arbeidsmarkedet?», *Søkelys på arbeidslivet* 28(3), 2011; Anders Gram Giskemo. «Påvirker innvandring Lønnsveksten i Norge? En flemnivåanalyse av innvandringens effekt på lønnsvekst i Norge fra 2005-2010» (Masteroppgave, NTNU, 2013); Joacim Sture. «Ny euroskepsis i norsk fagbevegelse – En analyse av diskursen i forbund som sier nei til EØS» (Masteroppgave, NTNU, 2018).

⁷³ For videre lesing, se for eksempel: Bente Puntervold Bø. *Innvandring eller utestengning?* Oslo: Tano, 1987; Marit Tjomslund, «Arbeidsinnvandringssituasjonen i Norge etter 1975» (Working paper, Stein Rokkan Centre for Social Studies, 2002); Gunnar Bergseth. «Norske stortingspartier og adgangsspørsmålet: En studie av endringer i norsk innvandringsdebatt mellom 2001 og 2013 i lys av normativ teori» (Masteroppgave, NTNU, 2014); Malene Paulsen Lie og Torill Aalberg, «Fra biologidiskurs til miljødiskurs? – Pressedekningen av minoriteter i norske aviser fra 1902-2010», *Norsk Medietidsskrift* 21(1), 2014; Martin Engebretsen, «Transkulturelle erfaringer i sosiale medier», *Norsk Medietidsskrift* 22(4), 2015.

terrorangrep og kulturelt forfall de senere årene.⁷⁴ Intensjonen med oppgaven er som nevnt å undersøke omtalen av innvandrere i norske aviser. Tar man forskningen som er presentert her med i betraktningen ser man at samtidige undersøkelser som er gjennomført innenfor samme fagfelt har utviklet seg de siste 30 årene. Vi har som forskningsfelleskap beveget oss fra studier av generelle trekk og tendenser til å undersøke spesifikke hendelser og utviklinger. Fremdeles er veien lang å gå, men i det nåværende forskningslandskapet er en studie av omtalen av innvandrere riktig. Dette er et hull jeg kan fylle innenfor forskningen, og et naturlig steg for senere arbeider å bygge på.

⁷⁴ For videre lesing, se for eksempel: Aslak Sverre Fjælberg. «Meninger i media om flyktning- og innvandringspørsmål, 2005-2006» (Masteroppgave, NTNU, 2017); Joacim Sture. «Ny euroskepsis i norsk fagbevegelse – En analyse av diskursen i forbund som sier nei til EØS» (Masteroppgave, NTNU, 2018).

3: Metode

3.1: Om diskursanalyse

Innenfor historieforskning er det vanskelig å peke på konkrete metodologiske tilnærminger til et prosjekt. Det finnes flere løsninger, også innenfor diskursanalyse som jeg benytter i oppgaven. Diskursanalyse har blitt utviklet og formet av flere enn det er anledning til å trekke frem her, og jeg har selv tatt opp grunnleggende aspekter ved dette i tidligere arbeid.⁷⁵ Michel Foucault har vært en foregangsmann innenfor diskursanalyse, og hans teori om «episteme» vil være relevant for denne oppgaven. Selv om man kan utvikle varianter av diskursanalysen vil noen prinsipper ligge til grunn. Viktigst av alt er at diskurs, hvordan vi snakker sammen, er en identitetsbygger, som former verdenen rundt oss.⁷⁶ Jørgensen og Phillips har skissert ut relevante elementer ved diskursanalyse, særlig for samfunnsfaglige bruksområder. Et bærende element er at diskursanalyse er et komplekst system, som ikke kan separeres fra sitt teoretiske og metodologiske rammeverk. Forskeren må akseptere språkets rolle i kommunikasjon og samfunn for at det kan analyseres empirisk. Som nevnt kan varianter av diskursanalysen utvikles, noe som understrekes også av Jørgensen og Phillips.⁷⁷

For at diskursanalyse skal fungere må flere forutsetninger fylles. Først må man se kritisk på kunnskap som tas for gitt. Kildekritikk er det skrevet mye om, og presentasjon av objektive fakta skal man alltid være forsiktig med. Videre skal man være bevisst på at vi er historiske og kulturelle vesen, så vårt syn på fakta

⁷⁵ Gaute Larsson. «Europeisk gjenreisning og norsk vestvending – En analyse av norske avisers fremstilling av utenrikspolitisk utvikling i 1947-1948» (Bacheloroppgave, NTNU, 2020). Side 6.

⁷⁶ Marianne Jørgensen og Louise J. Phillips. *Discourse Analysis as Theory and Method*. London: Sage Publications, 2011. Side 2.

⁷⁷ Ibid: Side 4.

er preget av samtiden. Altså vil verdensoppfatningen til produsenter av kildemateriale være en annen enn vår egen, noe man må ta høyde for ved diskursanalyse av historisk materiale. Videre vil dette føre til at de prosessene som skaper og vedlikeholder kunnskap og «etablerte faktum» er tidsavhengig, og vi må distansere oss fra påvirkningen vår samtid har hatt på vårt verdensbilde og oppfatning av fakta.⁷⁸

En populær tilnærming til diskursanalyse er den «kritiske diskursanalysen». Denne formen kunne vært egnet for oppgaven. Imidlertid ville dette medført utfordringer, særlig relatert til at kritisk diskursanalyse involverer arbeid med *hvorfor* og *hvordan* diskurs og diskurser fungerer.⁷⁹ Her er det ikke rom for en slik analyse, da kildematerialet er for omfattende til å prioritere dette. I tillegg faller dette utenfor historiefeltet. Jeg vil være avhengig av å tilpasse diskursanalysen til mitt spesifikke formål, derfor vil diskursanalyse i sin lingvistiske tolkning også bli brukt.⁸⁰ Intensjonen med diskursanalysen som drives i denne oppgaven er undersøkelse av distribusjon og konstruksjon av «fakta». Jeg vil se på ordvalg, metaforer og formuleringer fra kildematerialet, sett opp mot faktakonstruksjonen som bærer Foucaults episteme. Dette vil være inngangsportalen til diskusjonen av kildematerialet.

Diskurs er mektig, og ordlegging kan definere en samfunnsaktør og oppfatningen av denne. Samfunnsaktører kan fremstilles på ulike måter, noe som er viktig i tidligere diskursanalytiske tilnærminger til innvandringsforskning. Fagfolk peker på at omtalen av innvandrere kan definere dem som aktive samfunnsaktører, eller som ofre. I tillegg kan innvandrernes legitimitet

⁷⁸ Ibid: Side 5.

⁷⁹ Franck Amoussou og Ayodele A. Allagbe, «Principles, Theories and Approaches to Critical Discourse Analysis», *International Journal on Studies in English Language and Literature* 6(1), 2018. Side 12.

⁸⁰ Jan Grue. «Diskursanalyse.» I *Store Norske Leksikon*, sist oppdatert 25. januar 2021. <http://www.sn.no/diskursanalyse>. Hentet 21. september 2021.

og positive eller negative bidrag til samfunnet konstrueres gjennom diskurs.⁸¹ Ords semantiske prosodi vil også være viktig. Dette signaliserer subtile holdninger i en avisartikkel hvor journalisten er nødt til å fremstå nøytral.⁸² Flere nevner også at metaforer kan bli utnyttet i språklige konstruksjoner for å fremme et bilde av realiteten.⁸³ Med tanke på at metaforer er en forutsetning for språklig forståelse synes det at medier gjennom metaforbruk kan konstruere fiendebilder av innvandrerne.⁸⁴ Christopher Harts arbeid med hvordan medie-fremstillinger av en holdning vedlikeholder denne i samfunnet bygger oppunder påstanden.⁸⁵

Blant andre som har drevet diskursanalyse for migrasjonsforskning er det de nevnte Christopher Hart, George Lakoff og Mark Johnson jeg vil trekke frem, i tillegg til Liljana Saric og Jørgen Carling. Arbeidet disse har lagt ned har gitt meg et teoretisk ståsted for å drive diskursanalyse. I tillegg har det gitt meg inspirasjon til innfallsvinkler for egen forskning. Christopher Hart har sett på «kraft-interaktive» mønster. Et annet viktig konsept Hart har arbeidet med er at han ser på språklige funksjoner som går igjen, og ikke bare ord som frekventerer. Senere har han sett på spesifikke ord som brukes for å tilfredsstille denne gitte funksjonen.⁸⁶ I tillegg har Hart fokusert på diskursanalyse på et metanivå hvor han studerer indirekte signalisering av holdninger gjennom ordbruk, og hvordan metaforer driver språket.⁸⁷ Videre har Hart

⁸¹ Christopher Hart. *Discourse, Grammar and Ideology – Functional and Cognitive Perspectives*. New York: Bloomsbury Academic, 2014. Side 33-36.

⁸² Ibid: Side 66.

⁸³ Ibid: Side 137; George Lakoff og Mark Johnson. «How metaphor reveals the limitations of the myth of objectivism», i *Communication Theories – Critical Concepts in Media and Cultural Studies*, redigert av Paul Copley. London: Routledge, 2006. Side 228.

⁸⁴ Lakoff og Johnson 2006: Side 233.

⁸⁵ Hart 2013: Side 200.

⁸⁶ Christopher Hart. «Force-interactive patterns in immigration discourse: A Cognitive Linguistic approach to CDA», *Discourse and Society* 22(3), 2011. Side 274-279.

⁸⁷ Hart 2014: Side 66; 137.

forsket på identifisering og gruppering av innvandrere gjennom diskurs.⁸⁸ Dette arbeidet har gitt noen viktige resultater i forhold til generell migrasjonsforskning, men primært dreier de seg om diskursanalyse på et metanivå. Imidlertid har han undersøkt hvordan fremstilling i mediene kan bidra til å manipulere oppfatninger om innvandring, som er av relevans for oppgaven.⁸⁹

Liljana Saric påpeker at valg av bilder former inntrykkene våre av en gitt hendelse, på samme måte som ord.⁹⁰ Dette er et argument for å bruke diskursanalyse til vitenskapelig undersøkelse. For min del er bruk av ord fremfor bilder relevant, men som undersøkelsene vil vise vil valgene av ord på samme måte som bilder forme inntrykkene våre. I tillegg vil valg av ord tydelig vise hvilket budskap som ønskes fremmet. Saric er blant dem som har drevet diskursanalyse på migrasjon, noe som gjør at man kan se på forskjeller mellom samtidige fremstillinger og de fra 1960- og 1970-tallet. En viktig forskjell er at mediene nå vier større fokus til individer, mindre grupper, og deres tydelige sårbarhet.⁹¹ Som undersøkelsene viser senere var det på 1960- og 1970-tallet vanlig å generalisere og anonymisere arbeidsinnvandrerne. Dette kan være forårsaket av at Saric undersøker flyktninger, mens jeg undersøker fremmedarbeidere, og at det er vanligere å mane til sympati overfor de som må flykte. Uansett er utviklingen verdt å ta med seg.

Til sist kan Jørgen Carling pekes på som en forsker som har arbeidet med migrasjonsforskning, og presenterer viktige aspekter knyttet til diskursanalyse ved migrasjonsforskning. Han har rettet fokus mot tverrfaglige undersøkelser, og studier av konsepter som ligger bak migrasjon. I prosessen har han blant

⁸⁸ Ibid: Side 34-36.

⁸⁹ Hart 2013: Side 200-204.

⁹⁰ Liljana Saric. «Visual Presentation of Refugees During the «Refugee Crisis» of 2015-2016 on the Online Portal of the Croatian Public Broadcaster», *International Journal of Communication* 13, 2019. Side 991.

⁹¹ Ibid: Side 1004.

annet dokumentert at tidligere migrasjonsteorier er svært forenklede, men at kritikk som publiseres mot teoriene ikke foreslår nye alternativer.⁹² Altså synes det et hull i det empiriske grunnlaget for å drive forskning på migrasjon, som Carling arbeider for å tette. En del av arbeidet dreier seg om begrepsbruken knyttet til migrantenes ønsker og ambisjoner, Dette dokumenterer Carling ved å føre statistikk over ordene som brukes i omtalen av migranter.⁹³ Senere har det også blitt presentert flere forklaringsmodeller.⁹⁴ I tillegg diskuterer Carling prospekter for fremtidig migrasjonsforskning, hvor det viktigste som trekkes frem er at migrasjon er et mangefasettert fenomen og at enkle forklaringer dermed ikke er gode nok. Bildet må nyanseres mer enn tidligere.⁹⁵ Arbeider som denne masteroppgaven kan være med på å nyansere bildet.

⁹² Jørgen Carling og Francis Collins. «Aspiration, desire and drivers of migration», *Journal of Ethnic and Migration Studies* 44(6), 2018. Side 909-911.

⁹³ Ibid: Side 915-919

⁹⁴ Jørgen Carling og Kerilyn Schewel. «Revisiting aspiration and ability in international migration», *Journal of Ethnic and Migration Studies* 44(6), 2018. Side 946-947.

⁹⁵ Ibid: Side 959-960.

3.2: Kvalitative studier

Oppgaven skal skaffe mest mulig kunnskap om *ett* fenomen; altså er det en kvalitativ studie. Diskursanalyse er en kvalitativ arbeidsform. Jeg er avhengig av å tolke resultatene jeg finner, og analysere ordvalg for å konkludere, noe som bringer subjektivitet inn i bildet.⁹⁶ Innenfor det kvalitative forskningsfeltet vil bakgrunnen finnes i hermeneutikken. En grunnregel er at man ikke kan tolke meningsbærende tekst uten å se den i lys av sammenhengen den ble til i. Dette legitimerer kvalitative studier som metode, og slik kan vi fremskaffe troverdige tolkninger av historisk materiale. Målet er å skaffe en «tykk» beskrivelse, som i her vil si en tolkning av hva de som har uttrykt seg har ment med disse uttrykkene.⁹⁷

For diskursanalysens del vil dette si at tilnærmingen kan benyttes til å forstå hvordan menneskers verdensoppfatning og virkelighetsforståelse kommer til uttrykk basert på ordlegging. I dette synes et aspekt man må være bevisst på med tanke på å bruke diskursanalyse som metode ved historisk forskning. Det en person uttrykte om et tema på et bestemt tidspunkt er ikke nødvendigvis sannheten, men det er et uttrykk for hvordan vedkommende så på et samfunnsaspekt. Disse overbevisningene er preget av produsentens bakgrunn. Valg av uttrykk og metaforer er viktig for denne oppgaven, da språklige fenomener etablerer forståelse i en diskurs. Angående analysen av omtalen av innvandrere vil dette bety at noen formuleringer har større slagkraft enn andre, og er tydeligere uttrykk for oppfatningen som formidles.

⁹⁶ Tove Thagaard. *Systematikk og innlevelse – En innføring i kvalitative studier* (5. utg.). Bergen: Fagbokforlaget, 2018. Side 19.

⁹⁷ Ibid: Side 37.

3.3: Komparative aspekter og blanding av metoder

Kvantitative studier har fordeler innenfor historiefaget. I motsetning til kvalitative studier er de deduktive. Videre arbeider de for årsaksforklaringer, gjennom analyse av store utvalg talldata ved bruk av statistiske teknikker.⁹⁸ Da diskursanalyse er kvalitativt vil ikke studien være kvantitativ, men noen kvantitative elementer er relevante. Særlig gjelder dette i etablering av historisk kontekst. Det må understrekes at arbeidet ikke baserer seg på flermetodedesign eller triangulering.⁹⁹ Kvantitative aspekter vil ikke benyttes som et analyseverktøy.

I historieforskning er det naturlig å sammenlikne to eller flere aspekter, for å illustrere eksempler. Her vil jeg gjøre dette når jeg sammenlikner ulike arbeidsinnvandrere. Komparativt arbeid er overførbart til historiske forskningsmetoder. Sammenlikning muliggjør fremheving av særtrekk ved undersøkelsesaspektet. I tillegg vil temporal sammenlikning kunne forklare utvikling, og oppdage trekk ved vår hverdag som ikke var til stede tidligere. Videre gir komparativt arbeid nye innfallsvinkler på gamle utfordringer, og gir ny kunnskap om tidligere prosesser. Til slutt kan sammenlikning forklare hvorfor noe skjedde, gjennom å se på parallelle prosesser med ulike utfall, og basere en hypotese på noe som bare skjedde hos en part.¹⁰⁰ Oppgaven inneholder noen komparative elementer uten at dette er det bærende elementet. Jeg vil benytte sammenlikning for å understreke og illustrere argumenter. I det komparative arbeidet i oppgaven har jeg arbeidet med å sammenligne på tvers av de to avisene jeg undersøker, og på tvers av tid.

⁹⁸ Kristen Ringdal. *Enhet og Mangfold – Samfunnsvitenskapelig forskning og kvantitativ metode* (4. utg.). Bergen: Fagbokforlaget, 2018. Side 110.

⁹⁹ Ibid: Side 116.

¹⁰⁰ Leidulf Melve. «Å arbeide komparativt», i *Historikerens Arbeidsmåter*, red. Leidulf Melve og Teemu Ryymin. Oslo: Universitetsforlaget, 2018. Side 72-73.

4: Historisk kontekst

4.1: Grepet strammes om innvandring

Fra midten av 1800-tallet regnes Norge som et liberalt innvandringsland, før dørene ble lukket i 1901. I påfølgende år kom det reguleringer som omhandlet adgang til, opphold i, og eventuell utvisning fra riket. Dette var ikke et særnorsk fenomen, og det kan trekkes paralleller til andre land.¹⁰¹ *Fremmedloven* av 1927 var den siste og største av innstrammingene. Denne fastslo at man trengte tillatelse for å komme til Norge som arbeidssøker, og uten dette eller identifikasjon skulle man bortvises. Sigøynere og andre omstreifere skulle nektes adgang.¹⁰² Loven ga tydelige retningslinjer for hvordan utlendinger med oppholdstillatelse skulle forholde seg til myndighetene, med krav om meldeplikt.¹⁰³ Loven åpnet for utvisning, med lav terskel for vedtak. Det var klart at økonomisk byrde ved utvisning skulle betjenes av den utviste. Videre ga loven bestemmelser om meldeplikt for dem som hadde utlendinger i arbeid, eller mottok arbeidssøknad, samt for dem som var involvert med losjering. Det samme gjaldt fører av transportmidler utlendingene ankom Norge med, eller ved innenlandske skipsreiser.¹⁰⁴ Unntaket fra disse strenge reglene var muligheten til fritak fra krav oppholds- og arbeidstillatelse.¹⁰⁵

Loven fra 1927 demonstrerer kravene innvandrere måtte forholde seg til. Bestemmelsen viser strenge krav til dem som kunne komme til riket, og bli værende der. Noen hovedlinjer og tolkninger oppsummerer det viktigste. Loven forbyr adgang for bestemte grupper; sigøynere og omstreifere. Dette

¹⁰¹ Brochmann og Kjeldstadli 2014: Side 118-120.

¹⁰² Lov om utlendingers adgang til riket (*Fremmedloven*). 1927. §3.

¹⁰³ *Fremmedloven* 1927: §§5-15.

¹⁰⁴ *Fremmedloven* 1927: §§16-25.

¹⁰⁵ *Fremmedloven* 1927: §26a.

viser hvilke tanker om menneskeverd som regjerte. Videre måtte innvandrerne ha arbeid og tillatelse for opphold. Vi kan anta at staten ikke ønsket å bruke ressurser på borgere som ikke bidro til fellesskapet, også før velferdsstatens tid. Staten kan ha hatt erfaring med slike samfunnsbyrder, som kriminalitet og urolighet. Det tredje poenger jeg vil trekke frem er overvåkingen og kontrollutøvelsen. Gjennom meldepliktsystemet viser myndighetene at de ikke vil ha fri tilgang til riket, eller fri ferdsel innenfor grensene. Dette indikerer skepsis til ansamling av utlendinger i Norge.

4.2: Krig og etterkrigstid

Fra midten av 1900-tallet tok Norge og nordmenn større del i den pågående globaliseringen. Kort tid etter krigen mottok Norge Marshallhjelp, som innebar forpliktelser til internasjonale økonomiske samarbeid.¹⁰⁶ Dette involverte også mulighet for arbeidermigrasjon, og illustrerer norsk samarbeidsvilje. I 1949 var Norge med på å stifte NATO, som ifølge Halvard Lange demonstrerte norsk velvilje overfor globalt samarbeid for fred og frihet.¹⁰⁷ NATO-medlemskap var et utypisk norsk trekk. Tidligere var ikke Norge tilhengere av slik integrasjon.¹⁰⁸ NATO-medlemskapet viser at Norge nå var langt mer åpne for internasjonale samarbeid og forpliktelser. Når det gjaldt europeisk integrasjon holdt Norge seg mer utenfor. På kontinentet utviklet ECSC seg via EEC til EF og senere EU. Unionen fjernet toll mellom medlemslandene, og samarbeidet om matproduksjon. Senere skulle det åpnes for fri flyt av mennesker over de interne grensene i unionen.¹⁰⁹ Dette viser at nabolandene var villige til integrering, og åpnet for bevegelse. Også i Norden var det samarbeid. Over den første delen av 1900-tallet ble det forsøkt ulike nordiske og skandinaviske militære samarbeid.¹¹⁰ Tidlig på 1950-tallet trengte man ikke pass for å krysse grenser i Norden, og ikke lenge etter ble passunionen etablert.

¹⁰⁶ The Marshall Foundation. «The Marshall Plan and How It Works», *George C. Marshall Research Library Pamphlet Collection*. https://www.marshallfoundation.org/library/wp-content/uploads/sites/16/2014/06/The_Marshall_Plan_and_How_It_Works.pdf. Hentet 7. Mars 2022.

¹⁰⁷ North Atlantic Treaty Organization. «NATO – Declassified: My country and NATO». https://www.nato.int/cps/en/natohq/declassified_162353.htm. Hentet 26. september. 2021.

¹⁰⁸ Helge Ø. Pharo. «Utenriksøkonomi og europeisk integrasjon», i *NATO 50 år: Norsk sikkerhetspolitikk med NATO gjennom 50 år*, red. Chris Prebensen og Nils Skarland. Oslo: Den norske Atlanterhavskomiteé, 1999. Side 150.

¹⁰⁹ European Union. «The history of the European Union». https://europa.eu/european-union/about-eu/history_en. Hentet 26. september 2021.

¹¹⁰ Knut Einar Eriksen. «Norge og Norden – Samarbeid og kollisjon», i *NATO 50 år: Norsk sikkerhetspolitikk med NATO gjennom 50 år*, red. Chris Prebensen og Nils Skarland. Oslo: Den norske Atlanterhavskomiteé, 1999. Side 136.

Norge, Sverige, Danmark og Finland begynte prosessen med etablering av et felles arbeidsmarked allerede i 1954.¹¹¹

Altså synes fra 1950-tallet en liberaliserende bølge i Europa, og Norge ville ikke være utenfor. Dette blir synlig gjennom blant annet søknad om medlemskap i europeiske samarbeid. Verdenskrigen rettet oppmerksomheten mot et mer inkluderende menneskesyn, som resulterte i *Lov om utlendingers adgang til riket* av 1956. Denne ble utformet med varsomhet for å unngå en innvandrerbølge.¹¹² Det var imidlertid denne som åpnet for moderne arbeidsinnvandring.

Loven erstattet *Fremmedloven av 1927*, med nyskapninger i tråd med erfaringene samfunnet fikk på de 30 årene som hadde gått. Den nye loven hindret ingen etniske grupper eller folkeslag opphold i riket, og åpnet for asyl for politiske flyktninger. Det var fortsatt krav om meldeplikt for flere innvandrere, avhengig av lengden på planlagt opphold.¹¹³ Fremdeles var det krav om oppholdstillatelse, men dette var ikke kritisk for alle. Noen bestemmelser om av- og utvisning ble videreført, med redegjørelse for saksgang. Loven fastslår bestemmelsene som gjelder for anholdelse og arrest. Videre fortelles det at den utviste ikke skal henvises til et område hvor det er fare for vedkommendes sikkerhet, så sant vedkommende ikke er en trussel mot Norge.¹¹⁴ Den reviderte loven åpnet for klaging på utkastelsesvedtak, og for at enkelte lands borgere kunne unntas bestemmelsene etter avtale.¹¹⁵

Vi ser at Norge har modernisert lovgivningen. Særlig viktig er fjerningen av «sigøynerparagrafen». Videre er det åpnet for flyktninger, og ikke bare

¹¹¹ Brochmann og Kjeldstadli 2014: Side 210.

¹¹² Ibid: Side 211.

¹¹³ Lov om utlendingers adgang til riket (Fremmedloven). 1956. §§1-9.

¹¹⁴ Fremmedloven 1956: §§10-17.

¹¹⁵ Fremmedloven 1956: §§18-26.

mennesker som frivillig migrerer. Bruken av begrepet «rikets sikkerhet» tyder på visshet om farer som ikke nødvendigvis var relatert til etnisitet eller tilhørighet i menneskegrupper. Loven har bestemmelser om dem som *ikke* kommer til Norge for å arbeide. Åpningen for å komme til et land uten arbeidstillatelse er verdt å notere seg. Det betyr at det var lavere terskel for å krysse grensa. I tillegg var det mildere meldepliktskrav, så det var enklere for utlendinger å oppholde seg i landet. Konsekvensen, om man utelukkende ser på det juridiske, var en risiko for økende innvandring, som kan medføre konsekvenser for samfunnet.

4.3: Innvandringstallene øker

Norge stemte nei til EF-medlemskap i 1972, men var med i EFTA fra 1960. Hovedformålet var å fremme økonomisk samarbeid og frihandel i Europa. Altså var ikke Norge villig til tung integrering i det europeiske samarbeidet, men det var samarbeidsvilje til stede.¹¹⁶ Økonomisk samarbeid betyr en viss utveksling av arbeidskraft, og etableringen av organisasjoner som skal fremme dette viser at utviklingen ble tatt godt imot. Samtidig betyr det at idéer om samarbeid og integrering slo an i flere regjeringer. Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD) er en annen av disse organisasjonene, som arbeider for løsning av problemer innenfor økonomi og politikk. Slagkraften organisasjonen hadde i Norge kommer frem gjennom at arbeidsinnvandrere fra OECD nevnes som unntak fra innvandringsstoppen. Gjennom medlemskap i OECD forplikter Norge seg blant annet til å:

«Fortsette sin innsats for å redusere eller fjerne hindringer for utveksling av varer og tjenester og nåværende betalinger og opprettholde og utvide liberaliseringen av kapitalbevegelser».¹¹⁷

Dette betyr at det må være lett for utenlandske arbeidere å komme til Norge, dersom det er formålstjenlig for organisasjonens mål. Ses dette opp mot innvandringsstoppen synes det at Norge hadde klare ønsker om hvem som skulle få adgang til arbeid. Dette kom ikke så klart frem ved undersøkelsesperiodens begynnelse som det gjør mot slutten. Da var det åpenbart at Norge hadde fått erfaring med at fremmedarbeidere var villige til å reise hit, og at

¹¹⁶ European Free Trade Association. «EFTA through the years». <https://www.efta.int/About-EFTA/EFTA-through-years-747>. Hentet 26. september 2021.

¹¹⁷ Organisation for Economic Co-operation and Development. *Convention on the Organisation for Economic Co-operation and Development*. <https://www.oecd.org/general/conventionontheorganisationforeconomicco-operationanddevelopment.htm>. Hentet 14. februar 2022. §2d; Brochmann og Kjeldstadli 2014: Side 201.

myndighetene måtte være tydelige på at de kun ønsket de som kunne bidra positivt, og i tillegg utgjorde liten risiko for å bli en samfunnskostnad.

Innvandringen til Norge mellom 1960 og 1980 var variert, og i varierende grad påvirket av prosesser utenfor grensene. Den kalde krigen var en katalysator som drev folk på flukt. Ikke mange reiste til Norge, kun en håndfull tsjekkere, ungare og polakker dro hit. Til tross for lave antall rettet det søkelys mot fornuftig behandling av flyktnings spørsmålet. I tillegg hersket visshet om at Norge var et lite og sårbart land, noe som ikke inviterte til helt åpne grenser.¹¹⁸ Det var ikke stor arbeidsinnvandring til Norge før i 1967. De få flyktingene som kom, var imidlertid representanter for en kultur ulik den norske. Konsekvensen var at den norske befolkningens problemer med å akseptere de som var «annerledes» ble åpenbare.¹¹⁹

På 1970-tallet syntes økning i innvandringen, og den moderne arbeidsinnvandringen ble tallrik. I andre land i vesten ble det innført begrensninger eller fullstendig stopp i innvandringen tidlig på 70-tallet.¹²⁰ Oljekrisa var én årsak, og kildeanalysen min vil peke på andre forklaringer.¹²¹ Norge og store deler av den vestlige verden hadde opplevd god økonomisk vekst gjennom 1960-tallet, og med dette opplevdes det også en økende etterspørsel etter arbeidskraft utover det landene klarte å produsere selv.¹²² I overgangen fra 1960- til 1970-tallet begynte tegn på økonomisk nedgang å melde seg. Ett slikt tegn var at et økende antall fremmedarbeidere ble gående arbeidsledige. Optimismen over økonomisk vekst gikk over til bekymring for stor arbeidsledighet i Norge. Oljekrisa forsterket denne frykten.

¹¹⁸ Brochmann og Kjeldstadli 2014: Side 203.

¹¹⁹ Ibid: Side 202; 209.

¹²⁰ Ibid: Side 228.

¹²¹ Baser og Levin 2017: Side 3; Liebig 2007: Side 13; Brochmann og Kjeldstadli 2014: Side 228.

¹²² Brochmann og Kjeldstadli 2014: Side 200-201.

Utover 1970-tallet kom det retningslinjer for hvem som skulle få adgang til arbeid. Dette ble gitt dem som var til nytte for økonomien, mens de som ble sett på som en samfunnsmessig kostnad ble nektet innpass.¹²³ Innen innvandringsstoppen hadde Norge erfaring med økende innvandringstall, som sammen med andre faktorer bidro til at det var lettere å komme som innvandrer til Norge. Frem til innvandringsstoppen var det en jevn strøm, blant annet fra Pakistan, India, Libanon, Algerie og Trinidad. Mange av gruppene fortsatte innvandring også etter innvandringsstoppen.¹²⁴ Samfunnet de møtte i Norge var preget av verdenskrigen, og arbeid med økonomisk gjenreisning. Norge hadde lenge hatt sosialdemokratiske regjeringer, og Arbeiderpartipolitikken hadde bedret arbeidsforholdene. Økende arbeidskraftbehov gjorde at det meldte seg et behov for utenlandske arbeidere.¹²⁵

Innvandringsstoppen (*Forskrifter om innføring av innvandringsstopp med dispensasjonsregler*) ble innført i 1975. Den har blitt tatt med her av to årsaker. For det første kom det ikke en ny revidering av *Fremmedloven* før i 1988. For det andre har denne forskriften fått en monumental rolle i norsk innvandringshistorie. Den første bestemmelsen sier at «fra 1. februar 1975 innføres generell stopp i adgangen for å få arbeidstillatelse (innvandringsstopp)».¹²⁶ Forskriften redegjør for unntakene som gjelder. Dette inkluderer også flyktninger. Forskriften forklarer hvilke krav innvandrene må fylle for å oppnå arbeidstillatelse dersom de ikke er blant unntakene.¹²⁷

Dette var et tilbakeskritt fra den liberaliserende tendensen i *Fremmedloven* av 1956. Innvandringsstoppen gjaldt kun dem som kom til Norge for arbeid, så

¹²³ Ibid: Side 220; 225.

¹²⁴ Ibid: Side 203.

¹²⁵ Korbøl og Midtbøen 2018: Side 43.

¹²⁶ Forskrifter om innføring av innvandringsstopp med dispensasjonsregler (Forskrift om innvandringsstopp). 1975. §1.

¹²⁷ Forskrift om innvandringsstopp: §§2-5.

humanitære hensyn overfor flyktninger ble ivaretatt. Forskriftens varighet skulle være ett år, men ble forlenget på ubestemt tid. Den redegjør også for hvem som skal få komme. Eksempler er vitenskapsmenn, spesialister, fagutdannet personell og bedrifters nøkkelpersoner. I tillegg kom OECDs arbeidsformidling.¹²⁸ Spesifikke unntak for hvem som kan få arbeidstillatelse er en demonstrasjon av hvilke yrkesgrupper som blir sett på som samfunnsnyttige. Vi ser et steg i retning av rekruttering av utenlandsk arbeidskraft der myndighetene finner det passende. Med andre ord blir myndighetene skyldige i gruppering av innvandrere, og man kan argumentere for at innvandrerne verdivurderes ut fra bakgrunn og kompetanse.

Det synes at Norge har innsett sin rolle som en del av et større bilde og samarbeid. Vi ser et Norge med aktiv utenrikspolitikk, med visshet om hvordan innvandring kan bli omfattende i fremtiden. Særlig synes vissheten i lovverket, hvor store grupper møter vansker med å komme som arbeidsinnvandrere. Land Norge ville holde seg inne med, som Tyskland, Danmark, Sverige og England, gikk gjennom liknende utvikling. Likheten fortsetter også om man ser på innvandringen. En viktig forskjell er at de førstnevnte hadde avtaler om rekruttering av arbeidskraft, spesielt fra Tyrkia. Dette forårsaket mer markant arbeidsinnvandring til disse landene, med tidligere start enn i Norge.¹²⁹ Som kildematerialet vil vise så nordmenn ofte til disse landene for å se hvordan arbeidsinnvandringen kunne utvikle seg i Norge.

¹²⁸ Forskrift om innvandringsstopp: §3.

¹²⁹ Baser og Levin 2017: Side 3; Roseveare og Jorgensen 2005: Side 11; Boyle, Halfacree og Robinson 1998: Side 227.

4.4: Innvandringen og innvandrerne

Fremmedarbeiderne tok gjerne lavtlønnede stillinger.¹³⁰ Dette er et kjent fenomen.¹³¹ Ved siden av kom boligproblemene. Selv om innvandrere fra fjerne strøk var vanligere antas det at diskriminering preget hverdagen. Dette låste mange innvandrere nederst på rangstigen.¹³² Etter innvandringsstoppen kom det primært arbeidere fra våre «kulturelle og geografiske nærområder».¹³³ Fra perioden finnes ikke oversikter over innvandringsgrunn, men man antar at majoriteten kom fra Vesten.¹³⁴ Innvandringsstoppen påvirket utviklingen. Konsekvensen er at arbeidsstyrken forble homogen. Dette fremmedkulturelle innslaget ble synligere når innvandringstallene økte, med påfølgende økning i diskriminering. Særlig meldte dette fenomenet seg når vestlige økonomier traff en lavkonjunktur på 1970-tallet, og hjemmehørende arbeidere ble gående arbeidsledige mens fremmedarbeidere var i jobb.¹³⁵ De viktigste grunnene til stoppen var økonomisk nedgang, og å gi staten et pusterom.¹³⁶

¹³⁰ Korbøl og Midtbøen 2018: Side 106.

¹³¹ Boyle, Halfacree og Robinson 1998: Side 85; Bø 1987: Side 89.

¹³² Korbøl og Midtbøen 2018: Side 128.

¹³³ Tjomsland 2002: Side 7.

¹³⁴ Ibid: Side 10.

¹³⁵ Pettersen og Mønnesland 1996: Side 24-25.

¹³⁶ Brochmann og Kjeldstadli 2014: Side 219.

Opphavsland	Antall personer					
	1920	1930	1950	1960	1970	1980
Danmark	6330	4541	6453	12 367	13 607	16 363
Sverige	47 216	31 416	18 465	17 470	15 377	15 956
Finland	1992	1363	931	1453	2121	3676
Italia	83	86	100	486	678	851
Spania	69	81	116	295	625	911
Storbritannia	1216	1197	3446	4493	6353	10 867
Tyrkia	17	9	-	-	244	2148
Tyskland	4937	3528	3363	5189	6527	7243
USA	8684	7200	7245	8634	11 347	15 939
Canada	148	318	535	862	1281	1683
Pakistan	-	-	-	-	170	5401
India	-	-	83	485	344	1724

Figur 1: Tabell som viser totalt antall innvandrere fra utvalgte land i 1920, 1930, 1950, 1960, 1970 og 1980¹³⁷

Tabellen gir en oversikt over helhetsinnvandringen i utvalgte år. Det vi ser er at innvandring fra «vidt fremmedkulturelle» land er mindre enn fra landene innenfor norsk kulturkrets. Da denne tabellen ikke skiller mellom flyktninger og arbeidssøkere viser det hvor proporsjonalt få arbeidssøkere som kom fra fjerne himmelstrøk. Dette demonstrerer hvor mye oppmerksomhet og debatt som er viet til en minoritet. Med tanke på hvor få fremmedkulturelle som ankom må det ha vært liten grad av eksponering for disse blant store deler av befolkningen. Mange hadde ikke egen erfaring, og kunnskapen vil dermed være basert på hva de leste eller hørte om. Medienes rolle i samfunnet står

¹³⁷ Statistisk Sentralbyrå. «05812: Folkemengde, etter fødeland (avslutta serie) 1865-1993». <https://www.ssb.no/statbank/table/05812/>. Hentet 26. september 2021. Legg merke til at tabellen ikke viser hvor mange som migrerte til Norge i årene som trekkes frem, men hvor mange personer fra hvilke fødeland som hadde opphold i Norge ved gjennomføring av folketellingen.

tydelig frem her. Riktignok synes en økning særlig blant pakistanere og tyrkere i løpet av 1970-tallet. Dette er med på å forklare hvorfor førstnevnte har fått rollen som et «ansikt utad» for fremmedarbeiderne i Norge.¹³⁸ I tillegg kan økningen påvirke oppfatningen av fremmedarbeiderbegrepet, da oppsvinget kan ha tiltrukket seg mer oppmerksomhet enn en utenlandsk arbeider som ser etnisk norsk ut. Innvandringsdebatten foregikk gjennom hele 1960- og 1970-tallet, og de kommende kapitlene vil analysere noen aspekter ved dette.

¹³⁸ Tjelmeland 2003: Side 148.

5: 1960-tallet

På 1960-tallet gikk Norge over til netto innvandring. Selv om innvandring hadde foregått i århundrer markerer 1967 overgangen til moderne arbeidsinnvandring. På dette tidspunktet kom Norge i kontakt med de globale migrasjonsbølgene, et viktig vendepunkt.¹³⁹ Med økende innvandring ble politikerne oppmerksomme på at dette kunne bli en utfordring. Fra begynnelsen var det viktig med fornuftig politikk, for å sikre at innvandringen ikke oversteg hva Norge kunne ta imot.¹⁴⁰ Fra OECD ble Norge pålagt mål for økonomisk vekst, og rekruttering fra Sør-Europa ble foreslått. Dette falt bort grunnet en påstand om at det var umulig å bosette disse i Norge.¹⁴¹ Etter dette var visstnok ikke arbeidsinnvandring oppfattet som et problem. Innvandrerne var fåtallige, og endte oftest opp i manuelle industrijobber, et velkjent fenomen.¹⁴² Innvandringsstatistikk fra før 1990 er mangelfull, men noe data er tilgjengelig. Blant annet er det av interesse å se hvor mange utlendinger som oppholdt seg i Norge, og hvor disse kom fra.

Opphav	Antall personer	
	1960	1970
Europa	50 171	57 306
Afrika	831	1890
Asia	1264	2402
Amerika	9951	13 540

Figur 2: Tabell som viser totalt antall innvandrere fra Europa, Asia og Amerika i 1960 og 1970¹⁴³

¹³⁹ Brochmann og Kjeldstadli 2014: Side 217.

¹⁴⁰ Ibid: Side 203.

¹⁴¹ Ibid: Side 213.

¹⁴² Boyle, Halfacree og Robinson 1998: Side 85; Bø 1987: Side 89; Brochmann og Kjeldstadli 2014: Side 214-215.

¹⁴³ Statistisk sentralbyrå. «05812: Folkemengde, etter fødeland (avslutta serie) 1865-1993». <https://www.ssb.no/statbank/table/05812/tableViewLayout1/>. Hentet 13. februar 2022. Legg merke til at tabellen ikke viser hvor mange som migrerte til Norge i årene som trekkes frem,

En oversikt over innvandrernes opphav illustrerer viktige aspekter. Her er det inkludert data fra 1960-tallet, med verdensdelene sett under ett. Dette fordi innvandrernes nasjonalitet ikke er kritisk. Undersøkelsene i dette kapittelet demonstrerer relevansen av «graden av annerledeshet» fremfor innvandrernes nasjonalitet. Litteraturen tar opp innvandrernes boligproblemer, og dette er et av aspektene jeg ser på som viktige i denne oppgaven. En side av dette er boligtilgang, men jeg har ikke funnet oversikt over situasjonen i praksis. Annen boligstatistikk er imidlertid tilgjengelig fra Statistisk Sentralbyrå.¹⁴⁴ Vi vet at markedet var presset, og at det var ventelister for tildeling av bolig.¹⁴⁵ Andre sider ved hverdagslivet illustrerer hvordan problemet så ut. Tabellen viser gjennomsnittlig konsumprisindeks fra 1960-1969. Videre viser den konsumprisindeksen på bolig, lys og brensel fra 1964 til 1969. Den tar utgangspunkt i at gjennomsnittlig konsumprisindeks i 1968 var lik 100.

Faktor/År	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969
Gj. snittlig konsumprisindeks	73,4	75,3	79,3	81,3	85,9	89,6	92,5	96,6	100,0	103,1
Gj. snittlig konsumprisindeks: Bolig/lys/brensel	-	-	-	-	86	89	92	96	100	103

Figur 3: Tabell som viser gjennomsnittlig konsumprisindeks, generell og for bolig/lys/brensel i 1960-1969¹⁴⁶

Fra disse tallene synes en jevn, og moderat, stigning i generelle levekostnader og boligkostnader. To forutsetninger må fylles for at tabellen skal illustrere hvorvidt noen faller utenfor markedet. Først må lønningene følge inflasjon i

men hvor mange personer fra hvilke regioner som hadde opphold i Norge ved gjennomføring av folketellingen.

¹⁴⁴ Statistisk Sentralbyrå. *Folketelling 1960: Hefte VI – Boliger*. Oslo: Statistisk sentralbyrå 1964.

¹⁴⁵ Brochmann og Kjeldstadli 2014: Side 237.

¹⁴⁶ Statistisk Sentralbyrå. *Statistisk årbok 1970*. Oslo: Statistisk sentralbyrå, 1970. Side 250.

økonomien. Om fremmedarbeiderne hadde lønnsutvikling tilsvarende, eller bedre enn, inflasjonen ville de ikke miste boligen på grunn av prisøkning. For det andre avhenger dette av at de ikke holdt lønningene i yrket sitt på et lavt nivå, dette diskuteres under. Ut ifra i tabellen kan det hevdes at det ikke fantes noen umiddelbar økonomisk årsak til at fremmedarbeiderne ble bostedsløse. Forskning viser at økende innvandring kan bidra til å senke boligprisene under medianen, og øke antallet tilgjengelige boliger.¹⁴⁷ Den siste delen av fremmedarbeiderproblemet dreier seg om konkurranse for norske arbeidere. Med få unntak vokste sysselsettingen fra 1945 til finanskrisen i 2008, og trenden for undersøkelsesperioden var vekst.¹⁴⁸

Norge var med ved grunnleggelsen av OECD, noe som medførte åpning for utlendingers mulighet til å søke arbeid. Organisasjonen fremmer strømlinjeformet flyt av varer, tjenester, betalinger og kapital.¹⁴⁹ Forpliktelsen involverer at det blir lettere for arbeidere å komme til Norge. I 1962 rettet myndighetene øynene mot Fellesmarkedet, med fri flyt av arbeidskraft mellom medlemslandene.¹⁵⁰ Dette kunne medføre risiko for økende arbeidsinnvandring. Til sist må det understrekes at det lovverket som regulerte innvandring i perioden er *Fremmedloven av 1956*, en liberalisering av retningslinjene for adgang til Norge. Lovgivningen var fersk i perioden, men undersøkelsene mine vil vise at den tidlig ble erklært for å være for liberal.

¹⁴⁷ Braakmann 2019.

¹⁴⁸ Stein Hansen og Tor Skoglund. «Utviklingen i sysselsetting og lønn etter 1930.» *Økonomiske Analyser* 6/2008. Statistisk sentralbyrå, 2008. Side 44. https://www.ssb.no/a/publikasjoner/pdf/oa_200806/skoglund.pdf.

¹⁴⁹ Organisation for European Co-operation and Development. «Convention of the Organisation for European Co-operation and Development». <https://www.oecd.org/general/conventionontheorganisationforeconomicco-operationanddevelopment.htm>. Hentet 14. februar 2022.

¹⁵⁰ European Community. «The Treaty of Rome». Side 21. https://ec.europa.eu/archives/emu_history/documents/treaties/rometreaty2.pdf. Hentet 20. februar 2022.

5.1: Sosiale problemer

5.1.1: Presentasjon av kildene

Arbeiderbladet skrev tidlig om diskusjonen rundt norsk tilslutning til Fellesmarkedet, og fokuserte på arbeidernes og menneskers mobilitet.¹⁵¹ Senere skrev de om tilpasningsvansker, hvordan det var å komme til et nytt land, og hvordan opphopning av innvandrere forekom.¹⁵² Med internasjonalt perspektiv fortalte *Aftenposten* at innvandring skapte problemer i England.¹⁵³ Videre ble det skrevet om vanskeligheter knyttet til migrasjon for en ny start i et nytt land.¹⁵⁴ De kunne også fortelle at det sannsynligvis ville bli vanskelig å importere arbeidskraft til Norge.¹⁵⁵

5.1.2: Analyse

Fellesmarkedet var en del av arbeidsinnvandringsdebatten på 1960-tallet, dette kommer frem i begge avisene jeg undersøker. *Arbeiderbladet* stilte seg kritiske til at åpning for arbeidskraftens frie ferdsel ville øke arbeidsinnvandringen, fordi «det er ikke helt liketil å flytte til et land med et ukjent språk, et annet klima og et uvant miljø».¹⁵⁶ Her synes en idé om at Norge var særegent, og at høye lønninger ikke var nok til å tiltrekke arbeidere. Dette ble skrevet før arbeidsinnvandringstallene steg, og tyder på overbevisning om at landet var for ugjestmildt til å tiltrekke arbeidskraft. Dette synes gjennom bruken av «språk», «klima» og «miljø». At dette tas frem som del av EF-debatten viser bekymring for at landet ville oversvømmes av fremmede. Artikkelen kan tenkes å være et

¹⁵¹ Arbeiderbladet. «Fritt arbeidsmarked.» 13. januar 1962.

¹⁵² Arbeiderbladet. «Aktuelt i Norden.» 13. november 1965.

¹⁵³ Svend Eilersgaard. «De farvede folks innvandring et problem i England.» *Aftenposten*. 14. juli 1965.

¹⁵⁴ Tor Christoffersen. «Flytting og tilpassing.» *Aftenposten*. 6. januar 1966.

¹⁵⁵ *Aftenposten*. «Norsk arbeidskraft-import trolig altfor problematisk – Utvalg hjem med vest-tyske og sveitsiske erfaringer i lommen.» 19. oktober 1966.

¹⁵⁶ Arbeiderbladet. «Fritt arbeidsmarked.» 13. januar 1962.

forsøk på å berolige de som fryktet dette. Argumentene forteller hvilke arbeidere som kan tenkes å reise til Norge, og demonstrerer en oppfatning om at dette var de som ikke så på språk, klima og miljø som fremmed. Fremmed- og annerledeshet vil gå igjen som argumenter gjennom hele undersøkelsesperioden.

Arbeidsinnvandring som konsept ble ikke utelukket, men det etablertes en illusjon om at de sannsynlige arbeidsinnvandrerne kommer fra landene hvor innbyggerne var kjent med faktorene, altså resten av Norden. Gjennom dette kan man se bekymring for at større mengder fremmedkulturelle vil komme til Norge ved tilslutning til Fellesmarkedet. De som ikke var vant til forholdene ville kunne bli en utfordring eller kostnad for samfunnet. Gjennom en antakelse av at arbeidskraften ikke var «mobil» lengre forsterkes inntrykket av at *Arbeiderbladet* prøver å berolige de som frykter at innvandring vil medføre problemer. I denne sammenheng trakk de frem at det trolig bare var «enkelpersoner» som kom til å benytte seg av fri bevegelse.¹⁵⁷ Her virker det til at de som kom til Norge kom på eget initiativ, for egne midler og egen vilje. Altså var de ressurssterke, kunne innlemmes og tilpasses selvstendig, og ville ikke utgjøre en belastning.

Hvorvidt innvandret arbeidskraft er mer mobil, og hvorvidt arbeidsinnvandrere vil bosette seg etter arbeidskraftsbehovet er del av debatten. Røed, Bratsberg og Schøne diskuterer dette, og peker på at innvandrere har lavere geografisk tilhørighet. I tillegg har de liten aversjon mot flytting ved gode lønnsutsikter. Imidlertid vil innvandrerne ofte bosette seg i etablerte bosetninger fra samme opphavsland.¹⁵⁸ Dette kan ha negative konsekvenser for boligmarkedet i området.¹⁵⁹ Det er altså begrenset mobilitet blant innvandrerne. I tillegg

¹⁵⁷ Ibid.

¹⁵⁸ Røed, Bratsberg og Schøne 2011.

¹⁵⁹ Braakmann 2019.

underbygges *Arbeiderbladets* påstander om klima, miljø og språk av dette. Innvandrerne var ikke nødvendigvis så mobile at arbeidsmulighet ble prioritert, og de trakk mot områder med kjente miljøer og språk.

En kronikk i *Aftenposten* vite hvilke holdninger som eksisterte overfor arbeidsinnvandrerne. Holdningen om at Norge var et annerledesland underbygges. De trakk frem at «for emigranter fra middelhavslandene for hvem familie, gatehjørnet og landsbyen betyr så og si alt, vil omplantning til et nord-européisk [sic.] industrimiljø ofte bety en nærmest sosial død».¹⁶⁰ Denne påstanden fastsatte fordommer overfor søreuropeere, og etablerte dem som en gruppe som er ulike nordmenn. I disse innledende eksemplene ser vi at de to avisene baserte argumentene sine på den samme tankegangen, men at *Aftenposten* tydeligere definerte spesifikke innvandrergupper enn *Arbeiderbladet*. Denne forskjellen i ellers lik argumentasjon gjentar seg ved flere anledninger. Påstanden i *Aftenposten* demonstrerer videre at arbeidsinnvandrere fra Sør-Europa var tidlig ute i Norge. Påstandens avslutning er åpen, nesten truende, da det ikke presenteres en antakelse om hva konsekvensene av sosial død vil være. Det kan antas at det vil være sosial uro eller annen negativ utvikling i industrimiljøene. Søreuropeerne antas å ikke passe inn, og ville derfor være en belastning. Ifølge Tjelmeland var «nærværet av immigranter av søreuropeisk opphav en utfordring for mange nordmenn».¹⁶¹ Det finnes også eksempler på konkrete voldshendelser mellom søreuropeere og nordmenn, hvor «Stavangerslagsmålet» står frem.¹⁶²

Aftenposten fortalte at «undersøkelser som er foretatt og alminnelig erfaring tyder på at flytterne ofte har store tilpassingsproblemer».¹⁶³ Dette gir

¹⁶⁰ Tor Christoffersen. «Flytting og tilpassing.» *Aftenposten*. 6. januar 1966.

¹⁶¹ Tjelmeland 2003: Side 151-152.

¹⁶² Dagbladet. «Stavangerslagsmålet – en strid om jenter». 25. juli 1967.

¹⁶³ Tor Christoffersen. «Flytting og tilpassing.» *Aftenposten*. 6. januar 1966.

påstandene et vitenskapelig preg. Samtidig gjør dette at det virket sannsynlig at økende arbeidsinnvandring uunngåelig ville medføre sosiale problemer, tuftet på kulturelle forskjeller og generell «annerledeshet». Kjeldstadli hevder at fremmedkulturelle innvandrere vekket oppmerksomhet rundt faktiske forhold i andre deler av verden.¹⁶⁴ Dette er ikke nødvendigvis korrekt, da det allerede var en oppfatning av hvilke forhold som eksisterte i andre deler av verden. Når innvandringen økte virker det til å foregå en forsterkning av etablerte holdninger fremfor at nye impulser overtok. Kildene viser at det primært var søreuropeere som kom til Norge, i alle fall fikk de oppmerksomheten. I 1960 var det 781 innvandrere i Norge med opphav fra Spania og Italia, et tall som i 1970 hadde økt til 1303. Vi må anta at antallet søreuropeere var relativt lavt også i årene hvor det ikke foreligger konkrete tall. Altså ble også lave innvandringstall oppfattet til å være «mange». Særlig aktuelt er dette når de fremmede medførere, eller antas å medføre, sosial uro.

Arbeiderbladet tydeliggjorde at arbeidsinnvandring medførte risiko for sosiale problemer ved å vise til Sverige, hvor det var omfangsrik arbeidsinnvandring. Der hadde «konsentrasjonen av utenlandsk arbeidskraft i enkelte distrikter skapt alvorlige problemer».¹⁶⁵ Her ser man at det i Sverige var en tendens til at utlendingene bosatte seg innenfor samme område. I tillegg beskrives problemene dette forårsaket som «alvorlige». *Arbeiderbladet* var et organ for Arbeiderpartiet, så det er ikke overraskende at problemene de snakket om var et klasseskille mellom svensker og arbeidsinnvandrere. For arbeiderbevegelsen kunne dette bety reversering av historiske fremskritt. Eventuelt ville innvandrerne etablere en arbeiderklasse som stagnerte arbeidet for lønnsøkning i enkelte distrikter og yrker. I 2013 ble det dokumentert at innvandring hadde lønnsdempende effekt på gitte næringer mellom 2005 og

¹⁶⁴ Kjeldstadli 2003: Side 156-157.

¹⁶⁵ *Arbeiderbladet*. «Aktuelt i Norden». 13. november 1965.

2010, dette kan ha forekommet på 1960-tallet også.¹⁶⁶ For samfunnet ville dette medført utfordringer, og *Arbeiderbladet* advarte mot at søreuropeiske innvandrere kunne bli et «utenlandsk proletariat».¹⁶⁷ Dette begrepet varslet om konsekvenser ved å åpne for ufaglærte arbeidsinnvandrere. I tillegg etablerte det en sannhet om at arbeidsinnvandring uunngåelig ville skape en ny, underordnet, klasse. Samtidig ser vi det som er et utypisk trekk fra *Arbeiderbladet*, hvor de, som *Aftenposten*, skisserte ut en spesifikk innvandrergruppe. Dette tyder på at det var felles oppfatninger i begge avisene, også angående hvilke innvandrere som ville bli en utfordring.

Aftenposten fortalte at engelske innvandringstall også økte, og at mange slo seg ned for godt. Dette hadde konsekvenser, innvandrerne ble tatt dårlig imot av lokale, og opplevde diskriminering ved pensjonater. Et eksempel på motstand fra arbeiderklassen ble det skrevet om 18. oktober 1968, en artikkel som blir diskutert under. I England virket eneste måte for innvandrere å skaffe seg arbeid på å være gjennom kunstnerisk talent, «men hvis han ikke er begavet i en eller anden retning eller likner en Othello, maa han stadig Nøjes med at paatage sig de lavest lønnede stillinger som gadefejere, konduktører i busser og de underjordiske baner».¹⁶⁸ Kronikken spiller på overbevisningen om at de som ikke liknet lokalbefolkningen førte til konflikt.

Videre støtter den et narrativ om at innvandrere som ikke bidrar til «høykultur» automatisk ender i lavtlønnsyrker. I Norge var imidlertid Norsk Musikerforbund blant de mest bekymrede for arbeidsinnvandrere. Særlig dreide dette seg om lønnspress.¹⁶⁹ Det eksisterte frykt for at høykulturyrkene kunne bli lavtlønnsyrker. Dette reflekterer realiteten mange arbeidsinnvandrere måtte

¹⁶⁶ Giskemo 2013: Side 75.

¹⁶⁷ Arbeiderbladet. «Aktuelt i Norden». 13. november 1965.

¹⁶⁸ Svend Eilertsgaard. «De farvede folks innvandring et problem i England.» *Aftenposten*. 14. juli 1965.

¹⁶⁹ Brochmann og Kjeldstadli 2014: Side 214.

forholde seg til, i alle fall i England. Sammen med artiklene ovenfor synes inntrykk av at det var sammenheng mellom arbeidsinnvandring og sosiale problemer. Problemfokuset ligger som vi ser her annerledes enn hos *Arbeiderbladet*, og det må påpekes at det i denne artikkelen snakkes om innvandrere fra fjernere strøk enn de dominerende i samtiden.

Fra kontinentet rapporterte en delegasjon at Sveits og Tyskland opplevde problemer knyttet til at «de aller fleste av dem [fremmedarbeiderne] har minimal skolegang, og det finnes til og med endel analfabeter».¹⁷⁰ Delegasjonen var på søken etter problemer, i en periode hvor myndighetene var usikre på om de skulle følge andres eksempler og aktivt rekruttere fremmedarbeidere. I uttalelsen kommer det frem at lav utdanning og analfabetisme var problemer. Artikkelen gir inntrykk av at majoriteten av fremmedarbeiderne har lese- og skrivevansker. Videre ble det fortalt at «innvandringen fører til en viss rivalisering mellom den katolske og den evangeliske kirke, for de fleste utlendinger er katolikker».¹⁷¹ Fokuset er typisk for *Aftenposten* sett opp mot *Arbeiderbladet*, hvor sistnevnte gjerne så på konsekvenser for norske lønnsnettakere. Grupperingen er forenklet, og alle utlendinger skjæres over den samme katolske kammen. I samtiden hadde nordmenn negative erfaringer med innvandrere fra Sør-Europa, hvor det var mange katolikker. Denne diskrimineringsformen har lange norske tradisjoner, tilbake til 1814-grunnloven, hvor man antok at katolikker kun var lojale til paven.¹⁷²

Artikkelen støtter en overbevisning om at utlendinger hadde «samme» eller «felles» kultur, og at denne var ulik den norske. Dette ble lagt frem på en måte

¹⁷⁰ Aftenposten. «Norsk arbeidskraft-import trolig altfor problematisk – Utvalg hjem med vest-tyske og sveitsiske erfaringer i lommen.» 19. oktober 1966.

¹⁷¹ Ibid.

¹⁷² Jan Eivind Myhre. *Norsk Historie 1814-1905* (2. utgave). Oslo: Det Norske Samlaget, 2015. Side 64.

som indikerer at kulturell forskjell garanterer konflikt. Avslutningsvis ble det fortalt at «hvis vi vil ha mer utenlandsk arbeidskraft til landet, må vi være villige også til å ta bryderi og ulemper med å løse både de boligproblemer og de andre problemer som oppstår».¹⁷³ Her synes en erklæring om at liberale retningslinjer medfører stor arbeidsinnvandring, som medfører omfattende problemer. Det samme gjaldt arbeidskraftrekruttering. Problemene ville da være forårsaket av fremmedarbeiderne.

¹⁷³ Aftenposten. «Norsk arbeidskraft-import trolig altfor problematisk – Utvalg hjem med vest-tyske og sveitsiske erfaringer i lommen.» 19. oktober 1966.

5.2: Boligproblematikken

5.2.1: Presentasjon av kildene

Arbeiderbladet presenterte en kronikk som diskuterte ulike konsekvenser og påvirkende faktorer ved tilslutning til Fellesmarkedet, med fokus på arealbruk og arealplanlegging sett opp mot gjeldende norsk lovverk.¹⁷⁴ *Aftenposten* kunne melde at problemer oppsto med å bosette jugoslaviske arbeidssøkere i Sverige.¹⁷⁵ Uorganisert innvandring skapte problemer på den svenske boligfronten, og «gjennomgangsleire» måtte opprettes.¹⁷⁶ Mot slutten av tiåret pekte *Aftenposten* på vanskeligheter knyttet til både bosetning og avlønning, og fortalte at vi måtte lære av svenskens erfaringer.¹⁷⁷

5.2.2: Analyse

I 1962 ble det presentert risiko for at norsk tilslutning til Fellesmarkedet vil føre til at norsk ungdom dro utenlands, og industrien svekkes. «Norsk industris konkurranse-evne [sic.] i et økonomisk integrert Europa vil etter min mening først og fremst være avhengig av at kvalitetsmennesker vil være tilfredse med å leve i våre utkantmiljøer, at innvandring av initiativrike og velutdannede europeere vil fylle plassene etter de unge nordmenn som vil la seg friste av de nye muligheter innenfor det felles arbeidsmarked i Europa», skrev forfatteren.¹⁷⁸ Her tydeliggjøres det nevnte fokuset *Arbeiderbladet* hadde på norske arbeideres jobbmuligheter og levekår, samt vedlikehold av norske arbeidsplasser. Meningene fra enkeltpersoner og -aktører kommer frem tydeligere enn statens meninger i disse tilfellene. Det er klart at myndighetene

¹⁷⁴ Axel Sømme. «Fellesmarkedet og Norge.» *Arbeiderbladet*. 17. februar 1962.

¹⁷⁵ *Aftenposten*. «Jugoslaviske håpefulle gir svenskene hodebry – Uorganisert innvandring tar overhånd.» 28. oktober 1965.

¹⁷⁶ *Aftenposten*. «Masseinnvandring til Sverige har skapt problemer.» 4. januar 1966.

¹⁷⁷ Sigrid Tang. «Innvandring til Sverige.» *Aftenposten*. 21. august 1969.

¹⁷⁸ Axel Sømme. «Fellesmarkedet og Norge.» *Arbeiderbladet*. 17. februar 1962.

ikke var sikre på hva som var den beste løsningen. Kronikken er et eksempel som viser hvilke problemer som førte til innvandrings skepsis, også i offisiell politikk.

Selv om kronikken var rettet mot Fellesmarkedet er den relevant, da økt arbeidsinnvandring og Fellesmarkedet er tilknyttet hverandre. Her etablertes linjer for hvordan nordmenn ble oppfattet, og hvilke fremmedarbeidere vi kunne akseptere i Norge. Oppfatningen om at Norge var et annerledesland opprettholdes her. Europeere trekkes frem som de eneste kapable til å erstatte utvandrede nordmenn. Her virker alle europeere til å aksepteres, i motsetning til tidligere skepsis mot søreuropeere. Dette illustrerer visshet om at det fantes innvandrere som var mer fremmede enn søreuropeerne. Hvordan disse bekymringene fortsatte å utvikle seg vil komme frem senere i oppgaven. Omtalen av europeere reflekterer at nordmenn plasserte seg høyt på rangstigen, og at ingen fra utenfor Europa ville klare å ta over industriarbeidsplassene. Europeerne som kom måtte være høyt utdannede og initiativrike, gjennom dette synes overbevisningen om at nordmenn er overordnet. Samtidig demonstreres et syn om at de fleste arbeidsinnvandrere ikke oppfylte disse kravene, men at nordmenn ikke trengte hverken skolegang eller initiativ for å gjøre det.

Sterkest er begrepet «kvalitetsmenneske». Dette spiller på de velutdannede og initiativrike europeerne, og klassifiserer dermed alle de som ikke oppfylte samtlige kriterier som mindreverdige. Kvalitetsmenneskene ble tatt opp i sammenheng med boligutviklingspolitikk, som tydeligvis ikke var tilfredsstillende, da man måtte «bekjempe sentraliseringen både i næringsliv og i offentlig liv».¹⁷⁹ Avhengig av arbeidsinnvandringstallene vil sentralisering være et problem, særlig om man ser til Rød, Bratsberg og Schøne. De påpeker

¹⁷⁹ Ibid.

at innvandrerne gjerne flytter til områder hvor det finnes etablerte miljøer.¹⁸⁰ Arbeidsinnvandring kan slik akselerere sentraliseringen. Ser man kronikken under ett, presenterer den en teori om at EF-medlemskap trekker unge lovende nordmenn ut av landet på grunn av ugunstig boligpolitikk. Manglene i arbeidsstyrken måtte erstattes, noe som betyr økt arbeidsinnvandring. For å sikre at arbeidsinnvandrerne var av tilfredsstillende kvalitet måtte boligpolitikken legges om slik at bidragsyttere til samfunn og økonomi overtales til å flytte til Norge. Dette viser én av mange sider relatert til boligproblematikk og fremmedarbeidere. Fokuset på boligproblematikk som en del av fremmedarbeiderproblemet utviklet seg merkbart fra 1960- til 1970-tallet, som vil bli demonstrert senere.

I Sverige ga 1960-tallet konkrete eksempler på konsekvensene økt arbeidsinnvandring kunne få, når tiltak måtte iverksettes for å løse de «store sosiale problemer» innvandringen medførte. «Siden 1. september er det bare til Malmø kommet over 500 jugoslaver og til Gøteborg over 100».¹⁸¹ Tidsrommet det refereres til er på snaut to måneder, og ordleggingen viser at disse få hundre innvandrerne ble oppfattet til å være en uhåndterlig mengde. Dette viser hvor lite som skulle til før arbeidsinnvandrerne virket til å være «mange».

Igjen ser vi et typisk retorisk grep hos *Aftenposten* sett opp mot *Arbeiderbladet*, hvor de er generaliserende og forenkler i argumentasjonen. «De store sosiale problemer» det refereres til dreide seg særlig om bosetningsproblemer, og midlertidige løsninger ble drøftet. «En del av jugoslavene er allerede innkvartert i sommerpensjonater og arbeidsleire».¹⁸² Ytringen advarer om situasjonen man kunne havne i om det ble åpnet for arbeidsinnvandring og

¹⁸⁰ Røed, Bratsberg og Schøne 2011.

¹⁸¹ Aftenposten. «Jugoslaviske håpefulle gir svenskene hodebry – Uorganisert innvandring tar overhånd.» 28. oktober 1965.

¹⁸² Ibid.

aktiv rekruttering. Med tanke på at det allerede var ventelister for bolig i Norge virker nødløsninger som dette som reelle farer. Henvisningen til arbeidsleire vil for mange ha vekket assosiasjoner til autoritære regimer og andre verdenskrig.

Boligproblemenes løsning vitner om at det var en utfordring å bosette de få som kom, uten at det kommer frem hvorvidt det var nødvendig å innkvartere dem på denne måten. Informasjon om innvandrernes mulighet til anskaffelse av bolig på egenhånd fremkommer ikke tydelig. Altså ser man støtte av argumentasjonen for å unngå stor arbeidsinnvandring, uten at denne utdypes. Norge hadde i perioden stigende brutto nasjonalprodukt, om enn i kontrollert tempo.¹⁸³ Jeg ser likevel grunn til å anta at dette kan ha gjort Norge mer attraktivt, og med starten på oljeeventyret vil dette fremstå tydeligere.

Senere fortalte *Aftenposten* at innvandringen til Sverige ikke avtok, og at myndighetene måtte innføre tiltak. Blant annet hadde de opprettet «spesielle gjennomgangsleire for innvandrene» hvor de (søreuropeere) kunne tilbringe tiden når de ventet på arbeidstillatelse.¹⁸⁴ Lovreguleringen av innvandring til Norge åpnet teknisk sett for adgang uten arbeids- eller oppholdstillatelse.¹⁸⁵ Altså kunne bostedsløse utlendinger også komme til Norge som turister med håp om å ordne arbeidstillatelse senere. Realiteten fra Sverige kunne slik melde seg i Norge. Det mekaniske ordet «leir» dukker også opp. I tillegg kan det argumenteres for at det var spesifikke folkegrupper som interneres der. Igjen var søreuropeerne problemet, så *Aftenposten* så mer på samtidige utfordringer enn *Arbeiderbladet* her. Det synes et problem med bosetting av arbeidsinnvandrere som var så omfattende at svenskene må ty til tiltak som minner

¹⁸³ Statistisk sentralbyrå. «Bruttonasjonalprodukt, faste 2005-priser. Millioner kroner, pr. innbygger og årlig endring. 1865-2011». <https://www.ssb.no/a/histstat/aarbok/ht-0901-bnp.html>. Hentet 5. januar 2022.

¹⁸⁴ *Aftenposten*. «Masseinnvandring til Sverige har skapt problemer.» 4. januar 1966.

¹⁸⁵ Fremmedloven 1956: §5.

om de okkupasjonsmakten benyttet seg av i Norge under krigen. Blant norske lesere må man anta at mange husket krigen, og *Aftenpostens* retorikk spiller på dette. Videre fortalte de også at «flere hundre personer tilbragte jule- og nyttårshelgen i disse leire [sic.]».¹⁸⁶

Det er ikke gitt at arbeidsinnvandrerne kom fra kulturer som markerte disse høytidene, men de var viktige i Norge. Informasjonen kan ha bidratt til å vekke medfølelse, uten at det ble oppfordret til bedring av boligsituasjonen. Å spille på medfølelse er utypisk for *Aftenposten*. De hadde tidligere en hardere, og mer advarende retorikk enn *Arbeiderbladet*. Slik det fremstår her virker det humane valget å være å unngå at arbeidsinnvandrerne kom, fremfor å bedre infrastrukturen for mottak. Ser man til velferdsbegrepet synes det her visshet om rettighetene man hadde, men at mottakerlandet ikke var innstilt på å gi arbeidsinnvandrerne dette. Referansen til et «utlendingsproletariat» støtter dette.¹⁸⁷

Igjen ble det brukt et ord med klassekamppassosiasjoner, som her viser at det var naturlig at innvandring av ufaglært arbeidskraft førte til en ny underklasse. Dette er fordi det ikke var rom til å bosette dem spredt, eller i gode strøk. Da de naturlig samles i billige boligstrøk fikk dette konsekvenser for samfunnet. Særlig interessant er det at begrepet ble benyttet av en avis uten arbeiderklassetilknytning. Det viser hvor omfattende boligproblemet ble oppfattet til å være, i tillegg til at det sammen med sympatiforsøket nevnt ovenfor viser konvergens mellom retorikken i avisene oppgaven undersøker.

En annen artikkel fortalte om friksjoner mellom innvandrere og svensker i perioder med høy innvandring. Det uttryktes bekymring for «om de nye

¹⁸⁶ *Aftenposten*. «Masseinnvandring til Sverige har skapt problemer.» 4. januar 1966.

¹⁸⁷ *Ibid.*

svenskene får lavere lønn og dårlige boliger».¹⁸⁸ Begrepet «nye svensker» demonstrerer assimileringspolitikken som var vanlig på 1960-tallet, før man vendte seg mot integrering.¹⁸⁹ Omtalen som «nye svensker» tyder på at innvandrerne skulle innlemmes i eksisterende svensk kultur, som kan gå på bekostning av deres egen kultur. Det synes også her en tendens til å samle innvandrerne som én gruppe.

Videre etablerer dette et narrativ om at innvandrerne automatisk ender i lavtlønnsyrker og lite tilfredsstillende boligstrøk. «Ingen [har vel] interesse av et innvandrerproletariat i slumstrøk».¹⁹⁰ Overføres dette til Norge synes problemene tilknyttet boligpriser og generell prisvekst. I tillegg kan innvandring ha lønnsdempende effekt, og arbeidsinnvandrere i perioden var villige til å jobbe for lavere lønn.¹⁹¹ Igjen ser vi begrepet «proletariat», nå sidestilt med «slum».

Begrepene forbinder her arbeidsinnvandring med omfattende og negative konsekvenser. Det kunne føre til at boligområder blir redusert til slum bebodd av en lavt utdannet og -lønnet klasse. Det ble konkludert med at «de svenske erfaringene i denne sektoren kan vel kanskje også en gang i fremtiden bli til nytte for oss».¹⁹² Dette viser visshet om situasjonen, og frykt for problemer. Vi ser usikkerhet angående norsk plass i en globalisert verden, gjennom blick til utlandet. I tillegg viser dette visshet om fremtidig arbeidsinnvandring til Norge.

Det er viktig å nevne at trass i mengden avisartikler tilknyttet boligproblemene påpekes sjelden bolig mangelen. Oppfatningen av problemet ser ut til å ha vært

¹⁸⁸ Sigrid Tang. «Innvandring til Sverige.» *Aftenposten*. 21. august 1969.

¹⁸⁹ Tjelmeland 2003: Side 160.

¹⁹⁰ Sigrid Tang. «Innvandring til Sverige.» *Aftenposten*. 21. august 1969.

¹⁹¹ Tjelmeland 2003: Side 152.

¹⁹² Sigrid Tang. «Innvandring til Sverige.» *Aftenposten*. 21. august 1969.

at det var vanskelig å bosette «mange» innvandrere samtidig. Bekymring for at innvandererstrøk ville forfalle virker større enn bekymringen tilknyttet bosetningsmuligheter. Til sist ser det ut til at *Aftenposten* så på boligproblemene som mer prekære enn *Arbeiderbladet*. Om dette kommer av deres borgerlige perspektiv vites ikke, men det åpner for videre forskning.

5.3: Konkurransen med hjemmehørende arbeidere

5.3.1: Presentasjon av kildene

Negative konsekvenser ved et nordisk samarbeid var grunn til bekymring hos en innsender til *Arbeiderbladet* i 1963.¹⁹³ Ellers i Norden ble det ytret bekymring over konsekvensene økende arbeidsinnvandring ville få for den hjemmehørende arbeidsstyrken.¹⁹⁴ Fylkesarbeidssjefen i Hedmark mente man måtte prioritere lokale løsninger.¹⁹⁵ Industrialisering medførte mindre behov for arbeidskraft, og dermed økende arbeidsledighet.¹⁹⁶ Assimilasjonsproblemer og presset arbeidsmarked førte til tilløp til vold mellom innvandrere og nordmenn.¹⁹⁷

5.3.2: Analyse

Innsenderen til *Arbeiderbladet* viste danske og svenske ønsker om videreutvikling av nordisk arbeidskraftsamarbeid. Dette skulle gjøres for å møte konkurranse fra den øvrige verden. I så fall var vedkommende redd for at «Sverige vil dominere stort med sin langt større kapital og ved en fri kapitalbevegelse kunne underlegge seg en stor del av norsk industri, handel og produksjon. Danmark er også sterkere enn vi og det er derfor ingen tilfeldighet at våre naboer er særs ivrige etter et nordisk samrøre så omfattende som mulig».¹⁹⁸ Dette viser en holdning om at tett integrering ville gå på bekostning av Norges utvikling. Oppfatningen dreier seg om å sette Norge foran andre land, da alle kun jobber ut ifra egen interesse. Vi kan altså regne med

¹⁹³ Arbeiderbladet. «Ikke greit å være liten.» 8. november 1963.

¹⁹⁴ Arbeiderbladet. «Aktuelt i Norden.» 4. juli 1964.

¹⁹⁵ Kåre Brendhagen. «Det positive er å spre industrien.» *Aftenposten*. 25. januar 1962.

¹⁹⁶ Aftenposten. «Mindre stramt arbeids-marked i Nord-Europa – Fremmedarbeidere rammes først av ledighet.» 21. desember 1966.

¹⁹⁷ Aftenposten. «Strøm av folk fra Syden problematisk – Vi må ta vår innstilling opp til revisjon». 18. oktober 1968.

¹⁹⁸ Arbeiderbladet. «Ikke greit å være liten.» 8. november 1963.

bekymring for at arbeidsinnvandringsliberalisering ville medføre at norske ressurser forsvant ut, og ikke tilfalt norske interesser. Fra *Arbeiderbladets* innsenderbidrag kan det trekkes en parallell til den mer generelle klassekampretorikken, hvor lønnsarbeiderne ikke høster overskuddet fra egen verdiskapning.

Innsenderen trakk frem at et nordisk samarbeid ville få konsekvenser for innvandringen til Norge, med referanse til en fremtidig «stor svensk koloni» i Norge. «En slik stor koloni kan på sikt utvikle seg til å bli en minoritet i landet og da har vi en ny splittelsesfaktor her».¹⁹⁹ Vi ser bekymring for ansamling av utlendinger, og at konkurransen dette medførte ville splitte landet dypere. Altså var det allerede splittelse, som innsenderen tror vil forverres med økende innvandringstall. Arbeidskraftsituasjonen var med andre ord ikke moden for utenlandske tilskudd, og det virker viktigere å rydde opp i hjemlige utfordringer enn å invitere utlendinger.

I tillegg viste innsenderen til tidligere unioner, som representerte en utvikling hvor vi har «latt våre naboer snylte på oss i den grad at vi var på god vei til å forsvinne fra verdenskartet».²⁰⁰ Her vises iboende skepsis til fremmede, med formaning om å lære av tidligere feil. Oppfatningen var at internasjonale samarbeid kunne medføre norsk ruin, altså måtte de unngås i største mulige grad. I henhold til Brochmann og Kjeldstadli var ikke innvandring et problem for politikere eller befolkningen på 1960-tallet. Det var visstnok heller ikke tegn på fremmedfrykt. Imidlertid var det noen tegn på etnosentrisme, også innad i Norden.²⁰¹ Dette kommer tydelig frem her.

¹⁹⁹ Ibid.

²⁰⁰ Ibid.

²⁰¹ Brochmann og Kjeldstadli 2014: Side 214-215.

Danskene bekymret seg for fremtidig mangel på arbeidskraft. En mulig løsning var at «Danmark åpner utvidet adgang for utenlandsk arbeidskraft. Heller det enn å begrense produksjonen».²⁰² Myndighetene prioriterte opprettholdelse av produksjon fremfor en homogen arbeidsstyrke. Igjen kommer *Arbeiderbladets* røtter i arbeiderbevegelsen frem. Den danske befolkningen var ikke skråsikre, én danske mente «det kan være en gagnlig mellomfolkelig utveksling – men tror ikke at det for øyeblikket fins ledig kvalifisert arbeidskraft på kontinentet». I tillegg sier han at fremfor å hente utlendinger «bør vi i stedet [sic.] vende blikket mot landets egne reserver».²⁰³ Det antas at det her siktes til kvinner og håndverkere under utdanning. Tvilen til «kvalifisert arbeidskraft» viser også en overbevisning om at utlendingene ikke var like dyktige som danskene. Viktigst er imidlertid overbevisningen om å sette landets egne borgere først, og ikke arbeidsinnvandrerne. Her synes også en tydelig endring i *Arbeiderbladets* retorikk. Ved innledningen til 1960-tallet forsøkte de å mane til ro, og mente det ikke ville komme mange arbeidsinnvandrere til Norge. På bare noen få år har dette endret seg til å advare mot fremtidig utvikling.

Fylkesarbeidssjefen i Hedmark stilte seg negativ til arbeidskraftimport fra utlandet. Særlig skeptisk var han på grunn av jordbruksmekaniseringen, som kunne gjøre mange arbeidsledige. «Hvert år bryter 1000 personer opp her i Hedmark fylke og reiser ut». Dette kommer sammen med de «yrkesvalghemmede».²⁰⁴ Her vises det til konkrete grupper som kunne bli arbeidsløse på grunn av arbeidsinnvandring. Brendhagen presenterte en forestilling om synkende arbeidskraftsbehov, og at det ville bli konkurranse om de ledige stillingene. Det var da viktig å prioritere nordmenn fremfor utlendinger. «Det positive er å spre industrien. Mange husmødre i utbyggingsområdene vil ta

²⁰² Arbeiderbladet. «Aktuelt i Norden.» 4. juli 1964.

²⁰³ Ibid.

²⁰⁴ Kåre Brendhagen. «Det positive er å spre industrien.» *Aftenposten*. 25. januar 1962.

lønnsarbeide [sic.] hvis mulighetene blir lagt til rette».²⁰⁵ Altså fremmes tiltak som bør prioriteres fremfor arbeidskraftimport. Fylkesarbeidssjefens mening om at «det er utnyttingsgraden av landets arbeidskraft det mer kommer an på enn et større folketal» illustrerer det samme.²⁰⁶ Retorikken er typisk borgerlig, og effektivisering er en viktig bærebjelke i Brendhagens utspill. Det vises negativ holdning til å dele norske ressurser. Arbeidskraftimport medfører negative konsekvenser, særlig ved at nordmenn blir arbeidsledige.

Også i Europa så man lavere arbeidskraftbehov i industrien. *Aftenposten* fortalte at «hvis den ventede tendensen inntre vil dette også få alvorlige følger for de store horder av arbeidskraft fra Middelhavslandene, som har invadert Vest-Tyskland og andre store industriland».²⁰⁷ «Horder» og «invadert» står frem her. De maner til bilder av uhåndterlige mengder innvandrere, som kjemper for kontroll over arbeidsmarkedet. Dette viser frykt for at arbeidsinnvandring medførte arbeidsledighet for hjemmehørende arbeidere. Det ble igjen vist til middelhavsområdet. En annen risikofaktor er at «den importerte arbeidskraften vil bli skåret ned i første omgang», dersom det ble oppsigelser.²⁰⁸ Dette viser konkurranse mellom lokale og arbeidsinnvandrere, og at sistnevnte var minst vitale. Arbeidsledighet hos dem medførte sosiale kostnader. Arbeidsinnvandrere uten arbeid var en konkurrent for arbeidsledige lokale arbeidere. Arbeidsinnvandrerne omtaltes også som «importert» arbeidskraft, som gir et industrielt preg. Dette avhumaniserer fremmedarbeiderne, og gjør dem til en handelsvare.²⁰⁹ Dette er ganske vanlig i *Aftenpostens* retorikk i perioden.

²⁰⁵ Ibid.

²⁰⁶ Ibid.

²⁰⁷ Aftenposten. «Mindre stramt arbeidsmarked i Nord-Europa – Fremmedarbeidere rammes først av ledighet.» 21. desember 1966.

²⁰⁸ Ibid.

²⁰⁹ Hart 2014: Side 36.

Markedet for utenlandsk arbeidskraft endret seg også i Norge. «Tilstrømmingen til Norge av ikke-faglærte øket, mens arbeidskontorene fikk stadig færre henvendelser».²¹⁰ Dette viser hvordan konkurranseproblemene artet seg, og offisielle kanaler var ikke effektive for arbeidsformidling. Konkurransen kom til uttrykk inne på formidlingskontorene, «ofte hadde det vært nær ved å bryte ut slagsmål mellom norske løsarbeidere og utenlandske arbeidssøkere».²¹¹ To grupper sto mot hverandre; nordmenn og utlendinger. Begge virker overbevist om at den andre var skyld i lediggangen, og *Aftenposten* ser ut til å mene at det var utlendingenes skyld. Økt mobilitet verden over kunne medføre økt innvandring til Norge, og økt konkurranse. *Aftenposten* fortalte at vi «ikke kan forbauses over at enkelte uønskede elementer slipper gjennom», med referanse til liberal innvandringspolitikk.²¹² «Uønskede elementer» virker til å finnes kun blant innvandrerne. Holdningen dreier seg om å sette Norge først, og unngå arbeidsinnvandring. Dette fører til konkurranse, og det virker sikkert at innvandrerne bragte uro til samfunnet.

²¹⁰ Aftenposten. «Strøm av folk fra Syden problematisk – Vi må ta vår innstilling opp til revisjon». 18. oktober 1968.

²¹¹ Ibid.

²¹² Ibid.

5.4: Resultater

I forbindelse med sosiale problemer brukte *Arbeiderbladet* ord som «språk», «klima», «miljø», «mobilitet», «enkeltpersoner», «konsentrasjon av utenlandsk arbeidskraft», «alvorlige problemer» og «utenlandsk proletariat». Dette gir inntrykk av en overbevisning om at Norge er et annerledesland. Det var få fremmedarbeidere som vil komme. Dersom flere skulle komme måtte man imidlertid være bevisst på å unngå at de samles, da dette ville bli et fremmedelement i samfunnet. Generelt hadde de et individfokus, og virker nesten til å ønske det beste for arbeidsinnvandrerne. *Aftenposten* brukte ord som «emigranter fra middelhavslanene», «nord-europeisk industrimiljø», «sosial død», «tilpasningsproblemer», «lavest lønnede stillinger», «konduktører», «minimal skolegang», «analfabeter», «bryderi», «ulemper» og «andre problemer» tilknyttet samme fenomen. De virket sikre på hvilke innvandrere som ville komme. Det fremkommer tydelige overbevisninger om forskjellene mellom Norge og Europa. I tillegg påpektes tydelige forskjeller mellom nordmenn og utlendinger, ned på etnisitetsnivå. *Aftenposten* var mer generaliserende enn *Arbeiderbladet*, og virker til å mene at det utelukkende var bunnsjiktet som ville ende opp i Norge, noe som ikke ville føre til noe positivt for Norge.

Under omtale av boligproblemene var *Arbeiderbladet* ordfattige. De snakket om «konkurranssevne», «kvalitetsmennesker», «initiativrike og velutdannede europeere», samt å «bekjempe sentraliseringen». Her holder de tydelig på arbeiderklassebakgrunnen sin, og trakk paralleller mellom generell arbeiderkamp på lokalt plan og internasjonale perspektiv. De var tydelige på at bare andre nordmenn er så gode som nordmenn. I eksemplene hersker også oppfatningen om at Norge var viktigere enn andre land, og at det derfor bare var arbeidsinnvandrerreliten som skulle få komme. *Aftenposten* snakket

samtidig om «store sosiale problemer», «arbeidsleire», «gjennomgangsleire», «leire», «utlendingsproletariat», «dårlige boliger» og «innvandrersproletariat i slumstrøk». De hadde et tydeligere fokus på boligproblemene enn *Arbeiderbladet*, og lånte det lite borgerlige begrepet «proletariat» ved flere anledninger. Boligproblemene omtaltes som mer negative for hjemmehørende enn for fremmedarbeiderne. Videre omtaltes de på en måte som reflekterer borgerlig frykt, som ofte dreide seg om reduksjon i standarden ved norske boligforhold og nabolag.

Begge avisene tok opp hvordan fremmedarbeiderne kunne utgjøre konkurranse overfor den hjemmehørende arbeidsstyrken. *Arbeiderbladet* brukte ord som «større kapital», «fri kapitalbevegelse», «snylte», «landets egne reserver» og «kvalifisert arbeidskraft». Det synes tydelige arbeiderklasse- og klassekamp-holdninger i disse tekstene. De viser tydelig at det hersket frykt for utenlandske arbeidere, og at det var ønskelig å sette hjemland og hjemlige arbeidere først. Ofte skjultes dette bak et ønske om å sikre kvalifisert arbeidskraft til landet, men gjennom undersøkelsene mine viser det seg ofte at fordommer lå til grunn for fremmedfrykten. *Aftenposten* brukte ord som «yrkesvalghemmede», «utnyttingsgraden av landets arbeidskraft», «horder», «invadert», «importert arbeidskraft», «løsarbeidere» og «uønskede elementer». I større grad enn *Arbeiderbladet* presenterte de konkrete grupper som ville være skadelidende ved arbeidsinnvandring. Derimot stilte de to avisene seg likt i forhold til ønsket om å utnytte all villig arbeidskraft i Norge. *Aftenposten* skilte seg imidlertid ut ved å male tydeligere bilder av fremmedarbeiderne, og fremstilte dem som om deres eneste mål var dominans over det norske arbeidsmarkedet, hvor målet rettferdiggjorde brutal fremferd. Begge avisene hadde generelt negative fremstillinger av arbeidsinnvandrerne.

Vi kan altså se at det går an å spore fremmedarbeiderproblemet allerede på 1960-tallet. Dette er det viktig å ta med seg inn i det neste tiåret. Som nevnt begynte det først å bli markant økende arbeidsinnvandringstall i 1967, men vi ser her at de ble oppfattet som et problem før den tid. Det betyr at mange allerede var negativt innstilt til fremmedarbeiderne når de begynte å komme i større tall, som vil si at det var god grobunn for videreutvikling av de negative holdningene inn i det nye tiåret. Økende fremmedarbeidertall, og konkrete negative erfaringer med de fremmedarbeiderne som allerede var kommet vil da kunne fungere som katalysatorer som akselererer utviklingen av negative holdninger overfor fremmedarbeiderne, og tydeliggjør fremmedarbeiderproblemet.

6: 1970-tallet

1970-tallet brakte med seg endring i innvandringssituasjonen og oppfattelsen av den. Blant annet ble det tydelig at mange fremmedarbeidere ville bli boende i mottakerlandet. Dette var ikke oppfatningen til vesteuropeiske myndigheter når moderne arbeidsmigrasjon begynte, noe det tyske «gjestearbeider»-begrepet illustrerer. I Norge var ikke oppfatningen om at arbeiderne ville reise hjem like åpenbar.²¹³ Det var hovedsakelig OECD-innvandrerer som reiste tilbake til hjemlandet, for så aldri å migrere til Norge igjen.²¹⁴ Videre fikk Norge og nordmenn mer erfaring med arbeidsinnvandring, og hadde på 1970-tallet bedre føling med å ha flere innvandrerer i landet. Med dette slo det norske selvbildet sprekker. Både privat og offentlig var nordmenn sikre på at de var liberale og kulturelt åpne, og ville motarbeide rasisme og diskriminering.²¹⁵ Som vist finnes det eksempler på trøbbel mellom nordmenn og søreuropeere, og når det kom innvandrerer fra fjernere deler av verden ble det tydeligere at nordmenn ikke var så åpne allikevel.²¹⁶ Fellesmarkedsdebatten var viktig på 1970-tallet. I tillegg kom det eksempler på hvordan Norge så til utlandet for svar på innvandringsspørsmål.

²¹³ Brochmann og Kjeldstadli 2014: Side 227.

²¹⁴ Bernt Bratsberg, Oddbjørn Raaum og Kjetil Sørli. «Foreign-Born Migration to and from Norway», i *International Migration, Economic Development and Policy*, redigert av Çaglar Özden og Maurice Stiff. Herndon: World Bank Publications, 2007. Side 265.

²¹⁵ Tjelmeland 2003: Side 149.

²¹⁶ Ibid: Side 150.

På 1970-tallet økte antallet utlendinger i Norge kraftigere enn på 1960-tallet. Særlig stor var tilveksten fra Asia.

Opphav	Antall personer	
	1970	1980
Europa	57 306	73 736
Afrika	1890	3581
Asia	2402	15 580
Amerika	13 540	20 313

Figur 4: Tabell som viser antall innvandrere fra Europa, Afrika, Asia og Amerika i 1970 og 1980²¹⁷

Da oppgaven ikke undersøker spesifikke land bruker jeg hele verdensdeler og større enheter. Dette gir oversikt over hvor mange som kom fra Norges vidt fremmedkulturelle sfære. Selv om veksten proporsjonalt var størst fra Asia var fremdeles europeiske innvandrere i flertall, allikevel vil dette kapittelet demonstrere at de vidt fremmede fikk størst oppmerksomhet. Blant fremmedarbeidergruppen fra den tredje verden var pakistanerne mest tallrike.²¹⁸ Det er grunn til å anta at antallet, sammen med geografisk samlokalisering, var med på å gjøre pakistanerne til fremmedarbeidernes ansikt utad.

Boligproblematikken var fortsatt til stede på 1970-tallet, og det var fremdeles ventelister. Løsningen for mange var provisoriske bosteder.²¹⁹ Fremmedarbeiderne møtte mange hindre. Heller ikke her har jeg gode data på hvordan realiteten utfoldet seg, men Statistisk Sentralbyrå har noe informasjon.²²⁰

²¹⁷ Statistisk sentralbyrå. «05812: Folkemengde, etter fødeland (avslutta serie) 1865-1993)». <https://www.ssb.no/statbank/table/05812/tableViewLayout1/>. Hentet 17. februar 2022. Legg merke til at tabellen ikke viser hvor mange som migrerte til Norge i årene som trekkes frem, men hvor mange personer fra hvilke regioner som hadde opphold i Norge ved gjennomføring av folketellingen.

²¹⁸ Tjelmeland 2003: Side 156.

²¹⁹ Brochmann og Kjeldstadli 2014: Side 237; Tjelmeland 2003: Side 156.

²²⁰ Statistisk Sentralbyrå. *Folke- og bolig telling 1970: Hefte V – Boligstatistikk*. Oslo: Statistisk sentralbyrå, 1975.

Tabellen viser kostnadsutviklingen gjennom 1970-tallet, generelt og rettet mot bolig. Den tar utgangspunkt i at gjennomsnittlig konsumprisindeks i 1974 var lik 100.

Faktor/ År	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979
Gj. snittlig konsumprisindeks	74,7	79,3	85,1	91,4	100,0	111,7	121,9	133,0	143,8	150,7
Gj. snittlig konsumprisindeks Bolig/lys/brensel	-	-	-	-	100	110	119	129	143	152

Figur 5: Tabell som viser gjennomsnittlig konsumprisindeks, generell og for bolig/lys/brensel 1970-1979²²¹

Som vi ser var det brattere økning i begge indeksene enn hva det var på 1960-tallet. Altså kreves det kraftigere lønnsstigning for å holde tritt med levekostnadene. Fra 1970-tallet kan oljekrisa trekkes frem som eksempel på en inntektsrelatert utfordring for fremmedarbeiderne, da flere ble arbeidsløse.²²² Med andre ord besto 1970-tallet av økende levekostnader og minkende sjanser til å skaffe arbeid. Også i denne perioden arbeidet fremmedarbeiderne i manuelle industri- og serviceyrker, med et økende antall i hoteller og restauranter.²²³

Dette tiåret ble også innvandringsstoppen innført; innhold og årsaker er allerede blitt diskutert. Imidlertid må det trekkes frem at denne ble innført basert på en oppfatning om at fremmedarbeiderne utgjorde et problem, for eksempel innenfor sosiale rammer eller på boligmarkedet.²²⁴ Norge var ikke

²²¹ Statistisk Sentralbyrå. *Statistisk årbok 1980*. Oslo: Statistisk Sentralbyrå, 1980. Side 271.

²²² Brochmann og Kjeldstadli 2014: Side 228.

²²³ Tjelmeland 2003: Side 151.

²²⁴ Brochmann og Kjeldstadli 2014: Side 231.

alene om å innføre begrensninger på 1970-tallet.²²⁵ Flere andre gjorde dette, og samtidskildene refererer til utenlandske erfaringer. I tillegg endrer to andre aspekter seg. Det ene er at det tydelig kommer frem hvordan nordmenn nå hadde erfaring med arbeidsinnvandring fra Europa. Konsekvensen var bekymring for hva som ville skje når det kom arbeidere fra enda lengre unna, og i noen grad ble de tidligere uglesette søreuropeerne tatt inn under norske vinger. Det andre er den politiske overgangen. Fremdeles står balansen mellom ønsket om en velferdsstat og frykten for innvandrere ved like, men på 1970-tallet var det overgang fra ønsket om assimilering til å åpne for integrering.²²⁶ Noen faktorer vedlikeholdes, blant annet forholdet til innvandrernes «annerledeshet», og en holdning i samfunnet om at Norge har en for liberal innvandringslovgivning.

²²⁵ Ibid: Side 250.

²²⁶ Ibid: Side 251.

6.1: Sosiale problemer

6.1.1: Presentasjon av kildene

Tidlig i tiåret så *Arbeiderbladet* på hvordan arbeidsinnvandrernes språklige utfordringer utfoldet seg, og hvilke problemer dette kunne medføre.²²⁷ *Aftenposten* tok opp debatten om problemene Norge kunne støte på utover 1970-tallet ved sammenlikning med europeiske land som hadde opplevd større innvandring.²²⁸ Senere ble det diskutert hvordan innvandring medførte sosiale problemer i Norge, og hvordan problemene kunne unngås.²²⁹

6.1.2: Analyse

I 1970 ble det arrangert konferanse om språkundervisning for fremmedarbeidere. *Arbeiderbladet* kunne fortelle at omtrent halvparten av fremmedarbeiderne var nordiske, og ikke opplevde språk som hinder i integreringen. Altså ble stigningen i antall innvandrere fra fjerne land merket allerede i overgangen fra 1960- til 1970-tallet. «Den andre halvparten har store problemer med å akklimatisere seg fordi de sjelden har norsk-kunnskaper [sic.] før de kommer hit».²³⁰ Ut fra dette synes tydelig en oppfatning om et integrerings- eller akklimatiseringsproblem, som var forårsaket av språkvansker.

Artikkelen viste til de liberale innvandringslovene, og nevnte at «hvis vi fortsatt skal praktisere våre liberale regler, vil tallet på utlendinger øke, og

²²⁷ Sigrid R. Waage. «Fremmedarbeiderne får nå gratis språkundervisning.» *Arbeiderbladet*. 4. september 1970; *Arbeiderbladet* «Nytt fremmedarbeider-problem: Analfabet-prosenten er stadig stigende». 9. september 1970.

²²⁸ *Aftenposten*. «Øket tendens til innvandring men ikke svenske tilstander – Stadig flere folk fra fjerne land søker til de nordiske land.» 23. januar 1970.

²²⁹ A. Resen. «Fortsatt innvandring – eller utbygget U-hjelp?» *Aftenposten*. 13. desember 1977.

²³⁰ Sigrid R. Waage. «Fremmedarbeiderne får nå gratis språkundervisning.» *Arbeiderbladet*. 4 september 1970.

dermed også våre problemer med å hjelpe dem til rette».²³¹ Her nevnes «liberale regler», «utlendinger» og «problemer», som var vanlig der innvandrere omtales. Norge hadde liberale regler, men innvandrer tallene holdt seg lave. Norge drev heller ikke aktiv rekruttering.²³² Landet virket lite attraktivt for arbeidssøkere, men allikevel hadde innvandrerne som kom åpnet nordmenns øyne for sosiale problemer. Ovenfor påpekte jeg at *Arbeiderbladet* raskt gikk bort fra å mene at det ikke ville komme mange fremmedarbeidere til å advare mot at det ville være høye innvandringstall på lik linje med *Aftenposten*. Her fortsetter denne tendensen.

Artikkelen skiller seg fra andre artikler, også de som blir tatt opp senere, på et annet viktig område. Ansvar for problemene ble ikke plassert hos innvandrerne. Formuleringene tyder på at det var et anerkjent problem knyttet til fremmedarbeiderne. Artikkelen kan gi inntrykk av at selv om integreringsansvaret lå hos velferdsstaten lå årsaken til integreringsproblemer hos innvandrerne. Dette medførte merkostnad for samfunnet, og utgjorde én del av fremmedarbeiderproblemet.

Samtidig gir artikkelen uttrykk for at språkvansker var en betydelig utfordring for fremmedarbeiderne av ikke-nordisk opphav. Fremmedarbeidere som kom på 1970-tallet fortalte at språkferdighetenes betydning varierte, fra at norsk-kunnskaper ikke var kritisk, via arbeidsgivere som holdt seg til én utenlandsk nasjonalitet for å unngå språkvansker, til arbeidstakere som måtte forlate landet dersom de ikke lærte norsk.²³³ Legg også merke til at det nå også snakkes om integrering, satt om mot assimilering på 1960-tallet.

²³¹ Ibid.

²³² Tjelmeland 2003: Side 149.

²³³ Korbøl og Midtbøen 2018: Side 141; 147; 150.

Senere publiserte *Arbeiderbladet* en ny artikkel om fremmedarbeiderproblemet og språkvansker. Den fortalte om et økende antall analfabeter blant innvandrerne, noe som «særlig gjelder [fra] landene i Midt-Østen [sic.], som Jordan, Syria, Libanon og Tyrkia, men også i nord-afrikanske [sic.] land som Algerie, Marokko og Tunis». Videre meldtes det at «flere av disse landene har en meget høy prosent analfabetisme i befolkningen, i noen tilfelle opp til 80 prosent, og det er særlig folk med dårlig allmennutdanning som har behov for å søke seg arbeid utenfor landet».²³⁴

Å peke på en liste med land skaper en oppfatning om at innvandrerne derfra sannsynligvis er analfabeter, som man ikke bør ansette. Generalisering som dette er kjent, for eksempel ble pakistanerne sett på som en homogen gruppe med manglende utdanning. Derfor hørte de naturlig hjemme i dårlig betalte stillinger.²³⁵ En videre konsekvens av fremstillingen er at den kunne gjøre arbeidsinnvandrerne arbeidsledige på grunn av lav attraktivitet, og slik utgjøre en økonomisk påkjenning for samfunnet. Konkretiseringen av prosentandelen analfabeter tydeliggjør hvilken risiko man angivelig sto overfor som arbeidsgiver. Det er nytt i perioden at *Arbeiderbladet* oppgir spesifikke land på denne måten.

Videre fortaltes det om utdanningsnivået hos dem som søkte arbeid utenlands. Med tanke på kompetansekrav gjorde dette flere stillinger uaktuelle for disse innvandrerne. Dette ville føre til flere konkurrenter om de samme stillingene i Norge. I tillegg støtter dette inntrykket av at fremmedarbeiderne er lite attraktive arbeidstakere. Avslutningsvis ble det lagt frem at man «ved undervisning av analfabeter i norsk trenger mer tid enn et vanlig 70-80-timers

²³⁴ *Arbeiderbladet* «Nytt fremmedarbeider-problem: Analfabet-prosenten er stadig stigende». 9. september 1970.

²³⁵ Tjelmeland 2003: Side 153.

kurs, men erfarne lesepedagoger må kobles inn».²³⁶ Her kommer ressurser som kreves for norskundervisning også av lesekyndige arbeidsinnvandrere frem, samt en vag hentydning til hvor mye mer krevende dette er for analfabeter. Som helhet gir dette et avskrekkende inntrykk av arbeidsinnvandring. Tidlig synes også en annen 1970-tallstrend, fokus på «innvandrerne selv». I tillegg vil Kjeldstadli kategori «staten innvandrerne møtte» vise seg tydeligere.²³⁷

Aftenposten fortalte at innvandringen økte, uten å slå ut i store sosiale problemer. I Sverige var det verre stilt, blant annet fordi «der foregår også en ulovlig innvandring, idet mange slipper inn med falsk alder oppgitt i passet. [...] Mange av guttene har dårlig helsetilstand, og de bor under kummerlige forhold».²³⁸ Den dag i dag utløser uttrykket «ulovlig innvandring» negative assosiasjoner, og gir her feilaktige inntrykk av hvor mye av innvandringen som foregår ulovlig.²³⁹

Henvisningen til dokumentforfalskning skisserer et negativt bilde, og illustrerer stegene de ulovlige grensekrysserne er villige til å ta. Uten noen motvekt som balanserer inntrykket fremstår innvandrerne som kriminelle med lav terskel for lovbrudd for egen vinning. De ulovlige innvandrerne ble beskrevet som gutter med dårlig helsetilstand og «kummerlige» boligforhold. Beskrivelsen gir inntrykk av omfattende ulovlig innvandring, og at innvandrerne er vanskeligstilte mennesker. De var unge gutter som kan utgjøre en problemfaktor i samfunnet. Dette likner på retorikken *Aftenposten* førte på 1960-tallet, hvor det ble advart mot farene som fulgte med arbeidsinnvandring. At de omtaltes som «gutter» kan også være en form for umyndiggjøring, eller

²³⁶ Arbeiderbladet «Nytt fremmedarbeider-problem: Analfabet-prosenten er stadig stigende». 9. september 1970.

²³⁷ Kjeldstadli 2003: Side 149.

²³⁸ *Aftenposten*. «Øket tendens til innvandring men ikke svenske tilstander – Stadig flere folk fra fjerne land søker til de nordiske land.» 23. januar 1970.

²³⁹ Hart 2014: Side 36.

understreking av at det var rotløs ungdom som reiste til Norge for å arbeide, ikke veletablerte voksne.

Visstnok oppsto «de største problemer fordi en vesentlig del av de utenlandske arbeiderne er ufaglærte» og derfor «har sosiale problemer og tilpasningsvansker naturligvis også hørt med».²⁴⁰ Uttalelsen etablerte sammenheng mellom fremmedarbeidere, dårlig utdanning, og sosiale problemer. De skal vistnok høre sammen «naturlig», som sementerer inntrykket av at fremmedarbeiderne var en problematisk underklasse. Videre viste artikkelen til Sveits, hvor forholdstallet mellom lokale og innvandrere var annerledes. «Der har innvandringen i den senere tid vært så stor, sett i forhold til landets befolkning, at det er oppstått en diskusjon om innvandringens betydning for den nasjonale identitet».²⁴¹

Særdeles viktig er det at det ikke ble vist til konkrete tall, innvandringen fremstiltes bare som omfattende. I tillegg referertes det til hele den «nasjonale identitet», og ikke bare problemer for avgrensede grupper. Som vist i eksemplene fra 1960-tallet hadde *Aftenposten* oftere en tendens til å gruppere innvandrerne og peke på navngitte eller spesifikke grupper enn hva *Arbeiderbladet* hadde. Jeg vil hevde at ved å vise til hele den «nasjonale identitet» som de gjør her grupperes den hjemmehørende befolkningen, selv om det er i en stor gruppe. Dette bidrar i denne sammenheng til å fremstille fremmedarbeiderproblemet som altomfattende, og svært alvorlig.

Aftenposten presenterte også et innsenderbidrag som refererte til artiklene om innvandrerproblematikken. Innlegget erklærte at «det er viktig at man innser helt og fullt de konsekvenser selv en moderat innvandring vil få for det norske

²⁴⁰ Aftenposten. «Øket tendens til innvandring men ikke svenske tilstander – Stadig flere folk fra fjerne land søker til de nordiske land.» 23. januar 1970.

²⁴¹ Ibid.

samfunn».²⁴² Igjen synes formuleringer med samme effekt for inntrykket av fremmedarbeiderproblemet som ovenfor. Denne gangen var frykten tydeligere, da det beskrives «moderat» innvandring, og ikke «stor». Igjen omtaltes også «hele» samfunnet, og ikke en avgrenset gruppe som for eksempel ufaglærte arbeidere. Hvilke konsekvenser som risikeres påpekes ikke, men man kan anta en underliggende frykt for at disse vil bli omfattende. Innsenderen viste også til at «for mange ser det ut til at vi i Norge nå, av mer eller mindre misforståtte humanitære grunner, frivillig importerer et problem som er unødvendig qua arbeidskraft-tilgang [sic.]», med henvisning til at mange nordmenn er arbeidsløse, og at det trengtes en «generell oppvurdering av *alt* arbeide».²⁴³

Dette må ses i lys av Bøs teori om at arbeidsinnvandrerne endte i næringer som ikke var ettertraktet blant nordmenn.²⁴⁴ Her ser vi utviklingen i praksis, og hvorfor nordmenn så på dette som et problem. De «humanitære grunnene» det vises til illustrerer en holdning om at myndighetene føler ansvar for at fremmedarbeiderne ikke får arbeid i hjemlandet, og derfor prioriterer dem fremfor nordmenn. Begrepet «problem» trekkes også frem, uten introduksjon, som reflekterer en verdensoppfatning hvor innvandring i første rekke medfører problemer.

Disse problemene skulle være unødvendige, da det fantes kvalifisert arbeidskraft i Norge. I tillegg referertes det til fremmedarbeidernes tendens til å havne i lavstatusyrker, og dermed fastsette disses rangering i samfunnet. Her oppfattes fremmedarbeiderne som skyldige i et sosialt problem gjennom å etablere et klasseskille mellom «gode» og «dårlige» jobber. I dårlige jobber

²⁴² A. Resen. «Fortsatt innvandring – eller utbygget U-hjelp?» *Aftenposten*. 13. desember 1977.

²⁴³ *Ibid.*

²⁴⁴ Bø 1987: Side 89.

kunne fremmedarbeiderne ha konkurransefortrinn gjennom å jobbe for lavere lønn under dårligere vilkår.²⁴⁵

Innlegget diskuterte også hvordan innvandrerne skiller seg fra nordmenn. «Det som nå forlanges av alminnelige norske borgere, skolebarn og andre – er at *fordi* disse er «anderledes» [sic.] (religion, skikker, hudfarve [sic.], syn på kvinnen etc.) *skal* man på død og liv like alle, og enhver som ikke gjør det blir stemplet som hatsk og intolerant – hvilket igjen resulterer i at man føler seg hensatt i forsvarsposisjon, og så fødes enda mer angstbiteri».²⁴⁶

Dette illustrerer hvordan det norske selvbildet ble utfordret når de måtte forholde seg til utlendinger, og holdningene overfor «andre» kom klart frem.²⁴⁷ Uttalelsen gir svar på hvilke elementer av «annerledeshet» befolkningen reagerer på, og hvor urettferdig det følte å måtte akseptere dette. Også her legges skylda hos innvandrerne, og at de var et påtvunget fremmedelement. Innsenderen følte seg «hensatt i forsvarsposisjon», som indikerer at han mente innvandrerne er skyld i sosiale problemer. At dette igjen førte til «angstbiteri» tyder på frykt for at det påtvungne fremmedelementet kunne føre til undertrykt sinne og aggresjon hos nordmenn, sammen med følelsen av å bli tilsidesatt av egne myndigheter.

²⁴⁵ Brochmann og Kjeldstadli 2014: Side 231.

²⁴⁶ A. Resen. «Fortsatt innvandring – eller utbygget U-hjelp?» *Aftenposten*. 13. desember 1977.

²⁴⁷ Tjelmeland 2003: Side 149.

Det vi ser her er at annerledeshet fremdeles er svært viktig for definisjonen av fremmedarbeiderproblemet også på 1970-tallet. At annerledesheten spesifikt påpekes, gir også en viktig indikasjon til hvor problemets rot befant seg. Fokuset på hva som er annerledes har også blitt eksplisitt, fra å dreie seg om vage hentydninger til noen kulturelle forskjeller påpekes her spesifikke trekk ved fremmedarbeiderne som person. Det sterkeste inntrykket kommer i det første fysiske karaktertrekket som påpektes: hudfarge. Dette illustrerer klart og tydelig at rasisme var med på å konstituere fremmedarbeiderproblemet.

6.2: Boligproblematikken

6.2.1: Presentasjon av kildene

Boligproblemene var i 1971 årsak til begrensninger i innvandringen.²⁴⁸ Senere ble konsekvensene av tett knytning mellom arbeidsplass og bolig tatt opp.²⁴⁹ Et korrespondentbrev fortalte hvordan arbeidsinnvandrersstrømmen til Tyskland påvirket vesttyske byer negativt.²⁵⁰ Senere måtte myndighetene ta grep for å forhindre forverring av problemene.²⁵¹ I Norge var det bekymring for å la innvandring være grunnlaget for norsk økonomisk utvikling, særlig med tanke på bomiljøet.²⁵²

6.2.2: Analyse

En pastor sa til *Arbeiderbladet* i 1971 at «de færreste fremmedarbeiderne kommer til Norge for å bli – motiveringen er som oftest å tjene nok penger for å kunne skape seg en framtid i hjemlandet». Derfor var «gjennomgangsleirer i statlig regi» den beste løsningen på boligproblemet.²⁵³ Her synes en oppfatning om at fremmedarbeiderne var et omstreifende folkeslag, som Norge tidligere eksplisitt hadde nektet adgang. I tillegg viser dette oppfatningen om at fremmedarbeiderne ikke ville være i Norge lenge. Så lenge boligforholdene var mer eller mindre humane var det godt nok.

²⁴⁸ Arbeiderbladet. «Mer restriktiv fremmedarbeider-politikk fra i dag – Regjeringen gir strammere vilkår for arbeids-opp hold.» 9. juli 1971.

²⁴⁹ Frode Christiansen. «Frykt for at SAS-gård blir fremmedarbeider-ghetto – Tilbake til husmannsånden å knytte bolig til arbeid!» *Arbeiderbladet*. 7. februar 1974.

²⁵⁰ Leif Bøhn. «Hvor halve byen er fremmede – Og noen refleksjoner om oss selv.» *Aftenposten*. 23. november 1970.

²⁵¹ Håvar Skrede. «Vest-tysk «by-aksjon» mot fremmedarbeidere.» *Aftenposten*. 23. mars 1976.

²⁵² Morten Malmø. «Innvandrers-politikk revurderes.» *Aftenposten*. 21. juli 1978.

²⁵³ Arbeiderbladet. «Mer restriktiv fremmedarbeider-politikk fra i dag – Regjeringen gir strammere vilkår for arbeids-opp hold.» 9. juli 1971.

«Gjennomgangsleir» gir et industrielt inntrykk, som umenneskeligjør arbeidsinnvandrerne, og gjør dem til handelsvarer. «Brakker med flermannsrom behøver ikke skape slum», ble det hevdet.²⁵⁴ Dette demonstrerer en holdning om at fremmedarbeidere vil medføre forslumming, pastoren pekte også på at det forekom. «Slum» er nedsettende i forhold til boligforhold og boligstrøk, og fremstår her som en advarsel om hvordan forholdene vil bli for denne nye arbeiderklassen. Her markeres en tydelig overgang fra *Arbeiderbladet* på 1960-tallet, hvor *Aftenposten* dominerte innenfor boligproblematikken.

Pastoren representerte dem som så på fremmedarbeiderne mer som gjestearbeiderne i Sentral-Europa. Dette blir diskutert i litteraturen. Det virker som at det kom som en overraskelse tidlig på 1970-tallet at enkelte fremmedarbeidere ble boende mottakerlandet.²⁵⁵ Basert på det som kommer frem virker oppfatningen til å være at fremmedarbeiderne ville reise så snart de hadde akkumulert midler. I tillegg virker det til å være akseptert at de som skulle være i Norge en kort periode ikke skulle tildeles alle velferdsstatsgodene. Imidlertid synes ønsker om regulering og kontroll, i dette tilfellet gjennom boligorganisering.

Videre var pastoren «ikke i tvil om at fremmedarbeiderne vil bli overmåte lykkelige om de tilbys boligforhold av samme standard som tilbys norsk ungdom under avtjening av militærtjenesten».²⁵⁶ Her uttalte en utenforstående seg på fremmedarbeidernes vegne. Det synes også at vernepliktiges boforhold ikke var akseptable for sivile nordmenn. Samtidig ville fremmedarbeiderne bli «overmåte lykkelig» for disse. Her etableres en sosial orden hvor fremmed-

²⁵⁴ Ibid.

²⁵⁵ Brochmann og Kjeldstadli 2014: Side 227.

²⁵⁶ Arbeiderbladet. «Mer restriktiv fremmedarbeider-politikk fra i dag – Regjeringen gir strammere vilkår for arbeids-opp hold.» 9. juli 1971.

arbeiderne er annenrangs. Pastorens holdning var en annen overfor fremmedarbeiderne som ville etablere seg i Norge. «Disse bør vi gi en hjelpende hånd – for eksempel ved å opprette en Statens lånekasse for fremmedarbeidere som ønsker å etablere seg fast».²⁵⁷ Igjen ser vi at boligproblemet etablerer sosiale skiller, mellom hvem som fortjener statsstøtte, og hvem som bør ta til takke med dårlige forhold.

Dette er et tydelig eksempel på overgangen fra assimilering til integrering fra 1960- til 1970-tallet.²⁵⁸ I tillegg må dette ses opp mot debatten rundt innvandringsstoppen, hvor enkelte ønsket en «bruk og kast»-politikk overfor arbeidsinnvandrerne.²⁵⁹ Det var visshet om denne balansegangen også i befolkningen, og stort sett mente man at slik politikk måtte unngås. Altså var det visshet om rettighetene mennesker er avhengig av, og at fremmedarbeiderne ikke var handelsvarer. Imidlertid hersket samtidig overbevisningen om at arbeidsinnvandring medførte problemer.

Oslo leieboerforening uttrykte bekymring for at SAS hadde kjøpt en bygård til arbeiderboliger. Sekretæren mente at «etter mitt skjønn minner det påtakelig mye om den husmannsånden som vi så alt for godt kjenner fra tidligere tider».²⁶⁰ Ovenfor viste jeg at fremmedarbeideransamling kunne skape et proletariat. I Norge vil tilbakevending til husmannsvesenet ha vært en like skremmende fremtidsvisjon. Arbeidsgiveren vil da ha «eierskap» over arbeidstakeren, og dermed sitte på for mye makt. Maktforholdet var knyttet til fremmedarbeiderne, og ikke norske arbeidere, som gir inntrykk av at fremmedarbeiderne med sikkerhet risikerte å havne i en underklasse.

²⁵⁷ Ibid.

²⁵⁸ Brochmann og Kjeldstadli 2014: Side 229; Tjelmeland 2003: Side 160.

²⁵⁹ Tjomsland 2002: Side 14-15.

²⁶⁰ Frode Christiansen. «Frykt for at SAS-gård blir fremmedarbeider-ghetto – Tilbake til husmannsånden å knytte bolig til arbeid!» *Arbeiderbladet*. 7. februar 1974.

Sekretæren fortalte at «egne ghettoer for denne gruppe arbeidstakere synes jeg på alle måter er en uakseptabel løsning på deres boligvansker».²⁶¹ Igjen brukes ordet «ghetto» om fremmedarbeiderstrøk. Sekretæren var imidlertid tydelig på at fremmedarbeidernes «boligproblem på lengre sikt kan ordnes som for medlemmer av samfunnet for øvrig», og at dette forhindret at «private interesser får anledning til å drive direkte økonomisk utbytting av fremmedarbeiderne slik vi i dag er vitne til».²⁶² Vi kjenner til problemer med bosetning av fremmedarbeidere, og at det forekom utnytting og diskriminering på boligmarkedet.²⁶³ Her erkjennes vissheten om boligproblemet, og at fremmedarbeiderne ikke ble oppfattet som kapable til å løse det selv. Henvisningen til «økonomisk utbytting» og «private interesser» etablerer et fiendebilde gjennom at de med innflytelse og makt kunne utnytte fremmedarbeiderne. Dette hentyder at det var storsamfunnets ansvar å sikre at minoritetsgrupper ikke havnet i en underklasse i velferdsstaten.

En korrespondent fortalte hvordan fremmedarbeiderne preget en by i 1970. Han fortalte at Norge i sin posisjon ville være blant de siste landene det søkes arbeid i. Videre spurte han om «under disse forhold er det vel ikke stor sannsynlighet for at vi får de beste?».²⁶⁴ Norge lå i en perifer posisjon i internasjonal migrasjon, og bekymringen hadde reelt grunnlag.²⁶⁵ Med spørsmålet introduseres vi for til rangering av mennesker, og resonnementet bak dette. Kvasivitenskapelig kynisme, hvor kvalifikasjoner ikke begrunner rangeringen, var typisk for *Aftenposten* i perioden. Forfatteren «føler seg også sikker på at høstens bolig telling kan fortelle adskillig om slumtilstander også i

²⁶¹ Ibid.

²⁶² Ibid.

²⁶³ Tjelmeland 2003: Side 152-153; Korbøl og Midtbøen 2018: Side 149; 174.

²⁶⁴ Leif Bøhn. «Hvor halve byen er fremmede – Og noen refleksjoner om oss selv.» *Aftenposten*. 23. november 1970.

²⁶⁵ Brochmann og Kjeldstadli 2014: Side 219.

Oslo-strøk [sic.]».²⁶⁶ Sammenheng mellom «fremmedarbeider» og «slum» understrekes.

Forfatteren skrev videre at «vi kan ikke snu utviklingen i Europa, men der hvor vi har en mulighet for å kunne være i kanten av strømmen så la oss endelig gjøre det!».²⁶⁷ «Europa» distanserer Norge fra kontinentet, i en tid hvor Norge diskuterte EF-medlemskap. Tjelmeland hevder disse debattene ikke bør knyttes for tett sammen.²⁶⁸ Undersøkelsen av avisene viser at et slikt skille mellom debattene er et feilgrep, og en forenkling av realiteten. Dette og flere eksempler viser at forholdet til Europa var viktig for mange.²⁶⁹ Korrespondentbrevet etablerer sammenheng mellom europeisk integrasjon og innvandring. Folkevandringen beskrives som en «strøm», som gir inntrykk av store mengder fremmedarbeidere. Referansen til at vi «ikke kan snu» utviklingen i Europa gir inntrykk av tidspress.

Et annet korrespondentbrev fortalte at tyske byer stengtes for fremmedarbeidere. «Årsaken er at de vest-tyske [sic.] myndigheter vil hindre at det oppstår flere «fremmedarbeiderghettoer». Forbundsrepublikken har i øyeblikket ca. 2,2 millioner fremmedarbeidere, hvorav 150 000 er arbeidsløse».²⁷⁰ «Ghettoer» presentertes som en uunngåelighet. Videre ble det gitt konkrete tall på arbeidsledighet, som etablerte sammenheng med ghetto-utvikling. Tallene fortsetter *Aftenpostens* kvasivitenskapelige tendens. Brevet ble skrevet etter oljekrisens endring av økonomiske forhold og arbeidsledighet blant fremmedarbeiderne. Dette utløste ikke utpreget hjemflytting, men var en

²⁶⁶ Leif Bøhn. «Hvor halve byen er fremmede – Og noen refleksjoner om oss selv.» *Aftenposten*. 23. november 1970.

²⁶⁷ Ibid.

²⁶⁸ Tjelmeland 2003: Side 159.

²⁶⁹ Se for eksempel diskusjonen av Axel Sømmes artikkel «Fellesmarkedet og Norge» fra *Arbeiderbladet* 17. februar 1962 i kapittel 5.2.2.

²⁷⁰ Håvar Skrede. «Vest-tysk «by-aksjon» mot fremmedarbeidere.» *Aftenposten*. 23. mars 1976.

årsak til innvandringsbegrensing.²⁷¹ Det var klart at fremmedarbeiderne i Norge var kommet for å bli, og at europeiske erfaringer var nyttige.

Til tross for forbud om ansettelse av fremmedarbeidere fra utenfor EF «har ghetto-problemene [sic.] forverret seg. Årsaken er at stadig flere av de 2,2 millionene fremmedarbeidere lar de barnerike familiene sine komme efter [sic.] til Vest-Tyskland».²⁷² Igjen bruktes forestillingen om ghettoer. Understrekingen av antallet fremmedarbeidere ga skremmende fremtidsutsikter. Familiegjenforening var blant årsakene som opprettholdt innvandringstallene etter innvandringsstoppen i 1975.²⁷³ Formuleringen gir inntrykk av at alle de 2,2 millionene hadde barnerike familier de hentet til Vest-Tyskland. Til sammen vil dette utgjøre mange fremmede. På samme måte som mellom fremmedarbeidere og ghettoer etableres sammenheng mellom fremmedarbeidere og store barnekull. I en velferdsstat vil dette medføre store kostnader, og det nevnes ikke fortjeneste. Positive samfunnsøkonomiske sider ved å åpne for arbeidsinnvandring blir diskutert under.

Boligproblematikken var viktig ved revurdering av innvandringspolitikk i Norge, blant annet grunnet «tendenser til forslumming i enkelte innvandrersløk».²⁷⁴ Boligproblemen var blant de viktigste årsakene til innføring av innvandringsstoppen.²⁷⁵ Boligpolitikk bruktes som eksempel på et område som må forbedres, og her gis inntrykk av at hele sløk befolkes av utlendinger. I tillegg virker disse preget av forfall. Senere fortaltes det at «Idag ser vi tendenser til at visse områder f.eks. i Oslo nesten utelukkende bebos av

²⁷¹ Brochmann og Kjeldstadli 2014: Side 228; Levin og Baser 2017. Side 3; Liebig. 2007. Side 13-14.

²⁷² Håvar Skrede. «Vest-tysk «by-aksjon» mot fremmedarbeidere.» *Aftenposten*. 23. mars 1976.

²⁷³ Brochmann og Kjeldstadli 2014: Side 234-236.

²⁷⁴ Morten Malmø. «Innvandrer-politikk revurderes.» *Aftenposten*. 21. juli 1978.

²⁷⁵ Brochmann og Kjeldstadli 2014: Side 229.

innvandrere. Samtidig er dette boliger av eldre karakter og derfor er det å frykte at vi kan få rene slumtilstander om ikke en øket integrering i samfunnet også går sin gang på dette området».²⁷⁶

Dette underbygger bildet av at innvandrerne etablerer lukkede samfunn som fyller bydeler. Fortsatt opprettholder *Aftenposten* tendensen til å fokusere på konsekvensene boligproblemene har for nordmenn, i motsetning til *Arbeiderbladets* humane fokus som ser på fremmedarbeidernes opplevelser. Det virker også til at innvandrerne ikke ivaretok bygningsmassen de bebor. Derfor fremsto det som at den eneste løsningen var å integrere dem bedre, og spre dem. Dermed flyttes ansvaret over på samfunnet, og med dette også mye arbeid og økonomisk kostnad. Grunnen til at myndigheter og samfunn måtte ta ansvar virker til å være koblingen mellom innvandrere og forslumming.

²⁷⁶ Morten Malmø. «Innvandrer-politikk revurderes.» *Aftenposten*. 21. juli 1978.

6.3: Konkurransen med hjemmehørende arbeidere

6.3.1: Presentasjon av kildene

I diskusjonen om arbeidsimport problematisertes konsekvenser for norsk egalitet.²⁷⁷ *Arbeiderbladet* tok også opp fordelingen av ansvar og roller.²⁷⁸ Senere fortaltes at fremmedarbeidere kom dårlig ut i forhold til egne rettigheter i kampen om arbeid.²⁷⁹ Ordsiftet i *Aftenposten* fortalte at det var uhørt å prioritere utenlandske arbeidere.²⁸⁰ Et annet innsenderbrev fortalte om tap av status og arbeidsmulighet på grunn av utenlandsk arbeidskraft.²⁸¹

6.3.2: Analyse

Ottar Brox fortalte at arbeiderne ikke kontrollerte markedet, og at «organisert import av fremmedarbeidere vil bety ytterligere umyndiggjøring av norske arbeidere».²⁸² «Umyndiggjøring» varsler om tap av rettigheter og selvstendighet. Årsaken er fremmedarbeiderne, eller de som lar dem komme. Brox mener at «ved å importere fremmedarbeidere slipper arbeidsgivere over lengre sikt å høyne attraktiviteten ved de dårligste jobbene».²⁸³ Dette anerkjenner et hierarki som skiller «gode» og «dårlige» jobber, og et klasseskille mellom kjøpere og selgere av arbeidskraft. At dette kom tydelig frem er typisk for *Arbeiderbladet*. Det hele indikerer at arbeidsgivere ofret norske arbeidere for å fortsette med lavtlønnede fremmedarbeidere.

²⁷⁷ Ragnar Kvam. «Fremmedarbeidere som reguleringsmekanisme i arbeidsgiverens hender.» *Arbeiderbladet*. 8. august 1970.

²⁷⁸ Ragnar Kvam. «Fremmedarbeidere.» *Arbeiderbladet*. 26. august 1970.

²⁷⁹ *Arbeiderbladet*. «Klarere regler skal sikre rettferdighet for fremmedarbeiderne.» 26. april 1974.

²⁸⁰ Henrik Bastian Heide. «Pakistanere og fremmedarbeidere i Norge.» *Aftenposten*. 6. august 1971.

²⁸¹ Harald Røvik. «Ingen spør oss om innvandringspolitikken.» *Aftenposten*. 7. oktober 1977.

²⁸² Ragnar Kvam. «Fremmedarbeidere som reguleringsmekanisme i arbeidsgiverens hender.» *Arbeiderbladet*. 8. august 1970.

²⁸³ *Ibid.*

Videre ble det hevdet at «ved å fylle typiske lavstatus- og lavtlønnsyrker med fremmedarbeidere oppstår en slags kasteøkonomi».²⁸⁴ Igjen klassifiseres yrker etter status. Her vises innvandringens lønnsdempende effekt, og hvordan innvandrere gjerne endte i lite attraktive yrker.²⁸⁵ Begrepet «kasteøkonomi» gir u-landsassosiasjoner, et tilbakeskritt for velferdsstaten. Brox viste også til opphavslandene, og mente «makteliten i eksportlandene er interessert i at arbeidskraftoverskuddet reiser. På den måten fjernes et rastløst befolknings-element som lett kunne skape politiske vanskeligheter om de ble igjen i landsbyene sine».²⁸⁶

Også her vises det til klasseskillet mellom kjøpere og selgere av arbeidskraft, med førstnevnte omtalt negativt. Både *Arbeiderbladet* og *Aftenposten* har problemfokus overfor fremmedarbeiderne, men dette er et typisk skille hvor *Arbeiderbladet* ofte legger en del av skylda hos borgerskapet. Hentydningen til at arbeiderne som reiser til utlandet er et «rastløst befolkningsselement» som «lett kunne skape politiske vanskeligheter» maler også et skremmende bilde.

Dette viser den nevnte oppfatningen om at det var uattraktive arbeidssøkere som endte i Norge. Brox antok at fremmedarbeiderne var konkurranse for nordmenn, og at de kunne begynne politisk agitasjon i mottakerlandet. Artikkelen tok også opp bruk av fremmedarbeidere for å regulere arbeidsmarkedet, som skulle effektivisere arbeidskraftfordelingen.²⁸⁷ Brox omtalte fremmedarbeiderne som «rastløse». Dette var også brukt som argument til hvorfor fremmedarbeiderne hadde et konkurransefortrinn.²⁸⁸ Å benytte fremmedarbeidere som reguleringsmekanisme kan få negative konsekvenser,

²⁸⁴ Ibid.

²⁸⁵ Giskemo 2013: Side 75; Bø 1987: Side 89.

²⁸⁶ Ragnar Kvam. «Fremmedarbeidere som reguleringsmekanisme i arbeidsgiverens hender.» *Arbeiderbladet*. 8. august 1970.

²⁸⁷ Røed, Bratsberg og Schøne 2011.

²⁸⁸ Brochmann og Kjeldstadli 2014: Side 231.

men å unngå det medfører også risiko. Sikre vilkår for fremmedarbeiderne betyr mer konkurranse for nordmenn.

I en annen artikkel diskuterte forfatteren liknende tematikk. Han mente at «fordi bedriftene føler ansvaret for sin egen ekspansjon sterkere enn ansvaret for samfunnet som helhet, tar de seg i for liten grad av de problemer et voksende antall fremmedarbeidere fører med seg».²⁸⁹ Også her etableres et inntrykk av at fremmedarbeidere medførte uspesifiserte problemer. Det kommer også frem en arbeiderklasseholdning gjennom nedlatende omtale av bedriftenes ansvarsoppfattelse. Slik etableres to «fiender» for arbeiderklassen: den tradisjonelle (arbeidsgiveren) og den nye (fremmedarbeiderne).

Forfatteren hevdet også at «ved å importere utlendinger slipper næringslivet å gjøre nevneverdige anstrengelser for å møte de arbeidskraftressurser som fins innenfor en nasjonal ramme».²⁹⁰ Dette har blitt tatt opp tidligere, da fremmedarbeiderne virker villige til å ta stillinger nordmenn ikke vil ha. Fenomenet underbygges av forskning på området.²⁹¹ Ut fra dette kan nordmenn virke «kravstore», og arbeidsgiverne virket primært opptatt av egen inntektssikring, uavhengig av hvordan det påvirket nordmenns arbeidsmuligheter.

Uttalelsen viser at fremmedarbeiderproblemet blant annet besto av at de gir norsk næringsliv et tilbud nordmenn ikke kan slå. Forfatteren fremmet gjennom utsagnene jeg har trukket frem en forestilling om at fremmedarbeiderne utgjorde en motstander, ikke en alliert, for arbeiderbevegelsen. I motsetning til på 1960-tallet virker det ikke her til å være bekymring for at fremmedarbeiderne skal bli proletarisert. Derimot er bekymringen at nord-

²⁸⁹ Ragnar Kvam. «Fremmedarbeidere.» *Arbeiderbladet*. 26. august 1970.

²⁹⁰ *Ibid.*

²⁹¹ Bø 1987: Side 89.

menn ikke får jobb. Dette kan komme av at økende fremmedarbeidertall utgjorde mer reell konkurranse, og at det nå var viktigere å sysselsette nordmenn enn å gi fremmedarbeiderne velferdsgoder. 1970-tallets realiteter med oljekrise og bremsing i økonomisk vekst ville også påvirke denne oppfatningen.

Norske myndigheter ønsket ikke at fremmedarbeiderne skulle skape konflikt, noe som var blant årsakene til mer restriktive innvandringsretningslinjer. «Når utlendinger imidlertid først har fått arbeid og oppholdstillatelse i Norge, skal de mest mulig likestilles med nordmenn».²⁹² Her må man regne med at likestilling i lønns- og arbeidsvilkår, som i teorien skal motvirke at nordmenn mister arbeid til fremmedarbeidere som er villige til lavere lønn. Intervjuobjektet brukte de generelle begrepene «utlending» og «nordmenn» i uttalelsen. Dette fjerner klassekampaspektet ved fremmedarbeiderproblemet, og løfter oppmerksomheten fra arbeidsmarkedet til helhetsbefolkningen. Dette illustrerer at fremmedarbeiderproblemet var større enn bare arbeiderne, og at problemene innvandring medfører berører hele samfunnet. I tillegg er det et uvanlig trekk fra *Arbeiderbladet*, som opp til da hadde hatt blikket rettet mot arbeiderne, mens *Aftenposten* ofte fokuserte på negative konsekvenser for hele samfunnet.

Videre fortaltes det at «utlendingene skal ikke nyttes som en slags arbeidskraftreserve som skal rekrutteres eller kastes på dør alt etter variasjonene i etterspørselen på arbeidskraft i Norge».²⁹³ Igjen ble det generelle «utlending» brukt fremfor «fremmedarbeider», som indikerer at innvandringsretningslinjene ikke bare omhandlet arbeidsinnvandrere. Samtidig anerkjente myndighetene at det var variasjoner i arbeidskraftsbehovet, hvor utenlandsk

²⁹² Arbeiderbladet. «Klarere regler skal sikre rettferdighet for fremmedarbeiderne.» 26. april 1974.

²⁹³ Ibid.

arbeidskraft risikerte å ende som en reguleringsmekanisme. Forsikringen om unngåelse av bruk- og kast-politikk ville medføre risiko for norske arbeidere, da dette betyr at fremmedarbeiderne sitter tryggere i jobbene sine. Da blir det vanskeligere for nordmenn å skaffe arbeid. Uttalelsen illustrerer offentlig visshet om lite tilfredsstillende forhold for fremmedarbeidere i Norge, og at det arbeides for å sikre at utenlandske arbeidere ikke blir en handelsvare. Her returnerer *Arbeiderbladet* til sin tidligere retorikk.

I et leserinnlegg i *Aftenposten* luftet innsenderen noen tanker om arbeidsinnvandring. Blant annet mente han at «som et av de hardest beskattede folk i Europa yder [sic.] vi store beløp til u-hjelp pluss ekstraordinær humanitær støtte ved bevilgninger i Stortinget samt offentlig organisert betaling ved dørene for å hjelpe U-lands beboere ut av den elendighet de selv er skyld i. Attpåtil skal vi altså ta oss av dem når de kommer hit og tigger om arbeide [sic.], mat og hus».²⁹⁴ I første rekke dreide ikke dette seg om konkurranse om arbeidsplassene, men om verdiene norske arbeidere skaper. Videre refereres det til arbeidernes skatt, som de ikke fikk nytte godene av, da alt går til «U-hjelp», «ekstraordinær humanitær støtte» og til å «gi ved dørene». I påstandene fremmes tydelig en borgerlig holdning om avgiftsnivået i Norge.

Resonnementet bak argumentasjonen er logisk, men vanskelig å etterprøve. Et forsøk på å beregne innvandrernes bidrag til norsk verdiskapning ble gjennomført i 1993. Et element med overførbarhet til situasjonen 20 år tidligere er blant annet at innvandring «medfører både nye arbeidstakere og nye konsumenter», altså generell økning i markedet.²⁹⁵ Videre påpekes det at bidraget til verdiskapningen varierer i takt med innvandringstallene.²⁹⁶ Om

²⁹⁴ Henrik Bastian Heide. «Pakistanere og fremmedarbeidere i Norge.» *Aftenposten*. 6. august 1971.

²⁹⁵ Pettersen og Mønnesland 1996: Side 50.

²⁹⁶ Ibid: Side 52.

dette er overførbart er påstandene om at innvandrerne snyllet på norske arbeidstakers verdiskapning ubegrunnet. Det vil imidlertid få gehør i befolkningen om det eksisterer en holdning om at innvandrerne i stor grad kommer til Norge for å nyte velferdsstatens goder. At denne holdningen eksisterte, har jeg vist flere ganger.

Leserinnlegget ga en todelt årsaksforklaring til hvorfor norsk verdiskapning var forgjeves. En del var at innvandrerne ikke klarte å ta vare på seg selv, i hverken hjem- eller mottakerland. En annen del fantes i at den norske staten så det som nødvendig å hjelpe. I denne sammenheng kommer det frem hvordan innvandrerne ble oppfattet som konkurranse, og til å prioriteres foran nordmenn. Dette kan medføre at de følte seg snytt. Videre fortaltes det om «tigging» etter hus og arbeid. Sidestiller man dette med å «gi ved dørene» dannes et bilde av hvordan nordmenn så på fremmedarbeiderne som konkurranse. I tillegg gir det et innblikk i den borgerlige politikkers holdning overfor de som er avhengige av hjelp fra det offentlige, og slik er en kostnad for skattebetalerne. Særlig urettferdig virker det at fremmedarbeiderne fikk arbeid og støtte på forespørsel, finansiert av norske arbeidere.

Innsenderen nevnte et eksempel på statsstøtte fremmedarbeiderne ba om, og sammenlikner det med «offentlig hjelp til pakistanere, analfabeter og andre minusvarianter i arbeidslivet, og som for enkelte mennesker er blitt til hellige kuer».²⁹⁷ Dette viser hvilke innvandrere innsenderen ville ha seg frabedt i Norge. Igjen er *Aftenposten* svært konkret, dette var ikke vanlig i *Arbeiderbladet*. Ifølge Kjeldstadli var 1960-tallet en harmonisk periode i norsk innvandringshistorie, uten utpreget fremmedfrykt.²⁹⁸ Her dokumenteres at situasjonen i 1971 var annerledes, og det er ikke grunn til å anta at den var mye

²⁹⁷ Henrik Bastian Heide. «Pakistanere og fremmedarbeidere i Norge.» *Aftenposten*. 6. august 1971.

²⁹⁸ Brochmann og Kjeldstadli 2014: Side 215.

bedre på 1960-tallet. Innsenderen nevnte pakistanerne som eneste nasjonalitet, et vanlig fenomen da disse ble et offentlig ansikt for fremmedarbeiderne.²⁹⁹ De sidestilles med «analfabeter» og «minusvarianter», altså belastninger for landet. Gruppene ble hevdet til å ha blitt «hellige kuer». Her er dette et element man hjelper uten hensyn til rasjonalitet eller kostnad. Innsenderen virker til å mene at de holdes utenfor kritikk og diskusjon, og at man bør være mer kritisk enn hva man var i samtiden. Metaforbruken i innsenderbidraget er med på å vedlikeholde realitetsoppfatninger rundt fremmedarbeiderne.³⁰⁰

Avslutningsvis nevntes de eldre, «som ved sin innsats i livet har lagt grunnen til vår levestandard», og innsenderen mente disse ikke ble viet omtanke. «Skulle ikke hver eneste en av disse tilgodesees før vi tenker på obskure innvandrere fra Asia, som trenger seg inn her for å snylte på vår fedre arv?».³⁰¹ Referansen til «levestandard» viser visshet om velferdsstaten og finansieringen. Særlig viktig er det at de som bygde opp velferdsrikdommen refereres til som «hver eneste en». Fremmedarbeiderne grupperes som «obskure innvandrere fra Asia». Innsenderen virker til å ha ment at hver eneste norske pensjonist var verdt mer enn fremmedarbeiderstyrken. Igjen synes *Aftenpostens* tydelige verdivurdering av mennesker basert på opphav, og ikke kvalifikasjoner. Omtalen av fremmedarbeiderstyrken som «obskur» distanserer den fra normalen, og understreker fremmedheten. Disse blir beskylt for å «snylte» på vår «fedre arv». Altså virker midlene og ressursene fremmedarbeiderne fikk til å være noe nordmenn har krav på, men som fremmedarbeiderne tildeltes uten nedlagt innsats.

²⁹⁹ Tjelmeland 2003: Side 148.

³⁰⁰ Hart 2014: Side 137; Lakoff og Johnson 2006: Side 228.

³⁰¹ Henrik Bastian Heide. «Pakistanere og fremmedarbeidere i Norge.» *Aftenposten*. 6. august 1971.

Bente Puntervold Bø har undersøkt velferdssnylting. I 1983 var det lik eller høyere sysselsettingsprosent hos innvandrere som hos nordmenn. Lav sysselsettingsgrad var ofte forårsaket av at deler av innvandregruppen var i skolealder. Statistikk for trygdeutbetalinger viste ikke store innvandregrupper som mottar eller har mottatt sosialhjelp.³⁰² Altså er påstanden feilaktig, men om det er akseptert et narrativ hvor innvandrerne kommer for å snylte vil påstanden fremstå sann.

Aftenposten trykte også et innlegg fra en bygningsindustriarbeider som følte seg forbigått av fremmedarbeiderne. Han definerte gruppen, «den tapte generasjon», bestående av «de hundretusener av nordmenn som har vokst opp rundt omkring i bygde-Norge [sic.] før den tid da det ble almindelig [sic.] med videre skolegang og fagopplæring».³⁰³ Å bruke eksempler fra arbeiderklassen er uvanlig for *Aftenposten* i perioden, og dette er den av deres artikler hvor man tydeligst ser konkurransen mellom nordmenn og fremmedarbeidere. At gruppen beskrives som tallrik gir et bilde av hvor mange en liberal innvandringspolitikk har direkte konsekvenser for.

Arbeiderne slet visstnok med dårlige lønns- og jobbutsikter allerede før fremmedarbeiderne medregnes. Innsenderen spurte om det er «for mange av oss vanlige slitere», og om de ble «enda mindre verd [sic.] fordi vi nå må dele «bås» med fremmedarbeidere fra land som Tyrkia og Pakistan».³⁰⁴ Begrepet «vanlige slitere» understreker at menigmannen merket innvandringsproblemene på kroppen, og spørsmålet om menneskelig verdi avhumaniserer denne gruppen. Tyrkia og Pakistan ble trukket frem som eksempler på

³⁰² Bø 1987: Side 85.

³⁰³ Harald Røvik. «Ingen spør oss om innvandringspolitikken.» *Aftenposten*. 7. oktober 1977.

³⁰⁴ Ibid.

fremmedarbeidernasjonaliteter, og viser hvem nordmenn oppfattet som konkurrenter.

Arbeidsinnvandring ble oppfattet til å medføre konkurranse og påfølgende arbeidsledighet hos nordmenn, særlig de med lite til ingen utdannelse. Som nevnt er det dokumentert at innvandring kan ha lønnsdempende effekter, som også kan ha skjedd på 1970-tallet. Innvandrerne fikk ofte jobb i stillinger nordmenn ikke ville ha, og om lønningene ble holdt lave ville stillingenes manglende attraktivitet vedlikeholdes. Slik risikerer nordmenn å gå arbeidsledige, mens fremmedarbeiderne er i arbeid. Bø peker imidlertid på hyppigere perioder med arbeidsledighet blant innvandrerne. I den gruppen oppga en tredjedel arbeidsledighet i løpet av det siste året, mot en tiendedel av nordmennene.³⁰⁵ Om informasjonen stemmer var det en feiloppfatning at innvandring påførte nordmenn arbeidsledighet.

Ovenfor trakk jeg frem et eksempel på at norske verdier er noe nordmenn er berettiget til. Norske arbeidsplasser er en norsk verdi. Senere stiltes spørsmål om hvorvidt nordmenn kan være innvandringskritiske. «Vel, om vi egentlig har noe krav å komme med fordi vi er så heldige at vi er født her i Norden kan vel diskuteres, men er det egentlig så rart om vi skulle føle det slik at det er vi som er «odelsgutter» her i landet?».³⁰⁶ «Krav» og «rett» har juridisk betydning knyttet til hva man kan gjøre.

At forfatteren problematiserte å gå mot myndighetenes mening om humanitære problemer demonstrerer at det faktisk var *mennesker* som ble nektet adgang. Samtidig er det *mennesker* det gikk ut over om innvandrerne fikk komme. Problemet var hvem den norske staten skal prioritere, og det særnorske «odel»-begrepet ble benyttet som forsvar for å sette nordmenn først. Dette er typisk i

³⁰⁵ Bø 1987: Side 97.

³⁰⁶ Harald Røvik. «Ingen spør oss om innvandringspolitikken.» *Aftenposten*. 7. oktober 1977.

Aftenposten, hvor nordmenn ses samlet, og skal prioriteres. Det opplevdes urettferdig at norske arbeidere står sist i køen til «arv» av norske arbeidsplasser og verdier. Samtidig omtaltes innvandrerne på en måte som tyder på et uunngåelig classeskille mellom nordmenn og utledninger. Det viktigste var at norske arbeidere havnet øverst.

6.4: Resultater

Arbeiderbladet endret oppfatningen sin på 1970-tallet, og brukte ord som «akklimatisere», «norsk-kunnskaper», «høy prosent analfabetisme», «dårlig allmennutdanning» og «analfabeter» i tekster om fremmedarbeiderne. Fortsatt er norsk miljø og annerledeshet viktig, men *Arbeiderbladet* hadde innsett at en del arbeidsinnvandrere ville komme. Fokuset deres er endret til at fremmedarbeidernes problemer ikke var viktige, det var viktig hvilke problemer de forårsaker. I tillegg presenterte *Arbeiderbladet* flere negative «fakta» om innvandrerne, særlig angående utdannings- og funksjonsnivå.

Aftenposten skrev om «ulovlig innvandring», «kummerlige forhold», «ufaglærte», «tilpasningsproblemer», «den nasjonale identitet», «arbeidskraft-tilgang», «humanitære grunner», «religion», «hudfarve» og «syn på kvinnen». Det var konsensus for at fremmedarbeiderne medfører problemer for hele det norske samfunnet. Også i *Aftenposten* preget integreringspolitikken retorikken. Fremdeles diskuteres kvaliteten på menneskene som ankommer, og hvilke forskjeller som var viktige. Utnyttelsesgraden av egen arbeidskraft var et gjennomgående argument, og det stiltes spørsmål om hvorfor vi tar inn innvandrere, og hvordan de skiller seg fra oss.

På 1970-tallet tok *Arbeiderbladet* opp boligsituasjonen, og beskrev «gjennomgangsleire», «brakker med flermannsrom», «slum», «husmannsånden», «ghettoer» og «økonomisk utbytting». De opprettholdt opphavet i arbeiderbevegelsen, men problemfokuset ble endret. Avisene balanserte mellom medlidenhet for innvandrerne og nordmenn. Det var en tydelig konvergens mellom avisenes retorikk innenfor feltet, og *Arbeiderbladet* viste aksept for at arbeidsinnvandrerne ikke tildeles alle rettigheter. *Aftenposten* trakk frem «slumtilstander», «fremmedarbeiderghettoer», «ghettoproblemene», «barne-rike familier», «forslumming» og «innvandrerstrøk». De fortsatte tidligere

retorikk. Det fremmes et tydelig narrativ, om mange fremmedarbeidere, som helst bor tett, og ikke opprettholder samme boligstandard som nordmenn. Dette gjør at byer og tettsteder forfaller.

Fremdeles skrev *Arbeiderbladet* mye om konkurranse fra fremmedarbeiderne. Uttrykk som «umyndiggjøring», «organisert import», «høyne attraktiviteten ved de dårligste jobbene», «lavstatus- og lavtlønnsyrker», «kasteøkonomi», «makteliten» og «arbeidskraftressurser som fins innenfor en nasjonal ramme» illustrerer dette. Avisa var tydeligere på klassekamperspektivet enn tidligere. Det var åpenbart at arbeidsinnvandring hadde kommet for å bli, og arbeiderbevegelsen hadde en konkret kamp å samles for. Konsekvensene kunne bli alvorlige om de lar suksessen glippe, og det er risiko for reversering til en samfunnsstruktur man har kjempet for å endre.

Aftenposten fortsatte også i klassisk stil, og skriver om «u-hjelp», «ekstraordinær humanitær støtte», «betaling ved dørene», «offentlig hjelp», «pakistanere», «analfabeter», «andre minusvarianter», «obskure innvandrere fra Asia», «den tapte generasjon», «vanlige slitere» og «odelsgutter». Arbeidsinnvandringen fikk konsekvenser for hele Norge, og innvandrerne fremstiltes som snyltere. Kvalitetsrangeringen av mennesker ble opprettholdt, og den var fremdeles opphavs- fremfor kompetansebasert. I tillegg utvidet *Aftenposten* ståsted og nedslagsfelt ved å inkludere et leserinnlegg som ikke presenterer borgerlige perspektiver. Retorikken var ofte utvetydig, men leserinnlegget representerer en mer nyansert og problematiserende innvandringsdebatt.

7: Konklusjon

Denne oppgaven hadde som mål å kartlegge «fremmedarbeiderproblemet» på 1960- og 1970-tallet. For å undersøke dette har jeg undersøkt ordene som ble brukt i omtale av innvandrere og innvandrersproblematikk. En viktig del av arbeidet var å se på hva som påvirket mediefremstillingen av innvandrerne, og diskutere konsekvensene i et større bilde. Dette kapittelet vil sammenfatte resultatene, og basert på dette konkludere med hva fremmedarbeiderproblemet var.

Ord, uttrykk og metaforer som er benyttet om innvandring og innvandrere omhandler flere sider av problematikken. Det refereres til opphavsland, antall innvandrere, reise- og fremgangsmåte, kulturliv, samfunnsstruktur og intensjon med reisen. I artiklene tilknyttet sosiale problemer brukes ord som «språk», «miljø», «tilpasningsproblemer», «bryderi», «ulemper», «sosiale problemer» og «importerte problemer». Her vises tydelig hvor fremmedarbeiderne ble oppfattet som en utfordring. Undersøkelsene har avdekket frykt for at fremmedarbeiderne ender i dårlige jobber og etablerer en underklasse. Ord som «utenlandsk proletariat», «minimal skolegang», «analfabeter», «dårlig allmennutdanning» og «ufaglærte» illustrerer dette.

Bekymring hersket også rundt bosetning. Herunder finnes boligmangel, dyre boliger, eller at ansamling av innvandrere medførte fallende boligstandard. En del av bekymringen var boligstanden, ord som «arbeidsleire», «gjennomgangsleire», «slumstrøk», «brakker», «forslumming», «fremmedarbeiderghettoer», «slum», «ghetto», og «slumtilstander» dokumenterer dette. I tillegg var det knyttet til klasseforskjeller, synlig i «utlendingsproletariat», «innvandrersproletariat», «husmannsånd» og «sosial utbytting».

Til sist undersøkte jeg hvordan fremmedarbeiderne kunne konkurrere med lokale arbeidere. Undersøkelsene avdekket de norske arbeiderne i risikozonen. Ordene «kvalifisert arbeidskraft», «utnyttingsgraden av landets arbeidskraft», «løsarbeidere», «arbeidskraftreserve», «yrkesvalghemmede», «vanlige slitere» og «odelsgutter» viser at arbeidere i manuelle yrker møtte konkurranse. I artiklene relatert til dette var det tydelige bilder av hvem nordmenn oppfattet som fremmedarbeidere, hva de var ute etter, og hvordan nordmenn så på dem. Begrepene «snylte», «horder», «invadert», «tilstrømming», «ufaglært», «tigger», «analfabeter» og «minusvarianter» tydeliggjør dette. Her synes også frykt for at fremmedarbeiderne vil etablere en sosial underklasse gjennom begreper som «splittelsesfaktor», «dårlige jobber», «lavstatusyrker», «kasteøkonomi» og «maktelite».

Gjennom perioden synes flere viktige forskjeller og likheter mellom de to avisene. Det har blitt påvist at begge avisene tydelig holder på sine ståsteder politisk, med noen unntak. Disse unntakene synes gjennom at begge avisene tidvis bruker retoriske grep som er vanligere hos den andre. Både *Arbeiderbladet* og *Aftenposten* understreket tidlig at det var store forskjeller mellom nordmenn og fremmedarbeiderne, og at disse forskjellene ville være utslagsgivende i forhold til problemene fremmedarbeiderne uunngåelig kom til å forårsake.

De sosiale problemene politiserer fremmedarbeiderproblemet, hvor de skyldige er både fremmedarbeiderne og staten som slipper dem inn. Konsekvensene treffer vanlige nordmenn, som må bære en tung bør. Det etableres sammenheng mellom arbeidsinnvandring og sosiale problemer. Det hele fremstilles skremmende, da små mengder fremmedarbeidere kan få store konsekvenser. Inntrykket er at fremmedarbeidernes «annerledeshet» er viktigere enn antallet, og det er annerledesheten som får konsekvenser for

mottakerlandet. Annerledesheten gikk som sagt igjen i begge avisene, men innfallsvinkelen var ulik. *Arbeiderbladet* så innledningsvis på hvordan dette ville føre til dårlige forhold og primært medføre negative konsekvenser for fremmedarbeiderne. Med tiden endret dette synet seg til å falle nærmere sammen med *Aftenpostens*, et syn som var preget av at ulikheten mellom nordmenn og innvandrere først og fremst ville gå ut over nordmenn.

Eksemplene fra boligproblematikken viser det samme. Ofte synes tendenser til sortering etter verdi, og at innvandrerne skal prioriteres sist. I tillegg viser undersøkelsene at det heller ikke her kreves høye innvandrertall før det snakkes om «mange». Oppgaven viser at det var akseptabelt å bosette innvandrere i leire for kontroll. Imidlertid finnes eksempler på at samfunnsnyttige innvandrere skulle respekteres som nordmenn. Konkurransespørsmålet var mangefasettert. På én side medførte arbeidsinnvandring flere kandidater til samme stilling. På en annen side var det fare for at fremmedarbeiderne presset ned lønnsnivået i manuelle yrker, og gjorde dem mindre attraktive for nordmenn. Til sist kommer aspekter som sosial klasse, utbytting, menneskesyn og verdi og velferdsstatens goder.

I mine øyne finnes her de sterkeste meningene og det sterkeste språket. Her kommer det også frem hvem som opplever konsekvensene av arbeidsinnvandring. Her synes de tydeligste tidsbildene, hvor omkringliggende forhold reflekteres i diskusjoner og argumenter. Diskusjonen rundt alternativer til importert arbeidskraft vitner om et inkluderende arbeidsliv. Fremmedarbeiderne kunne hindre at husmødre og nordmenn med nedsatt kapasitet får arbeide. Helhetsinntrykket er at fremmedarbeiderne utgjør en trussel for arbeiderklassen og borgerskapet. Det synes en oppfatning av at fremmedarbeiderne ikke var like velegnet som nordmenn, og at selv nordmenn som

tidligere var uaktuelle var bedre egnet. I tillegg ville nordmenn være arbeidere som fortjente arbeid i Norge.

For å besvare problemstillingen «hva var fremmedarbeiderproblemet» har jeg undersøkt negativ omtale av fremmedarbeidere og tilhørende fenomener. I tillegg har jeg sett på gruppering av fremmedarbeiderne. Grupperingene gir uttrykk for graden av aksept av fremmedarbeiderne. Dette gjør det også mulig å spore hvem som var «mest annerledes», og hvem som var «mindre fremmede». Fremmedarbeiderproblemet viste seg for stort til å undersøke som én enhet. Dette kommer av at fremmedarbeiderproblemet ble oppfattet ulikt, avhengig av hvem som spurtes. Problemet kan ikke forklares gjennom én tilnærming. Ved å se på resultatene i fellesskap kan fremmedarbeiderproblemet kartlegges. Bekymringen varierte gjennom perioden, fra skepsis til søreuropeere, annerledeshet og kulturelt forfall til fokus på innvandrere fra fjerne strøk og dramatisering av innvandringen.

Undersøkelsene viser at fremmedarbeiderproblemet varierer mellom ulike oppfatninger. Vi kan imidlertid se en oppfatning av at fremmedarbeiderne «skulle være» et problem. Det virker til at fremmedelementet i samfunnet ble syndebukken for den enkeltes oppfatning av problemer som preget samfunnet. For myndighetene var risikoen for sosial uro én bekymring, mens arbeidet med å finne boliger var en annen. I tillegg kommer velferdskostnadene. Fremmedarbeiderne ble også oppfattet til å uunngåelig ende i yrker med lav lønn og ingen utdanningskrav. Norske arbeidere oppfattet fremmedarbeiderne som uønsket konkurranse. Til sist synes bekymring for at arbeidsinnvandring ville presse boligmarkedet, og at fremmedarbeiderstrøkene ville forslummes.

Fremmedarbeiderproblemet ble oppfattet som en reell utfordring, men tatt i betraktning hvor mange ulike oppfatninger av problemet jeg har sporet kan bare én fellesnevner trekkes frem. Det er mange kritiske innstillinger til

fremmedarbeidere og innvandring. Jeg har funnet mange lettvinde, ubegrunnede og feilaktige påstander om hvorfor fremmedarbeiderne var et problem. Sammen med forenklingene av kultur, livsførsel og intensjoner peker resultatene i én retning:

Fremmedarbeiderne ble et problem fordi de var fremmede, de skilte seg ut, og de dukket opp på en tid som sammenfalt med andre samfunnsproblemer det falt seg naturlig å skylde på fremmedarbeiderne for. De var *annerledes* enn nordmenn, på den ene eller den andre måten. Derfor var de ikke som nordmenn eller likeverdige å regne. Problemene som ble oppfattet til å være forårsaket eller forsterket av fremmedarbeiderinnvandringen var oppfattet til å være så alvorlige for så store deler av samfunnet at det ikke var formålstjenlig å ha dem i landet. Imidlertid virker folks oppfatning av fremmedarbeiderproblemet til å ha vært fundamentert i fordommer i større grad enn i realiteten.

Kilder og litteratur

Bøker og artikler

- Amoussou, Franck og Ayodele A. Allagbe. «Principles, Theories and Approaches to Critical Discourse Analysis», *International Journal on Studies in English Language and Literature* 6(1), 2018.
- Başer, Bahar og Paul T. Levin, red. *Migration From Turkey to Sweden – Integration, Belonging and Transnational Community*. London: Bloomsbury Publishing, 2017.
- Boyle, Paul, Keith Halfacree og Vaughan Robinson. *Exploring Contemporary Migration*. Essex: Addison Wesley Longman Ltd., 1998.
- Braakmann, Nils. «Immigration and the Property Market: Evidence from England and Wales», *Real Estate Economics* 47(2), 2019.
- Brochmann, Grete. *Hva er innvandring?* Oslo: Universitetsforlaget, 2006.
- Brochmann, Grete og Knut Kjeldstadli. *Innvandringen til Norge – 900-2010*. Oslo: Pax Forlag, 2014.
- Bø, Bente Puntervold. *Innvandring eller utestengning?* Oslo: Tano, 1987.
- Carling, Jørgen og Francis Collins. «Aspiration, desire and drivers of migration», *Journal of Ethnic and Migration Studies* 44(6), 2018.
- Carling, Jørgen og Kerilyn Schewel. «Revisiting aspiration and ability in international migration», *Journal of Ethnic and Migration Studies* 44(6), 2018.
- Dorigo, Guido og Waldo Tobler. «Push-Pull Migration Laws», *Annals of the Association of American Geographers* 73(1), 1983.
- Engebretsen, Martin. «Transkulturelle erfaringer i sosiale medier», *Norsk Medietidsskrift* 22(4), 2015.
- Hansen, Stein og Tor Skoglund. «Utviklingen i sysselsetting og lønn etter 1930.» *Økonomiske Analyser* 6/2008. Statistisk sentralbyrå, 2008. Side 44.
https://www.ssb.no/a/publikasjoner/pdf/oa_200806/skoglund.pdf. Hentet 14. februar 2022.

- Hart, Christopher. «Argumentation Meets Adapted Cognition: Manipulation in Media Discourse on Immigration: Biases and Constraints in Communication: Argumentation, Persuasion and Manipulation», *Journal of Pragmatics* 59(12), 2013.
- Hart, Christopher. *Discourse, Grammar and Ideology – Functional and Cognitive Perspectives*. New York: Bloomsbury Academic, 2014.
- Hart, Christopher. «Force-interactive patterns in immigration discourse: A Cognitive Linguistic approach to CDA», *Discourse and society* 22(3), 2011.
- Howley, Peter, Muhammad Waqas, Mirko Moro, Liam Delaney og Tony Heron. «It´s Not All About the Economy Stupid! Immigration and Subjective Well-Being in England», *Work, Employment and Society* 34(5), 2020.
- Høeg, Tom Arbo, red. *Norske Aviser 1763-1969: En Bibliografi. 1. Alfabetisk fortegnelse*. Oslo: Universitetsbiblioteket i Oslo, 1973.
- Iqbal, Amna, Caisa Linea Hagfors, Øyvind Engan og Kristoffer Solberg. «Dobbelt så mange med innvandrerbakgrunn valgt inn: -Ikke lenger et hinder». *Verdens Gang*, 15. september 2021.
https://www.vg.no/nyheter/i/V94QPV/dobbelt-saa-mange-med-innvandrerbakgrunn-valgt-inn-ikke-lenger-et-hinder?fbclid=IwAR1MVSQTvABQVcA_m_cQcfGXw8hwqh1Q5rlonGdJTTxzXMvD6WXgx_VWfPew. Hentet 27. september 2021.
- Johnsen, Berit Eide, red. *På vandring og på flukt – Migrasjon i historisk perspektiv*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 2017.
- Jørgensen, Marianne og Louise J. Phillips. *Discourse Analysis as Theory and Method*. London: Sage Publications, 2011.
- Kjeldstadli, Knut. «Innvandring til Norge», i *Kulturforskning*, red. Bjarne Hodne og Randi Sæbøe. Oslo: Universitetsforlaget, 2003.
- Kjeldstadli, Knut, red. *Norsk Innvandringshistorie*. 3 bind. Oslo: Pax Forlag, 2003.
- Korbøl, Aud og Arnfinn H. Midtbøen. *Den kritiske fase – Innvandring til Norge fra Pakistan 1970-1973*. Oslo: Universitetsforlaget, 2018.

- Kristoffersen, Tor Kjetil og Julie Arntsen. «Redaktør måtte stenge av kommentarfelt: - Reinspikka rasisme!». *iFinnmark.no*, 22. september 2017.
<https://www.ifinnmark.no/finnmark/nyheter/ifinnmark/redaktor-matte-stenge-av-kommentarfelt-reinspikka-rasisme/s/5-81-589763>.
 Hentet 27. september 2021.
- Lakoff, George og Mark Johnson. «How metaphor reveals the limitations of the myth of objectivism», i *Communication Theories – Critical Concepts in Media and Cultural Studies*, redigert av Paul Cobley. London: Routledge, 2006.
- Lie, Malene Paulsen og Torill Aalberg. «Fra biologidiskurs til miljødiskurs? - Pressedekningen av minoriteter i norske aviser fra 1902-2010», *Norsk Medietidsskrift* 21(1), 2014.
- Liebig, Thomas. «The Labor Market Integration of Immigrants in Denmark», *OECD Social, Emploument and Migration Working Papers* 50, 2007.
- Lysetøl, Peder Martin. *Arbeiderklassen – Visjoner om en annen verden*. Oslo: Solum Bokvennen, 2021.
- Mathismoen, Ole. «Koranen gjelder ikke i Norge». *Aftenposten*, 13. november 2005.
<https://www.aftenposten.no/norge/politikk/i/4oOaG/koranen-gjelder-ikke-i-norge>. Hentet 27. september 2021.
- Melve, Leidulf. «Å arbeide komparativt», i *Historikerens Arbeidsmåter*, red. Leidulf Melve og Teemu Ryymin. Oslo: Universitetsforlaget, 2018.
- Myhre, Jan Eivind. *Norsk Historie 1814-1905* (2. utgave). Oslo: Det Norske Samlaget, 2015.
- Pettersen, Jan Olav og Jan Mønnesland. *Innvandrerens bidrag til norsk verdiskapning*. Oslo: NIBR Rapport 1996:21.
- Prebensen, Chris og Nils Skarland, red. *NATO 50 år: Norsk sikkerhetspolitikk med NATO gjennom 50 år*. Oslo: Den Norske Atlanterhavskomiteé, 1999.
- Ringdal, Kristen. *Enhet og Mangfold – Samfunnsvitenskapelig forskning og kvantitativ metode* (4. utg.). Bergen: Fagbokforlaget, 2018.
- Roseveare, Deborah og Martin Jorgensen. «Migration and Integration of Immigrants in Denmark», *OECD Economics Department Working Papers* 386, 2005.

- Røed, Marianne, Bernt Bratsberg og Pål Schøne. «Bidrar innvandring til å smøre hjulene i arbeidsmarkedet?», *Søkelys på arbeidslivet* 28(3), 2011.
- Saric, Liljana. «Visual Presentation of Refugees During the «Refugee Crisis» of 2015-2016 on the Online Portal of the Croatian Public Broadcaster», *International Journal of Communication* 13, 2019.
- Schall, Carly Elizabeth. *The Rise and Fall of the Miraculous Welfare Machine: Immigration and Social Democracy in Twentieth-Century Sweden*. Ithaca: ILR Press, 2016.
- Schwencke, Morten og Jakob Semb Aasmundsen. «Uenige om hva vi skal kalle politikere med røtter i utlandet: - Jeg er ikke valgt som innvandrer.» *Aftenposten*, 22. september 2021. <https://www.aftenposten.no/kultur/i/eE54ly/uenige-om-hva-vi-skal-kalle-politikere-med-roetter-i-utlandet-jeg-er>. Hentet 27. september 2021.
- Statistisk Sentralbyrå. «Arbeidsinnvandrere – Fra hovedstadsfenomen til vanlig syn i hele landet». Samfunnsspeilet 3/2017. Publisert 18. september 2017. <https://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/arbeidsinnvandrere-fra-hovedstadsfenomen-til-vanlig-syn-i-hele-landet>.
- Statistisk Sentralbyrå. *Folketelling 1960: Hefte VI – Boliger*. Oslo: Statistisk sentralbyrå 1964.
- Statistisk Sentralbyrå. *Folke- og bolig telling 1970: Hefte V – Boligstatistikk*. Oslo: Statistisk sentralbyrå, 1975.
- Statistisk Sentralbyrå. *Statistisk årbok 1970*. Oslo: Statistisk sentralbyrå, 1970.
- Statistisk Sentralbyrå. *Statistisk årbok 1980*. Oslo: Statistisk Sentralbyrå, 1980.
- Thagaard, Tove. *Systematikk og innlevelse – En innføring i kvalitative studier* (5. utg.). Bergen: Fagbokforlaget, 2018.
- Tjelmeland, Hallvard. «The Norwegian Encounter with Pakistanis: Diversities and Paradoxes on the Road to Norway's Immigration Stop», i *European Encounters – Migrants, migration and European societies since 1945*, red. Rainer Ohliger, Karen Schönwälder og Triadafilos Triadafilopoulos. Aldershot: Ashgate, 2003.

- Tjomsland, Marit. «Arbeidsinnvandrings situasjonen i Norge etter 1975»
(Working paper, Stein Rokkan Centre for Social Studies, 2002).
- van Klingere, Marijn, Hajo G. Boomgaarden, Rens Vliegthart og Claes H. De Vreese. «Real World is Not Enough – The Media as an Additional Source of Negative Attitudes Toward Immigration, Comparing Denmark and the Netherlands», *European Sociological Review* 31(3), 2015.
- Özden, Çaglar og Maurice Stiff, red. *International Migration, Economic Development and Policy*. Herndon: World Bank Publications, 2007.

Avhandlinger og nettressurser

- Bergseth, Gunnar. «Norske stortingspartier og adgangsspørsmålet: En studie av endringer i norsk innvandringsdebatt mellom 2001 og 2013 i lys av normativ teori» (Masteroppgave, NTNU, 2014).
- Brochmann, Grete. «Integrering.» I *Store Norske Leksikon*, sist oppdatert 13. juli 2020. <http://www.sn.no/diskursanalyse>. Hentet 30. april 2022.
- Busuttil, Katja. «Det er ikke bare asylsøkere som er lykkejegere.» *Aftenposten*. 2. april 2018. <https://www.aftenposten.no/meninger/sid/i/Ql3evJ/det-er-ikke-bare-asylsoekere-som-er-lykkejegere-katja-busuttil>. Hentet 9. mai 2022.
- Chr. Vs Norske Lov: Tredie Bog. 22 Cap. Art. 1-3. Hentet fra https://www.hf.uio.no/iakh/tjenester/kunnskap/samlinger/tingbok/kilder/chr5web/chr5_01_22.html, 27. september 2021.
- European Community. «The Treaty of Rome». https://ec.europa.eu/archives/emu_history/documents/treaties/rometreaty2.pdf. Hentet 20. februar 2022.
- European Free Trade Association. «EFTA through the years». <https://www.efta.int/About-EFTA/EFTA-through-years-747>. Hentet 26. september 2021.
- European Union. «The history of the European Union». https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu_en. Hentet 26. september 2021.
- Fjælberg, Aslak Sverre. «Meninger i media om flyktning- og innvandringsspørsmål, 2005-2006» (Masteroppgave, NTNU, 2017).
- Fremskrittspartiet. *Fremskrittspartiets partiprogram 2021-2025*. <https://www.frp.no/files/Partiprogram/2021-2025/Partiprogram-2021-2025-web.pdf>. Hentet 27. september 2021.
- Giskemo, Anders Gram. «Påvirker innvandring lønnsveksten i Norge? En flernivåanalyse av innvandringens effekt på lønnsvekst i Norge fra 2005-2010» (Masteroppgave, NTNU, 2013).
- Grue, Jan. «Diskursanalyse.» I *Store Norske Leksikon*, sist oppdatert 25. januar 2021. <http://www.sn.no/diskursanalyse>. Hentet 21. september 2021.

- Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (a). «Velferdsstat». Ny i Norge. <http://www.nyinorge.no/no/Familiiegjenforening/Ny-i-Norge/Om-Norge/Norsk-historie-og-samfunn/Velferdsstat/>. Hentet 17. september 2021.
- Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (b). «Ord og begreper». Oppdatert 7. desember 2015. <https://www.imdi.no/om-integrering-i-norge/ord-og-begreper/>. Hentet 17. september 2021.
- Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (c). *Integreringsbarometeret 2020*. Publisert juni 2020. <https://www.imdi.no/omimdi/rapporter/2020/integreringsbarometeret-2020/>. Hentet 30. september 2021.
- Larsson, Gaute. «Europeisk gjenreisning og norsk vestvending – En analyse av norske avisers fremstilling av utenrikspolitisk utvikling i 1947-1948» (Bacheloroppgave, NTNU, 2020).
- North Atlantic Treaty Organization. «NATO – Declassified: My country and NATO». https://www.nato.int/cps/en/natohq/declassified_162353.htm. Hentet 26. september 2021.
- Organisation for European Cooperation and Development. «Convention of the Organisation for European Cooperation and Development». <https://www.oecd.org/general/conventionontheorganisationforeconomic-operationanddevelopment.htm>. Hentet 14. februar 2022.
- Raja, Abid. «Er en liten hake ved Verdens Gang sin sak». Facebook-innlegg, 16. september 2021. <https://www.facebook.com/abid.raja/posts/4317453491623305>. Hentet 27. september 2021.
- Senterpartiet. *Senterpartiets prinsipp- og handlingsprogram 2021-2025*. Hentet fra <https://www.senterpartiet.no/politikk/vedtatt-politikk/program/program>, 27. september 2021.
- Statistisk Sentralbyrå. «05812: Folkemengde, etter fødeland (avslutta serie) 1865-1993». <https://www.ssb.no/statbank/table/05812/>. Hentet 26. september 2021.
- Statistisk Sentralbyrå. «Bruttonasjonalprodukt, faste 2005-priser. Millioner kroner, pr. innbygger og årlig endring. 1865-2011». <https://www.ssb.no/a/histstat/aarbok/ht-0901-bnp.html>. Hentet 5. januar 2022.

Sture, Joacim. «Ny euroskepsis i norsk fagbevegelse – En analyse av diskursen i forbund som sier nei til EØS» (Masteroppgave, NTNU, 2018).

The Marshall Foundation. «The Marshall Plan and How It Works», *George C. Marshall Research Library Pamphlet Collection*.
https://www.marshallfoundation.org/library/wp-content/uploads/sites/16/2014/06/The_Marshall_Plan_and_How_It_Works.pdf. Hentet 7. Mars 2022.

Kilder

Aftenposten. «Jugoslaviske håpefulle gir svenskene hodebry – Uorganisert innvandring tar overhånd.» 28. oktober 1965.

Aftenposten. «Masseinnvandring til Sverige har skapt problemer.» 4. januar 1966.

Aftenposten. «Mindre stramt arbeids-marked i Nord-Europa – Fremmedarbeidere rammes først av ledighet.» 21. desember 1966.

Aftenposten. «Norsk arbeidskraft-import trolig altfor problematisk – Norsk utvalg hjem med vest-tyske og sveitsiske erfaringer i lommen.» 19. oktober 1966.

Aftenposten. «Strøm av folk fra Syden problematisk – Vi må ta vår innstilling opp til revisjon.» 18. oktober 1968.

Aftenposten. «Øket tendens til innvandring men ikke svenske tilstander – Stadig flere folk fra fjerne land søker til de nordiske land.» 23. januar 1970.

Arbeiderbladet. «Aktuelt i Norden.» 4. juli 1964.

Arbeiderbladet. «Aktuelt i Norden.» 13. november 1965.

Arbeiderbladet. «Fritt arbeidsmarked.» 13. januar 1962.

Arbeiderbladet. «Ikke greit å være liten.» 8. november 1963.

Arbeiderbladet. «Klarere regler skal sikre rettferdighet for fremmedarbeiderne.» 26. april 1974.

Arbeiderbladet. «Mer restriktiv fremmedarbeider-politikk fra i dag – Regjeringen gir strammere vilkår for arbeids-opphold.» 9. juli 1971.

Arbeiderbladet «Nytt fremmedarbeider-problem: Analfabet-prosenten er stadig stigende». 9. september 1970.

Brendhagen, Kåre. «Det positive er å spre industrien.» *Aftenposten*. 25. januar 1962.

Bøhn, Leif. «Hvor halve byen er fremmede – Og noen refleksjoner om oss selv.» *Aftenposten*. 23. november 1970.

Christiansen, Frode. «Frykt for at SAS-gård blir fremmedarbeider-ghetto – Tilbake til husmannsånden å knytte bolig til arbeid!» *Arbeiderbladet*. 7. februar 1974.

Christoffersen, Tor. «Flytting og tilpassing.» *Aftenposten*. 6. januar 1966.
Dagbladet. «Stavangerslagsmålet – en strid om jenter». 25. juli 1967.

Eilersgaard, Svend. «De farvede folks innvandring et problem i England.»
Aftenposten. 14. juli 1965.

Forskrifter om innføring av innvandringsstopp med dispensasjonsregler
(Forskrift om innvandringsstopp). 1975.

Heide, Henrik Bastian. «Pakistanere og fremmedarbeidere i Norge.»
Aftenposten. 6. august 1971.

Klassekampen. «LO bryt samarbeidsavtale med fremmedarbeiderforeninga».
21. august 1974.

Klassekampen. «Staten skaffar meir arbeidskraft inn bakdøra – 600
framandarbeidarar til Rafnes». 21. august 1974.

Klassekampen. «Statlig rasisme». 30. desember 1977.

Kvam, Ragnar. «Fremmedarbeidere.» *Arbeiderbladet*. 26. august 1970.

Kvam, Ragnar. «Fremmedarbeidere som reguleringsmekanisme i
arbeidsgiverens hender.» *Arbeiderbladet*. 8. august 1970.

Lov om utlendingers adgang til riket (Fremmedloven). 1927.

Lov om utlendingers adgang til riket (Fremmedloven). 1956.

Malmø, Morten. «Innvandrere-politikk revurderes.» *Aftenposten*.
21. juli 1978.

Resen, A. «Fortsatt innvandring – eller utbygget U-hjelp?» *Aftenposten*.
13. desember 1977.

Røvik, Harald. «Ingen spør oss om innvandringspolitikken.» *Aftenposten*.
7. oktober 1977.

Skrede, Håvar. «Vest-tysk «by-aksjon» mot fremmedarbeidere.» *Aftenposten*.
23. mars 1976.

Sømme, Axel. «Fellesmarkedet og Norge.» *Arbeiderbladet*. 17. februar 1962.

Tang, Sigrid. «Innvandring til Sverige.» *Aftenposten*. 21. august 1969.

Waage, Sigrid R. «Fremmedarbeiderne får nå gratis språkundervisning.»
Arbeiderbladet. 4. september 1970.

